VENI
VENI
VENI

Şamanizm, Tasavvuf ve Ayahuasca / Yusuf Reha Alp
1.baskı: Şubat 2018

Yayın Yönetmeni
Kaan Çaydamlı

Kapak Tasarımı
Erol Egemen

Son Okuma
Hümeyra Ayar

Baskı
Umut Kağıtçılık Sn Ltd Şti
Keresteciler sitesi fatih cd yüksek sk
No 11/1 Merter İstanbul
Sertfika no:22826

© **ALTI**KIRKBEŞ YAYIN
Sertifika no: 17613
Kadıköy'ün yağmurlu ve puslu sokaklarında hazırlanan bu kitap sizi uçurumdan aşağı atabilecek güce sahip olabilir. Herhangi bir şekilde ve özellikle izinsiz olarak iktibas edildiğindeKadıköy'ün o bilinen, serin ve rutubetli lâneti, yıllar boyunca bunu yapanı takip eder, saçları dökülür, rüyasında sürekli olarak Kadıköy sokaklarından akın akın geçerek yıllık intiharlarını gerçekleştirmeye giden lemur sürüleri görür ve derin bir yalnızlığa gömülür.

ALTIKIRKBEŞ YAYIN
bir Kaybedenler Kulübü tribidir.
Kadife sokak 22/4 Bahariye - Kadıköy
Tel: (0–216) 4180413
E-satış: www. 645dukkan.com

ŞAMANİZM, TASAVVUF VE AYAHUASCA

KADİM TÜRKLERİN DİN ANLAYIŞI

YUSUF REHA ALP

ALTIKIRKBEŞ YAYIN
Kadıköy, 2018

Babam için..

Yusuf Reha Alp

1974'te Trabzon-Vakfıkebir'de doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Trabzon'da tamamladı. Daha sonra, sırasıyla İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ve Anadolu Üniversitesi İlahiyat Yüksek Okulu'nda okudu, okuyor. Yüksek Lisansını Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü'nde "Eski Türklerde Din Anlayışı ve Şamanizm" konulu teziyle yaptı. Kısa bir süre ABD ve Kolombiya'da Şaman Kofan Kızılderilileri ile birlikte yaşadı ve "Ayahuasca" seremonilerine katıldı. Evli ve bir çocuk babası olan Alp'in daha önce yayımlanmış "Talkın" isimli bir öykü kitabı bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ, 7
GIRIŞ, 11

TÜRKLER ARASINDA YAYILAN İNANÇLAR, 13
- Atalar Kültü, 23
- Tabiat Kuvvetlerine İnanma, 27
- Budizm, 43
- Maniheizm, 53
- Hristiyanlık, 59

ESKİ TÜRKLERDE ŞAMANİZM, 61
- Şamanizm Kavramı, 63
- Şaman Seçimi ve Eğitimi, 83
- Erkek ve Kadın Şamanlar, 95
- Şaman Ayinleri, 99
- Şaman Giysisi ve Davulu, 111
- ŞAMAN KOZMOLOJİSİ, 117

ŞAMANİZM'DE TANRILAR VE GÖREVLERİ, 125
MÜSLÜMAN TÜRKLERDE ŞAMANİZM'İN İZLERİ, 131
- Sünni-Gayri Sünni Kavramlar Açısından Türklerin İslami Bakış Açıları, 133
- Evliya Menakıpnamelerinde Şamanizm ile İlgili Motifler , 141
- Dede Korkut'ta Şamanizm ile İlgili Motifler, 143

SONUÇ, 145
-EK-
Kofan Ayahuasca Seremonilerinin Kısa Bir Öyküsü, 151

Elinizdeki kitap, "Eski Türklerde Din Anlayışı ve Şamanizm" başlıklı yüksek lisans tezinin gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir.

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Hicran Yusufoğlu

Kadim Türklerin düşünce dünyasının tümünü "Şamanizm" diye adlandırırız. Şaman sözcüğü Tunguz dilinden gelir ve literatüre buradan geçmiştir. Türkler "şaman" sözcüğü yerine, öteden beri "kam" sözcüğünü kullandılar. Kam sözcüğünü Attila'nın kayınpederlerinden biri olan Eşkam (dost-şaman) adında ve yine bir Hun olan Atakam (ata-şaman) adında da görürüz. Karluklarda ise "sağun" sözcüğü şamanı, yani yüksek rütbeyi, "ata-sağun" ise doktoru ifade ediyordu.

Rus araştırmacı Zelenin'e göre[1], kadim Türklerin şamanizmi, kökenini totemizmden alır. İlkel insan için zararlı hayvanların insanüstü özellikleri arasında ender görülebilirliğin, görülemezliğin (kurt, baykuş gibi), gizemin, etoburkuşların ganimet için yaptıkları hızlı pike uçuşunun ve kayboluşunun erkenden ilkel insanın gözüne çarpmasında totemizmin kökenini buluruz. "Kötü ruhlar" (démonlar) kavramı, bu izlenimden çıkmıştır. İnsana özgü olan birlik faktörünü hayvan dünyasına, hatta bitki dünyasına yansıtmışlar ve bunlarda boyları görmüşlerdir. Bu hayvanlarla neredeyse ittifak yapmışlar, hatta kimi hayvanlara ataları olarak tapmışlardır. Örneğin yirmi dört Oğuz boyunun her birinin atası etobur bir kuştur. Bunların sembolü deriden veya keçeden kesilmiş ya da ağaçtan oyulmuş ongon idi. Ölülerin, özellikle hükümdarların ve şamanların ruhları da onları, betimlenen ongon figü-

1 D. K. Zelenin, Le culte des idoles en Siberie. Paris 1952. Rusça orijinali 1934'te yayımlandı. Biz burada László Rásonyi'den yararlandık. Rásonyi, László, Hidak Dunán. Budapest 1981. Bu eser, Macarcadan Türkçeye "Tuna Köprüleri" başlığıyla Hicran Yusufoğlu tarafından çevrilmiş ve Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü tarafından 1984'te, Ankara'da yayımlanmıştır.

rüne götürebilirdi. Kimin ongon olacağına şaman karar verirdi. Eski totemistik hayvan adları, Türk halklarının kişi adlarında da geçmektedir. Kuşkusuz, yeni doğanlara verilen her hayvan adını totemistik olarak değerlendirmek yanlış olur. 926'da Başkırtlara giden Arap seyyah İbn Fadlan, ilginç bir bilgi verir: Bir Başkırtkabilesi, bağırtılarıyla düşmanı korkutup kendilerini zafere ulaştırdığı için turnalara tapıyordu. İranlı Gerdizî ise Kırgızlardan kimilerinin ineğe kimilerinin rüzgâra, kaplumbağaya, saksağana, şahine, yine kimilerinin de güzel ağaçlara taptıklarını naklediyor. Kumanlar da dâhil olmak üzere kurt ulumasının pek çok Türk kavminde uğurlu bir işaret sayıldığını biliyoruz.

Erken şamanistik düşünceye göre ahiret, cehennemin bir aksidir. Gelişmiş şamanizme göre de göğün, yani ışık imparatorluğunun da, cehennemin de pek çok katmanı, bölgesi vardır. İki imparatorluk arasında ise yer ve insanlar vardır. Her şeyi yaratan gökteki tanrı, gök tanrısı, Tengri (gök), yani sarsılmaz dünya düzeninin koruyanı, göğün en üst tabakasında oturur. Türklerin başlangıçta sadece bu tek tanrıya inandıkları varsayılabilir. Bu durum, eski Türklerin toplum düzeniyle, yani ataerkil büyük aileyle de kusursuz bir uyum sağlar. Yeryüzünde aile reisinin yöneten olması gibi, gök (başka yerde Güneş) tanrı sayılır. Yıldızlar da Tengri'ye tabidirler. İbn Fadlan'ın tek dünya düzenleyicisi olan Tanrı kavramıyla ilgili notu ilginçtir: Oğuzlar bir haksızlığa uğradıklarını hissederlerse başlarını göğe kaldırıp "Tanrı birdir" derler. Yunan Menandros ise Türkler hakkında, "Toprağa, suya ve ateşe tapmalarına karşın yine de bir tanrıya, yani 'dünyanın yaratıcısına' inandıklarını" yazıyor. Eski zamanlardan başlayarak Tanrı'ya, varlıklarının temelini oluşturan ve kendilerine hizmet eden atı ve koyunu kurban etmişlerdir. İlkbaharda ise ilk ot, taze kısrak sütü gibi, doğanın diğer armağanlarından sunmuşlardır.

Zamanla "her iyiye birer iyi ruh, her kötüye birer kötü ruh (démon)" kavramı ortaya çıkmıştır.

İnsanlar doğrudan Tengri'ye başvuramıyorlardı ancak orta tabakalarda oturan ruhlardan veya cennete gitmiş atalarının ruhlarından aracılık etmelerini isteyebiliyorlardı. İsteği daha üst katmanlara iletmeleri için şamanlara yetenek verilmişti. Bunlar başlangıçta büyük olasılıkla psikopattılar. Uyuşturucu dumanla ve ayin yöntemine göre tamamen kendilerinden geçinceye kadar yaptıkları dansla epileptik kasılmaya benzer bir duruma, yani vecde gelirler ve bu durumda hayaller görürlerdi. Onların ruhları, ruh dünyasına uçuyor ve hastalığı kovma amacıyla kötü ruhlarla mücadele ediyorlardı. Şamanların dansı, ruhlarla yapılan savaşın, kötü ruhun kovuluşunun neredeyse dramlaştırılması hadisesidir.

* * *

Yukarıda çok kısaca özetlemeye çalıştığımız biçimiyle Şamanizm, bugüne kadar çok sayıda araştırmacı tarafından pek çok kez ve çeşitli tarzlarda yazıldı. Kimi zaman ilgi uyandıran ve renkli, kimi zaman da bilimsel bir üslupla.

Elinizdeki kitapta ise ilginç bilgiler ve akıcı bir tarzla karşılaşıyoruz. Özellikle, yazarın, Kofan Kızılderili Kabilesi'nin "Ayahuasca Seremonilerini" anlattığı bölümü soluksuz okuduğumu söylemeliyim.

Yusuf Reha Alp, elimizdeki kitapta yer almayan deneyimlerini "Ayahuasca Sayıklamaları" adı altında topladı. Kısa zamanda yayımlamayı düşündüğü bu yeni eserini de merak ve sabırsızlıkla beklediğimi söylemeliyim.

GİRİŞ

"Meraklı gözleri ve not defterinden başka hiçbir şeyi olmayan bir amatör..."

Werner Müller, *Kızılderililerin Dinleri* isimli kitabında, konuyu araştırmaya başlamadan önceki hâlini bu şekilde tanımlıyor.[2] Benim de "Şamanizm"e ilgi duymaya ilk başladığımdaki durumum, benzer şekilde açıklanabilir.

2013'ün yazında, Amerika Birleşik Devletleri'nin ticari başkenti New York sokaklarında aylak aylak dolaşırken bir dostumun tavsiyesi üzerine gittiğim restoranın sahibinin Türk, üstelik de "helper"[3] çıkması ve konuyla ilgili uzun sohbetimiz sonrası beni ayinlerine davet etmesi Şamanizm'in hayatıma girmesine yol açtı.

Türk şamanı Bener Bilgin vesilesi ile ritüellerine katılmak imkânı bulduğum Güney Amerika yerlilerinin uyguladıkları kadim gelenekleri ve hayata bakışlarını gördüğümde mensubu bulunmaktan onur duyduğum Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan Şamanizm'i başka bir yönüyle tanıma fırsatı yakalamış oldum. Bu durum beni, "Türk tipi Şamanlık" üzerine araştırmaya yöneltti. Sonuçta da ortaya böyle bir çalışma çıktı.

Bu kitabın, insanın ayrılmaz bir parçası olduğunu düşündüğüm "inanç" gerçeğinin sadece bir yönünü ve onu da son derece kısıtlı ele aldığının farkındayım. Umarım, "dipsiz bir kuyu" diye tanımlanabilecek bu sınırsız alanda çok daha ayrıntılı araştırma yapmak ve onu da yazılı bir kaynak hâline getirebilme fırsatını bulurum. O yüzden, bu çalışmayı, ileride konu ile ilgili yapmayı planladığım araştırmaların sadece bir başlangıç safhası olarak değerlendiriyorum.

Birazdan okuyacağınız satırlarda, Jean Paul Roux'nun da

2 Müller, 2000:53

3 Kofan Kızılderililerinin düzenledikleri ayinlerde seremoniyi yöneten şamana yardımcı olan kişilere verilen isim.

dediği gibi, ".. bir inancı ya da sistemi tam bir şekilde çözmek ümidi beslemedim. Genel hatlarıyla değinmeye çalıştım. Bilinmeyen (aslında az bilinen *-yazarın notu-*) bir dinin ortaya çıkarılmasına yönelik çabalara katkıda bulunmak, hem arzum hem de ümidim oldu."[4]

Bu vesile ile değerli hocalarım Prof. Hicran Yusufoğlu Akın ve Prof. Mehmet Saray'a, Bener Bilgin'e, Zafer Sevimçok'a, Alper Akın'a, kadim bir Güney Amerika Şaman geleneği olan "ayahuasca" ayinlerine katılmama izin veren Kolombiya'da yerleşik Kofan Kızılderili kabilesinin reislerinden "Tayta" don Tuljo ve don Alberto'ya, onlarla birlikte geçirdiğim süre boyunca ayinlerde ve ayinlerin sonrasında bana destek olup bıkkınlık veren sorularıma cevap vermekten hiç sıkılmayan tüm Kızılderili dostlarıma ve bu çalışma boyunca beni idare etmekten yakınmayan sevgili eşime teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

4 Roux, 1999:313-314

TÜRKLER ARASINDA YAYILAN İNANÇLAR

Şamanizm'in ne olduğu, ne olmadığı, uygulanış biçimleri, felsefesi, mitolojik yönü, Türklerin inanç tarihine olan etkileri ve günümüze kadar gelen bazı geleneklerin temelindeki tesirleri gibi konulara girmeden önce, Türklerin tarih boyunca mensup oldukları bazı dinleri (inançları/kültleri) kısaca hatırlamakta fayda var.

Hatta ondan da önce kültün ne olduğunu ve bir kültün mevcudiyeti için gerekli olan şartların nelerden ibaret bulunduğunu sıralamak gerekiyor.

Kültler, müstakil bir din olmaktan öte, çoğunlukla bir dini gelenek içinde belirli bir obje ya da değere tapınmayı ön plana çıkaran hareketler olarak tanımlanabilir.[5]

1) Külte konu bir nesnenin ya da şahsın varlığı,

2) Bu nesne veya şahıstan insanlara bir fayda ya da zarar gelebileceğine inanmak,

3) Faydayı celp, zararı ise def edecek ziyaret, kurban, adak gibi uygulamalar[6] bir araya geldiğinde de artık bir kültün varlığından bahsedilebilir.

1.1 Gök Tanrı İnancı

Eski Türklerin dini inanışlarının esasını "Gök Tanrı İnanışı", "Atalar Kültü" ve "Tabiat Kuvvetlerine İnanç" oluşturmaktaydı.[7]

Türk dini ve kültürü, pek çok kültürün ve dinin etkisi altına girse de bu etkilerin Türklerin orijinal dinî yapılarını pek değiştirdiği söylenemez. Tanrı inancı, Türklerde kalıcı bir şekilde yer tutmuştur. Türklerin din tarihi içinde bilebildiğimiz en eski terim "Tanrı"dır. Çin yıllıkları, Hunların bir "Gök Tanrı"ya inandıklarını haber verir.[8]

Bozkır-Türk topluluğunun dini olan Gök Tanrı dininde, Tengri en yüksek varlıktı. Türklerin inanç yumağının merkezinde Tengri vardır. Gök Tanrı, kendisine tapınılan mavi

5 Kolektif, 2010:28

6 Ocak, 2015:113

7 Eski Mısır dininin benzerliği ile ilgili olarak bk. İnan, 1956:220 ve Topsakal, 2016:30

8 Günay-Güngör, 2015:36

gökyüzünü değil,yüce Tanrı'yı ifade etmektedir.[9] Tüm eski kavimlerin, ay ve yıldızlar ile ilgilenip,onları tanrılar olarak tanıyarak gök ile ilgilenmediklerini hatırlarsak Türklerin yekpare "Gök"ün sembolleştirdiği tek tanrı inancını seçmesi son derece dikkat çeken bir hadisedir.[10] "Gök"ü, yardımcı ve koruyucu iyeler, gök ve yer iyeleri ve atalar ruhları ile tamamlamak mümkündür[11] (Bazı araştırmacılar bu yardımcı ve koruyucu iyelerin İslam kültüründe yerlerini dört büyük meleğe bıraktığını söylerler: Bizim "Azrail" olarak bildiğimiz Melek'ul-mevt, İsrafil, Mikail, Cebrail[12]).

Gök Tanrı dini, kimilerince Şamanizm'i aştığı söylenen ve bazı temel ilkeler ile belirli bir dünya görüşüne dayanan bir dindir. Bölgeye, zamana ve onu uygulayanların toplumsal sınıfına göre değişebilir. Son tahlilde de mistik olarak belirir. Kendini en yüce ortaya koyuş biçimi Tengri, yani Gök Tanrı'dır ve tengri mavidir.[13] İnandığı tanrıya bir renk atfeden başka da hiçbir millet bilinmemektedir. Mavi, göğün rengi olduğundan sonsuzluğu, başlangıç ve bitişi olmayanı, hiç tükenmeyeni ve su üzerine yansıması dolayısıyla yeryüzünde de yayılabileni sembolleştirdiği için seçilmiş bir renk olarak düşünülebilir.

Orhun Kitabeleri'ne göre Tanrı, kâinatın ilk sebebidir, yani yaratıcısıdır. Tanrı, kitabelerde bazen "Türk Tengrisi" diye geçer. Bu onun millî bir tanrı olduğunu gösterir; tartışılabilir bir husus olmakla birlikte, Rabb'ül-Âlemîn değildir.[14] Göktürklerin bir hakanlık kurması O'nun isteği ile olmuş, "Hakan" da O'nun tarafından seçilmiştir. Yani Tanrı, Türk halkının hayatı ile ilgilenen bir varlıktır. Eğer bir hüküm-

9 Günay-Güngör, 2015:40
10 Saray, 2006:13
11 Kalafat, 2010:80
12 Kalafat, 2010:459
13 Roux, 2015:147
14 Aksi görüş için bk. Günay-Güngör, 2015:45 ve Kılıç, 2015:73-74. Ancak Kılıç, aynı eserin 103. sayfasında bu defa, Türk Tanrısı'nın "ulusal" bir nitelik taşıdığını yazar (Kılıç, 2015:103) / krş. Kolektif, 2010:531

dar görevini yapmazsa Tanrı kut'u onaylamaz.[15] Hakan, Gök Tanrı'nın dünyaya dolaylı olarak müdahale etmesinin de bir aracıdır aynı zamanda. Çünkü Türklerin Gök Tanrısı, ne Aristo'nun dünyayı bir kere yaratıp sonra köşesine çekilen "Demiurge"idir ne de Sami kültürü dinlerinin her şeye müdahale eden tanrısıdır. Gök Tanrı, gücünü ve yetkisini kendisinden alan Hakan aracılığı ile yapacağını yapar. Çünkü Hakan, onun adına hareket etmektedir[16]. Göktürk Kitabeleri'nde de bu durum, yani Hakan'ın Gök Tengri'nin müdahalesi ile seçildiğine dair ibareler vardır: "Tengri teg tengride bolmış Türk bilge kagan bu ödge olurtum."[17] Mealen, "Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan'ı bu zamanda oturdum."[18] Türklerin hakanları, kağan, gökten gelmiştir ve göğe benzerler. Yer üzerinde "Tengri" inancının koruyucusudurlar[19].

Türkler, gökyüzündeki cisimleri değil bizzat gökyüzünü "tanrı" olarak benimsemişler ve göğün sembolleştirdiği tek tanrı inancını kabul etmişlerdir. Bu yüzden Gök Tanrı dini, Türklerle sınırlı kalmasa da, Türklere has bir inanç sistemi olarak ortaya çıkmıştır.[20] Genellikle çok tanrıcı dinlerde insan biçimli ve insan nitelikli varlıklar şeklindeki tanrı inancının[21] aksine, eski Türklerdeki bu Gök Tanrı inancı, antropomorfik (insan biçimci) bir özellik de taşımaz. İbadethanesi, resmi, heykeli, putu yoktur. Tüm dünya Tanrı'nın evi, tüm evren onun tapınağı addedilir[22]. Cengiz Han'ın, kendisini İslam'a çekmeye çalışan Buhara İmamı'na, "Bütün evren Tanrı'nın evidir. Kalkıp gitmek için özel bir yer belirlemek niye?" diye cevap vermesi bu anlayışın en bariz açıklama-

15 Kafesoğlu, 2015:295-296 / Güngörmez, 2013 / Roux, 2015:129 / Günay-Güngör, 2015:42 / Potapov, 2012:124 / Gökalp, 2010:71
16 Günay-Güngör, 2015:46
17 Kül Tigin Yazıtı Güney Yüzü 1 ve Bilge Kağan Yazıtı Kuzey Yüzü 1
18 Ergin, 2001:3
19 Melikoff, 2004:45
20 Güngörmez, 2013 / krş. Kılıç, 2015:98
21 Kolektif, 2010:32
22 Günay-Güngör, 2015:44-77 / Kolektif, 2010:531 / Mlikoff, 2004:45

sıdır.[23]

Gök Tanrı inancı Türklerin dinî tarihlerinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu inanç sadece Göktürklerde yaşatılmamıştır, o dönemlerde komşu oldukları Moğollarda, başka diğer Türk boylarında ve hatta Cengiz Han'ın ordusuyla Avrupa'ya taşınarak buradaki çeşitli topluluklarda da bu dinin korunduğu ve yaşatıldığı gözlenebilir.[24] Türk-Moğol halklarında başlangıçta doğrudan "gök"e tapılmıştır. Tanrı kelimesi de eskiden "gök" anlamında kullanılmıştır.[25] Tanrı kelimesi, Başkırtça hariç bütün Türk lehçelerinde ortak kelime olarak mevcuttur. En az iki bin beş yüz yıllık bir mazisi olduğu düşünülmektedir.[26]

Bu dinin ortaya çıkış tarih kesin olarak bilinememekle beraber çeşitli kaynaklarda farklı tarihler ileri sürülmektedir. Ancak tarihçilerin ortak fikrine göre, çıktığı yer Orta Asya'dır.

Gök Tanrı inancı çok eski bir inanış olup o dönemlerde yazılı kaynaklara pek sık rastlayamayız. Türk inançları ile ilgili en eski bilgilere Çin yıllıkları ve Bengü Taş yazıtlarında rastlanır, Orta Asya tarihi ile ilgili en zengin kaynaklar da Çince yazılan kaynaklardır.[27] Ancak 19. yüzyıl sonlarında çözülebilen Orhun Kitabeleri'nde Gök Tanrı kavramı bütünüyle hâkimdir.[28] Başta Orhun Abideleri olmak üzere İslam öncesi dönemden kalma Türk yazıtlarından çıkan sonuç, Türklerin Tanrı (Tengri) adını verdikleri bir yaratıcıya inanç duydukları dır.[29] Kimi araştırmacılara göre Gök Tanrı inancı, "gökte tek tanrı, yerde tek hakan" anlayışına dayanır. Yaratıcı olarak tek bir ilah kabul ettiği için tevhit inancıdır ve bu yönüyle

23 Melikoff, 2004:45
24 Gök Tanrı inancının Göbekli Tepe'deki izleri için bk. Luckert, 2016:168 vd.
25 Buluç, 2012:150
26 Kafesoğlu, 2015:301
27 Kalafat, 2004 / Taşağıl, 2015:21
28 Taşağıl, 2015:20 / Ocak, 2015:73
29 Kuzgun, 2015:69

"Haniflik"e çok benzer.[30]

Bu noktada gerçek anlamda tek tanrıcılığı gerçekleştiren tek dinin İslam olduğunu da vurgulamak gerekiyor. Yahudi tek tanrıcılığı, pek çok tanrı arasından birini tercih etme sonucu tek tanrıcı bir nitelik kazanmıştır. Nitekim Hristiyanlıktaki Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesinde de bu yeğleme çok bariz şekilde görünür.[31] O yüzden bu üç din arasında İslam'ın tevhit anlayışının diğerlerinden daha net olduğu gerçeğinin altını çizmek gerekiyor.

İslam ile Türk-Moğolların eski dini arasında ortak noktalar olduğu inkâr edilemez. Tek tanrılı büyük Gök Tanrı inancı, Allah'la özdeşleştirilebileceği[32] gibi, İslam'daki cin ve melek inancı da farklı bir biçimde Türklerin ikincil tanrılarına, sayısız sahip-efendi varlığına olan inançlarıyla örtüşmektedir.[33]

Geçmişte var olan yazılı kaynakların birçoğu tabiatın, zamanın ve insani faaliyetlerin doğrudan ya da dolaylı etkisiyle aşınmış ya da yok olmuş olduğunu göz önüne alırsak Gök Tanrı inancıyla ilgili daha derin bilgi almak için sözlü kaynaklara başvurmak gerekmektedir. Bu sözlü kaynaklar arasında Oğuz Destanı bize bu din hakkında pek çok önemli ipuçları vermektedir. Bu destandan yola çıkarak Gök Tanrı dininin ilk sözcüsünün Oğuz Kağan olduğu iddia edilmiştir.[34] Burada

30 Kuzgun, 2015:71-72-73 / Kalafat, 2010:73

31 Korkmaz, 2016:56 / aksi görüş için bk. Davletov, 2017:91 vd.

32 Melikoff, halk Bektaşiliğinde var olan, "Ali'nin tanrısallığı" inanışının, Türklerin 'Gök-Tanrı' kökenini temsil ettiğini söyler (Melikoff, 2004:321). / "...bir inançlar mozaiğinin, bir din senkretizminin, Bektaşi-Aleviliğin temel bir vasfını oluşturduğunu, onlar için ayrı bir dinî saygı konusu olan Ali'nin de, gerçekte, eski Türklerin Gök-Tengrisi'nden başkası olmadığını fark ettim." (Melikoff, 2015:19-30-40-44-143-188 / Melikoff, 2008:148-149). / Yine Melikoff'un kendisinden, onu bu sonuca iten asıl etkenin, âşık Feyzullah Çınar'dan dinlediği, Derviş Ali'ye ait şu mısralar olduğunu öğreniyoruz: "Men Ali'den gayri tanrı bilmezem." Sünni bir ülkede böyle bir nefesle karşılaşacağını hiç düşünmeyen Melikoff, yaşadığı duyguyu "yıldırım çarpması" olarak açıklar (Melikoff, 2015:19).

33 Roux, 2015:246

34 Ergin, 1988:76

sözcülükten çıkarılması gereken mana bir nevi peygamberlik sıfatı olmakla beraber Oğuz Kağan'ın aynı zamanda bu dinin koruyucusu olarak da tanımlandığı olmuştur.[35]

Türkler, İslamiyet'le tanışana kadar din konusunda farklı birçok toplumdan etkilenmiştir. Böylece kutsal kabul ettikleri değerler dönem dönem değişmiştir ancak inandıkları tanrıların adları ve özellikleri zaman zaman değişse de "Tanrı" kavramı belli bir temel üzerine oturtulmuş ve kökten hiçbir değişikliğe uğramamıştır ve Türklerde mutlak yaratıcı, çok uzun yıllar boyunca Gök Tanrı olarak kabul edilmiştir. Gök Tanrı inancı semavi bir nitelik taşımaktaydı, böylece Gök Tanrı mutlak iktidar ve güç sahibiydi.[36] Gök Tanrı kavramı da Türklerin gökyüzünü bütünüyle kutsal olarak kabul edip sembolleştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Türklerin dininde bizzat gök, Tanrı sayılmıştır. Diğerleri hep ikinci plandadır. Gökyüzünün yekpareliği ile tek tanrı düşüncesinin ilgisi de açıktır.[37] Türklerin tanrı diye kabul ettikleri üstün güç, gökyüzünde bulunmakta ve yukarıdan insanoğlunu izlemektedir.[38] Gök Tanrı; yeryüzünün, insanların ve görünür görünmez her varlığın yaratıcısıdır, kâinatın efendisidir[39] (bu anlayış ile "Millî Tanrı" anlayışının arasındaki tenakuz son derece belirgindir).

Gök Tanrı'nın, "Büyük Tanrı" anlamına geldiğini iddia eden araştırmacılar vardır.[40] Eski Türkçede "tengri" kelimesi, "göze görünen gök ve Allah" anlamlarını ifade eder. Yani, Tengri, hem "gök" hem de "en büyük ruh" demektir.[41] Ziya Gökalp'e göre de Doğu Türkleri ödül tanrısına "Gök Tanrı", ceza tanrısına "Yağız Yer" adını verirler, Altay Türkleri ise Gök Tanrı'ya "Ülgen, Bay Ülken/Ülgen" (Güney Altaylar

35 Dikici, 2005:33
36 Divitçioğlu, 2000:120
37 Kafesoğlu, 2015:300
38 Esin, 2001:21
39 Ocak, 2015:66 / krş. yukarıda s. 8 dipnot 8
40 Kalafat, 2004
41 İnan, 2012:222

"Kuday"), Yağız Yer'e de "Erlik Han" derlerdi.[42] Gök Tanrı'ya Moğollar "Tengri", Volga Tatarları "Töngere", Yakutlar "Tengere/Ürüng Ayı Toyon", Oğuzlar "Çalap/Çelep", Soyotlar "Kayra Han" derler.[43] Orta Asya'da devlet kuran sülalelerin hepsinde Gök Tanrı kültürünün olduğunu Çin kaynakları tespit etmiştir.[44] Zaten daha önce de belirttiğimiz gibi, Türk-Moğol halklarının inançlarına dair en eski malumat Çin kaynaklarında bulunmaktadır.[45]

Gök Tanrı mefhumunun gelişmesi, Yer-Su, yani tabiat kültlerini zayıflatmış ve onları tali dereceye düşürmüştür.[46] Gök Tanrı'nın zamanla pasifleşmesi ve "Deus Otiosus"a (Tanrı'nın, var etme sonrasında, aşkınlığından dolayı evrenden ve insandan, bir bakıma, elini çekme hâline[47]) dönüşmesi de tabiat güçlerini kutsallaştırıp atalar kültünü ön plana çıkartmıştır. Bu pasifleşme, insanın dünyasına daha yakın kutsiyetlerin kendilerini göstermesine sebep olmuştur.[48]

Türklerin Şamanizm diye bir dini olmadığını iddia eden bazı araştırmacılar, Şamanizm'in Gök Tanrı dininden çıkan bir felsefe, Gök Tanrı dininin pratik tarafı olduğunu söylemişlerdir.[49] Bu konuya Şamanizm'in din olarak kabul edilmemesi ile ilgili tartışmada tekrar döneceğimiz için, bu kısımda şimdilik bu kadarını yazmakla yetineceğim.

Gök Tanrı dininin amel (ibadet) şekilleri ve din adamları (kam) hakkında çok fazla bir şey bilinmediği bir gerçektir.[50] Geç devirlerde Türkler arasında yayılan Şamanlık, eski Gök

---

42 Gökalp, 2010:78-79
43 Günay-Güngör, 2015:48 / Güngörmez, 2013
44 İnan, 2012:219
45 Buluç, 2012:139-140
46 Ocak, 2015:69
47 Kolektif, 2010:32 / Topsakal, 2016:15
48 Günay-Güngör, 2015:46-50-115 / benzer bir görüş için bk. Güngörmez, 2013
49 Bayat, 2015 / Aksi görüş için bk. Davletov, 2017:69
50 Kafesoğlu, 2015;301

Tanrı inancına dokunmamıştır.[51] Ancak Şamanizm'in, birçok din içinde kendini gizlediğini yine de hiçbir zaman Gök Tanrı dininin yerini alamadığını iddia eden bazı araştırmacılar da vardır.[52]

51 Kafesoğlu, 2015:297
52 Güngörmez, 2013

Atalar Kültü

Ölmüş kişilere tazim, atalara saygı, atalara ait hatıraların kutlu sayılması, eski Türklerde atalar kültünün varlığını gösterir.[53].

Atalar Kültü; ölmüş ancak ışık dünyasında tanrılar gibi yaşayan, ilahi güçlere sahip olduklarına inanılan ve sıkışık anlarında yaşayanlara yardım ettikleri kabul edilen ata ruhları için, ziyaret, adak, kurban vs. uygulamalarda bulunma durumudur.[54]

Kıyamet anlayışı Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet etkisi ile oluşmuştur. Eski Türkler bu konuya pek ilgi göstermemişler, hatta kitabelerde konu ile ilgili net bilgiler yazmamışlardır.[55] Ancak buna rağmen, eski Türklerde de ahiret inancı olduğu düşünülmektedir. Bu inanca göre ölen kişiler iyi inançlara sahiplerse "uçmağa", değillerse "tamuya gitmek"teydiler. Ancak bu anlayışa rağmen Türkler, ceza ve mükâfatın ahirette değil bu dünyada olduğuna inanırlardı. Bu dünyada herkes nasıl yaşamış ise ahirette de aynı hâli üzerine devam edeceği düşüncesindeydiler[56]. Her dinde olduğu gibi bu dinde de ölenlerin ardından yas tutulurdu. Bunun için mezar taşları özenle yapılır ve bu taşlara çok değer verilir, özel anlamlar yüklenirdi.[57] Bunun yanında o dönem fotoğraf sanatı olmadığı için "Kugurçak" adı verilen ve ölen kişiye benzetilerek tasarlanan küçük heykeller yapılır ve onlara sanki ölen kişi gibi kıymet verilir, bir nevi özlem giderilmeye çalışılırdı.[58] Bu şekilde ataların tasvirlerinin yapılıp saklanmasına Altaylılar "Töz", Yakutlar "Tengere", Moğollar ise "Ongon" derler.[59] Bunlara ilişkin kayda değer bir

53 Kafesoğlu, 2015:292
54 Korkmaz, 2016:42
55 Kolektif, 2010:535
56 Yörükan, 2014
57 Görkem, 1992:157-188
58 krş. Luckert, 2016:75
59 Güngörmez, 2013 / Kolektif, 2010:534 / Eski Mısır medeniyetindeki benzer durum için bk. İnan, 1956:219

unsur olarak gerek Türkler gerekse de Moğollarda, bunların genellikle tavşan, ayı, kartal, sincap gibi şekiller altında tasavvur edilmesini söyleyebiliriz. Bu durum, eski Türk dininde ruhun tasavvuru konusunda "zoomorfizm"in yaygın bir karakteristik olduğunu göstermektedir.[60]

Bu heykelciklerin tazim edilmesiyle ölen kişiye duyulan hasretin bir nebze olsun hafifletilmesi, ölen kişinin yakınlarının da teselli olması sağlanmaya çalışılırdı. Bu noktada bazı yazarlar bunun puta tapınmanın bir şekli olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak bu konuda hâlâ ortak bir paydada buluşmak güçtür. Çünkü bir kısım araştırmacılar da bu heykelciklerin o dönemde insanların ölen sevdikleri, yakınları için sadece bir hatırlatma işlevi gördüğünü ve bu heykellere tapılmadığını ileri sürmektedir.

Atalar kültü, ölmüş atalara saygı göstermek ve onları anmak için düzenlenen bir törendir. Bu törende ataların ruhlarına tazimde bulunulur. Bu tören aslında ailenin ölmüş üyelerine karşı saygı, minnet, korku duyma aynı zamanda arz-ı tazim şekliydi.[61] Her iki şekilde de ölenlerin her ne kadar öteki dünyada yeni bir yaşama başladığı kabul edilmiş olsa da bu dünyada yaşayanlarla ilişkisinin bir şekilde devam ettiğine de inanılmaktaydı.[62] Atalarının maddi varlıklarının bu dünyadan silinmiş olduğu düşünülse de manevi varlıklarının hâlâ bu dünyayla bir bağlantıları olduğunu ve bu manevi varlıklarının durumuna göre o seneki ürünlerinin ve hayvanlarının bereketli olup olmayacağı üzerinde etkili oldukları yani kısacası kaderlerini etkiledikleri düşünülüyordu.[63]

Her ne kadar Japonya ve Çin'de bu inanışın çok daha sıkı kurallara bağlı ve köklü bir inanış olduğu bilinse de eski Türkler arasında da o kadar sıkı kurallara bağlı olmamakla beraber bu inanış yaygındı. Bu dine inanan eski Türkler bu törende ecdatları adına kurban kesiyorlardı.[64] Eski Türklerde atın değerli olması ve çok önemli bir yer tutması sebe-

60 Kolektif, 2010:534
61 Yuvalı, 1993:415-419 / Kolektif, 2010:533
62 Barthold, 1947:523
63 Bedirhan, 2004:67
64 Ögel, 1991:54 / Urartu dini ve eski Roma geleneğinde kurban ritüelinin önemi için bk. Topsakal, 2016:32-34

biyle bu törende genellikle kurban olarak at kullanılıyordu.[65] Bu da aslında bu törenin onlar için ne kadar önemli olduğunun başka bir kanıtı konumundadır. Bu törenlerde genellikle tüm ataları değil ancak saygıdeğer, önemli görevler başarmış atalarının ruhları adına kurban kesiliyordu.

Ataların ruhlarının, yardımlarına ve güçlerine ihtiyaç duyan kişileri bulmak için zaman zaman uyandıklarına inanılırdı. Ruhlar, insana aşina olan ve onu korkutmayan suretlere bürünürler ve uyarılarını insanlara rüyalarında yaparlardı. Ataların ruhlarının, insan vücuduna benzer şekillere girmeyi çok sevdikleri düşünülür ancak gerçeği sadece iyice bakan kişinin görebileceğine inanılırdı.[66]

Atalar kültü, eski Türk zümreleri arasında en köklü, en güçlü ve en eski inançlardan biridir. En az Hunlar zamanından olduğu kesindir. Orhun Kitabelerinden anladığımız kadarıyla Göktürklerde de vardır. Evliya kültünün menşeini atalar kültünde aramak gerekir çünkü evliya kültü, Türklerde diğer Müslüman milletlerden çok daha farklı, daha ön plandadır[67] (bu konuyu da ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak inceleyeceğiz).

Türklerin ata ruhlarını takdis etmeleri ve onların tuslarına tapmaları, "taabbud-u ecdat" (atalara tapınma) ile aynı şey değildir. Atalara tapınma, pederşahi aile sistemi ile doğmuştur. Yani oldukça ilerlemiş bir medeniyetin ürünüdür. Eski Türkler pederşahi aile hayatından geçmiş değillerdir. Dayı, teyze gibi ana tarafı akrabaların isimleri Türkçedir, baba tarafı akrabaların isimleri ise (hala, amca gibi) Türkçe değildir. Pederşahi ailelerde kadın yanaşma olup hakları yoktur. Oysa eski Türklerde kadın büyük mevkii sahibiydi. Türklerde aile, "maderi"den pederşahiye değil, "pederi"ye geçmiştir (Bu anlayış, ne tam anlamıyla maderi ne de pederşahi olduğundan Ziya Gökalp, "pederi" olarak tanımlamıştır). Ataların ruhlarına tapınılmaz, takdis edilirdi.[68] Zaten atalara tapınma, tanrıların genellikle kahramanlardan ve güçlü atalardan se-

65 Çoruhlu, 1999:171-219
66 Braem, 1999:97
67 Ocak, 2015:62
68 Yörükan, 2014

çildiği bir inanç sistemidir[69] ki bu da Türklerde yoktur. Türklerin pederi hukuk anlayışı yanında özel mülkiyete olan saygıları, kan akrabalığını esas almaları, hayvan yetiştiriciliği ve tarımla uğraşmaları ve tüm kavmin kutlu saydığı tek bir hayvana inanmaları, onların tarih boyunca "totemcilik"ten uzak durduklarını da gösterir. Çünkü totemcilikte ana hukuku, ortak mülkiyet, totem akrabalığı, avcılıkla beslenme ve her klana ayrı bir totem anlayışları mevcuttu.[70] Avcı-göçebe toplum insanı, tarım toplumuna nazaran dinî hayatlarında daha bireysel uygulamalara yönelir. Tarım toplumunda dinî ritüeller toplu katılımla, ruhban sınıfla gerçekleşirken avcı göçebe toplumlarda dinî eylem bireyseldir.[71] Benzer bir yaklaşım Werner Müller tarafından Kızılderililerin din anlayışını ortaya koymak amacıyla söylenmiştir. Müller'e göre, 17. yüzyılda Kuzey Amerika'yı iki kültür bölgesine ayırmak mümkündür. İlki, New England ve Kanada, yani Kuzey Bölgesi (tarımın bilinmediği, insanın avcı-toplayıcı olduğu bölge); ikincisi, ilk bölgenin aşağısındaki bölge, yani Güney Bölgesi (yerleşik hayat ve tarımın olduğu bölge). Aslında bu ayırım, iki dinî tarzın da sınırıdır. Kuzey, çok daha bireysel, fakir, zayıf ve hemen hemen hiç dışa vurmayan bir din yaşarken Güney, gelişmiş ritüelleri, kültleri ve din adamları örgütüyle dışa vuran bir inanç içindeydi. Kuzey'deki bireye dönük manevi yaşamın ve bu tecrit hâlinin sembolü de şamandır.[72]

Eski Türkler, büyük ata ve/veya büyük ananın ruhlarının aile ocağında daima hazır bulunduğunda inanırlardı ve bu sebeple evlerdeki ocak söndürülmezdi. Evlerde ayrıca, aile atalarının birer tus'u bulunurdu.[73] Hatta Yörükan'a göre, bugün devam eden Hırka-i Şerif ya da Sakal-ı Şerif gibi ziyaret gelenekleri, bu akidenin devamıdır. Bu tuslara, dua ve ilahiler okunurdu. Atalar Kültünde ölen her atanın ruhu ve mezarı değil yalnızca saygıdeğer olanlarınki kült kabul edilirdi. Bu anlamda atalar kültü, ölüler kültünden ayrılır.[74]

69 Kuzgun, 2015:49-50
70 Kafesoğlu, 2015:286
71 Tuna, 2000:27-28
72 Müller, 2000:11 vd. / krş. Luckert, 2016:10-34
73 Yörükan, 2014
74 Günay-Güngör, 2015:61 / Güngörmez, 2013

Tabiat Kuvvetlerine İnanma

Eski Türkler, tabiatta oldukça gizli kuvvetlerin olduğuna ve ruhlar âleminin gelecekteki hayatlarında çok önemli bir yere sahip olduğunu düşünürlerdi. Tabiattaki her varlıkta mahiyeti kavranamayan gizli birtakım güçler olduğuna inanırlar, bu nedenle de onları canlı kabul ederlerdi.[75] Bu yüzden bir şamana göre etrafımızdakiler bizim "çevremiz" değil, "ailemiz"dir.[76] Eski Hatti inancına göre de dünyadaki bütün varlıklar canlıdır ve hepsinin ruhları vardır.[77] Doğadaki ruh kavramının, her şeyin bir ruhu olduğunun ve bu ruhlarla nasıl iyi geçinileceğinin belirlenmesinin animistik tasarımların sonucu olduğu söylenebilir.[78]

Eski Türkler toprağa, suya, ateşe, rüzgâra, ağaca, dağa, denize, kılıca vb. başka doğal nesnelere kutsal anlam yükleseler de bu nesneleri tanrısallaştırmazlardı (Ancak insanın önce ağaç kütüklerine ve taşlara, sonra kendi yaptığı putlara, sonra çok sayıda tanrıya ve en sonunda da tek bir tanrıya taptığı fikri, Avrupalılarda çok önemlidir ve çok şey ifade eder[79]). Sadece bu nesnelerin bir nevi gizli kuvvetlerinin var olduğuna inanılıyordu. Öyle ki bu tip doğal varlıklar

75 Ocak, 2015:64 / Güngörmez, 2013 / Müller, 2000:144 / Arslan, 2011:69 / Buffalo-Firedancer, 2007:13 / krş. Çamuroğlu, 2016:73-74 dipnot: iv

76 Harner, 2014:12

77 Kuzgun, 2015:164 / Günay-Güngör, 2015:50-51 / Gökalp, 2010:119 / Korkmaz, 2016:44 / benzer bir görüş için bk. Arıt, 2016:23 / Davletov, 2017:44

78 Tuna, 2000:38 / Bu bakış açısını, doğada var olan her varlığın bir yaşama sahip olduğunu savunan "Caynizm" ile karşılaştırmak için bk. Topsakal, 2016:69 / Benzer şekilde, Budizm'de de her bir kaynağın, ağacın, nehrin vs. kendinde bir uluhiyet sakladığına dair bk. Topsakal, 2016:88

79 Müller, 2000:151 / Kelt dininin bu konudaki bakış açısı ile ilgili olarak bk. Topsakal, 2016:34

her ne kadar dinleri için mukaddes olarak kabul edilse de kesinlikle "Tanrı" sıfatına haiz olamamışlardır.[80] Bu doğal varlıkların birer ruhu vardı ve bu ruhlar iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Takdis edilen şey, nesnenin kendisi değil, içindeki gizli güçlerdi.[81] Yani Türklerin ateş, su gibi bazı şeylere kutsallık atfetmesi, yer-suların kutsal sayılması, Güneş, Ay gibi şeylere tazim edilmesi, semavi mahiyetteki tek tanrıcılık inançlarını gölgelememiştir. Din, yalnız bir çeşit itikat ve amelden ibaret olmamış, hiçbir devirde tanrı, kutsiyet anlamında tek başına kalmamıştır. Daima, kutsal sayılan ikinci derecede yan varlık inançları ile çevrili bulunmuştur. Hristiyanlıktaki teslis, İslamiyet'teki melekler ve resuller ile kitaplara iman gibi.[82]

Şamanistlere göre bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar (yer-su) hep canlı nesnelerdir ve doğadaki her şey, içinde kendi erkini taşır.[83] Takdis ettikleri dağlar da öyledir. Bunlar coğrafi yerler değil evlenen, çoluk çocuğa karışan, işiten varlıklardır. Bu düşüncede, son derece belirgin şekilde, iptidai animizm devrinden kalıntılar bulunabilir.[84] Türk halklarında bu tip yerlerin kutsal sayılmasındaki asıl sebep, muhtemelen buralarda birtakım ruhların yaşadığına inanılmasıdır.[85] Doğadaki her şeyin koruyucu bir iyesi ve her insanın içinde de bu iyelerle iletişime geçebilmek yetisi vardır.[86] Keltler de ağaç kovukları, ırmak, deniz, göl, çağlayan, su kaynakları ve gök cisimlerini ruhların oturdukları

---

80 Öztelli, 1976:241-247
81 Ocak, 2015:65 / Kafesoğlu, 2015:290
82 Güngörmez, 2013 / Kafesoğlu, 2015:297-298
83 Buffalo-Firedancer, 2007:13 / Potapov, 2012:49 / Ingerman, 2012:12 / benzer bir görüş için bk. Arıt, 2016:24 / Burada söz konusu edilen anlayış ile Hallâc-ı Mansûr'un, "İçinde Tanrı'yı görmediğim hiçbir şey görmüyorum" anlayışı birbirlerine çok da uzak değildir.
84 İnan, 2012:252
85 Buluç, 2012:157
86 Mansur, 2016:29

yerler olarak tasavvur ediyorlardı.[87] Göğün bizzat kendisi de tabiat kültünün bir parçasıydı.[88]

Böyle gizli kuvvetlerin varlığına inanıldığı Orhun Kitabelerindeki "Yer-su" kavramından da anlaşılmaktadır. Tabiat ruhlarına Gök-Türk çağında, kitabelerde görüldüğü gibi "Yer-Su"lar deniyordu.[89] Ziya Gökalp'e göre, küçük natürizm devrindeki ilahlara bu isim verilir. Bunlar yerin ve suyun hamileri hükmündedir.[90] "Yer-Su" ya da diğer adıyla "Yar-Sub" kutsal bir yer, bir nevi ruhlar camiası olarak düşünülmekte ve burada On Yedi Ulu Tanrı'nın toplandığına inanılmaktadır.[91] İnanca göre bu tanrıların çok çeşitli yetenekleri ve yetkileri vardı. Öyle ki hayvanlardan sağlanacak kazançtan tarlalarının bereketli olup olmayacağına dair dünyevi işleri etkileyebilecekleri düşünülürdü. Aynı zamanda manevi yönden de kötü ruhların yapabilecekleri fenalıkları önleyebildikleri, kötü insanların yaptıkları haksızlıkları cezasız da bırakmadıkları düşünülen çok yönlü iyi tanrılar olarak inanılmaktaydılar.[92] Eski Türklerde ülkelerin, vatanların koruyucularının "Yer-Su"lar olduğuna inanılırdı.[93]

İnsan soyu, ışık ve karanlık kuvveti gibi birbirine zıt iki gücün etkisi altındadır. Işık semada, karanlık da yer altında oturur. Bu iki gücün arasında insana yakın ve hayat dolu yeryüzü vardır. Burası "Yer-Su"dur. İnsan da Yer-Su'ya olan saygısını ve teşekkürünü belirtmek için ona dua eder ve bir armağan sunar. Taşlardan oluşan bir yığına (obo) bir taş atar ya da kutsal ağaca bir bez takar[94] (kansız kurban).

Dağlar, bu tanrıların en önemli temsilcisi sayılmaktadır. Orta Asya'da dağlar kutsal olarak kabul edilmiş ve bu yüzden de genellikle adlarına "han" ya da "ata" kelimeleri ek-

87 Kuzgun, 2015:189
88 Ocak, 2015:65
89 Kafesoğlu, 2015:291
90 Gökalp, 2015:56
91 Ergin, 1996:28
92 Güngörmez, 2013:17
93 Gökalp, 2010:49
94 Radloff, 2012:32-33

lenerek söylenegelmiştir.[95] Hatta Roux'ya göre, kutsal bir dağa sahip olmayan bir Türk veya Moğol kavmi yoktur.[96] Türklerde her kabilenin kendine ait kutsal bir dağı vardı ve bu dağda Tanrı'ya büyük ayin ve merasimler düzenlenirdi.[97] Zaten kutsal dağlar, yılın belirli zamanlarında dağın ruhuna ve tanrılara kurban sunulan yerler olarak belirir.[98]

Efsanelere göre bu ruhani varlıklar tam anlamıyla insanın yapabileceği birçok davranışı yapabilmektedirler. Konuşma, çoğalma, hissetme vb. bunun yanı sıra mukaddes olarak kabul edilişlerinden dolayı birçok kavmin dağlar adına kurban kestiği de bilinmektedir. Türkler gittikleri yerlere bu inançlarını da götürmüşlerdir. Öyle ki bugün bile bu inancın etkilerini Orta Asya başta olmak üzere birçok yerde gözlemleyebiliyoruz. Şamanist Türklerde dağ kültü, Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur. Dağ kültü, eski Yunanlılarda Olimpos, Filistin Yahudilerinde Tur-i Sina, Mekke Araplarında Arafat, Hintlilerde Himalaya gibi çeşitli kavimlerde görülmüştür.[99]

Dağ ve tepelerin, üstün birtakım güçlerin ve ruhların ikametgâhı olduğuna inanılır ve bunların her birinin kendi mıntıkalarındaki insanların iyiliği için çalıştığı düşünülürdü.[100] Bu inançla zaten bu bölgeler Türkler ve Moğollarda takdis edilegelmiştir. İslam öncesinde dağ ve tepelerde mevcut olduğuna inanılan bu üstün güç veya ruhlar, İslam'la birlikte kimliği belirsiz evliyalara dönmüştür. Yol kenarlarında bulunan yatırların pek çoğunun gerçek bir evliyanın mezarı olmadığı bugün artık bilinen bir gerçektir. Bunların, bölgedeki dağ kültünün bir evliyanın şahsında sembolleşmesinden başka bir şey olmadığı düşünülmektedir.[101]

Dünyanın her yerinde, eski çağlardan beri taşlara, kaya-

95 Bozkurt,1995:32
96 Ocak, 2015:117
97 Kuzgun, 2015:92
98 Tuna, 2000:173
99 İnan, 2012:249-250
100 Kötülük getirenler de olduğuna dair bk. Günay-Güngör, 2015:51
101 Ocak, 2015:118-121

lara ibadet edildiği, zamanla da bunların etrafından kültler oluştuğu bilinen bir gerçektir. Eliade, haklı olarak, burada tapınılan şeyin taş veya kaya değil, daha önce de değindiğimiz gibi, onda var olduğuna inanılan iyilik veya kötülük doğurabilecek "şey" olduğunu söyler.[102] Uygurların Kut Dağı efsanesi, Orta Asya Türklerinde bazı taş ve kayaların kutlu sayıldığına bir örnektir[103]. Dağ başları ya da geçilmesi zor yerlerde bulunan ve adına "obo" denilen taş yığınları ise yolcuların oralardan geçerken bir kazaya uğramamak ya da o yerin ruhu için attıkları taş yığınlarından meydana gelir. Böyle durumlarda bazen de kutsal sayılan bir ağaca bez bağlandığı da görülmektedir[104].

Dağa gösterilen saygının bir sebebi de "yukarıda" olduğu tasavvur edilen Tanrı'ya en yakın yerlerin dağların tepesi olmasıdır.[105] Ayrıca yükseklikleri ve uzaktan zirvelerinin mavi (gök) renkli görünmesi dolayısı ile Tanrı makamı olarak kabul edilirler.[106]

Bunun dışında Orta Asya kavimlerinde Güneş, Ay ve Türklerin yaşadığı göçebe hayat tarzından kaynaklı olarak ağaç ve ormanlar da inançlarında önemli bir yer tutmaktadır.

"Ağaç kovuğundan çıkmak" deyimi, ağaç kültü ve ağacın doğurganlığı inancından gelmektedir. "Kıpçak" da "ağaç kovuğu" anlamına gelir[107]. Atalar kültü ile tabiat kültlerinin bağlantısına bir örnek olarak da Uygurlarda, atalarının ışık vasıtası ile ağaçları gebe bırakmaları sonucu dünyaya gelmiş olduklarına dair bir efsane vardır.[108]

Eski Türkler, tek ağaçlar ile çam ve benzeri cinsten olan, kayın, servi, çınar gibi ağaçları mukaddes kabul ederlerdi.

---

102 Ocak, 2015:123
103 Ocak, 2015:123-124
104 Buluç, 2012:163
105 Kalafat, 2010:138
106 İçel
107 Ocak, 2015:131
108 Ocak, 2015:131

Şamanlar için de kayın ağacı çok önemlidir. Buryat Şamanları, kutsal ruhlar ve tanrılarla iletişime geçebilmek için bile bu ağaç türünden faydalanmakta ve her türlü inançsal etkinlikte bunları kullanmaktadır. Aynı durum, Buryatlardan yaklaşık 1500-1800 km daha batıda yaşayan Hakaslarda da günümüzde devam etmektedir.[109] Tanrı'nın ilk şamanı gökte yaratıp onun evinin önüne bir ağaç diktiğine ve ölen insanların ruhlarının bu ağacın dalları arasında barındığına inanılır. Hatta Altay kavimleri, "Gök/Dünya Ağacı" denilen bu ağacın tepesinde Bay Ülgen'in oturduğuna inanırlardı.[110] Yine bunun gibi, günümüze kadar gelen, ağaçlara çaputlar bağlayarak bir dilekte bulunmak ve o çaputun aracılık yaptığı ağaç sayesinde dileğin gerçekleşeceğine inanmak da ağaç kültünün bugüne yansıması olarak kabul edilebilir.[111]

Şamanizm'de bir ağaç kesmek zorunda kalınırsa önce ağaçtan özür dilemek zorunluluğu vardır. Kesim yapılmak zorundaysa sadece ihtiyacı kadar olan kısım alınır.[112] Benzer bir yaklaşım olarak Maya halkı, bir bitkiyi kesmeden ya da budamadan önce izin almak gerektiğini, Şamanların öğretisi doğrultusunda bilir[113].

Bu noktada, Türk-İslam geleneğinin en bilinen hikâyelerinden biri olan Osman Gazi'nin Şeyh Edebali'ye yorumlattığı rüyasındaki ağacın da bu kültle bir ilgisi olduğu da düşünülebilir. Aynı şekilde, Kitabı Mukaddes'in Eski Ahit kısmında anlatılan Daniel kıssasını da böyle yorumlamak mümkündür. Her iki hikâyede de ana figür bir ağaçtır ve ana fikir de gittikçe etrafa dal budak salan bu ağaçların kurula-

109 Davletov, 2017:110

110 Ocak, 2015:133 / İskandinav mitolojisindeki dokuz diyarı sembolize eden ve Odin'in üzerinde dokuz gün boyunca asılı kalıp sonradan dünyalar arası yolculukta aracı olarak kullandığı "yaşam ağacı" ile arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

111 "Dilek ağacı" kültünün tüm dünyadaki varlığı ile ilgili olarak bk. Davletov, 2017:22 / Ağaç kültü ve başka şamanik kalıntılar için bk. Melikoff, 2015:119

112 Bedir, 2016:102

113 Arıt, 2016:64

cak büyük imparatorlukların birer işareti olmasıdır.[114]

Orta Asya ve eski Anadolu menkıbelerinde sıkça tekrarlanan mukaddes ağaçlar da Şamanizm'in, yani eski Türk dininin İslamlaşmış kalıntılarından başka bir şey değildir.[115]

Çaput bağlanan ağaçlar kültürü, Anadolu'da, Kızılbaşlar kadar olmasa da Sünni ahali arasında da çok yaygındır. Ağaç-evliya ilişkisinde, ya bazı ağaçlar sırf bir türbenin yanında diye kutsiyet kazanmışlardır ya da sıradan bir mezar eskiden beri takdis olunan ağacın yanında diye kutsiyet kazanmıştır. Bazen de yanında hiç türbe olmadığı hâlde kutsal bilinen ağaçtaki ruh, evliya olarak şahıslandırılmıştır.[116]

Bunun yanında ateş de güneşin yeryüzündeki temsilcisidir. Ay ve güneş kardeş olarak kabul edilmektedir. Bu iki kardeş, inanışa göre, dünyayı kötülükten ve kötü ruhların fenalıklarından korumak için iş birliği yapmaktaydılar. Gece ay, gündüz de güneş kötülüklerle savaşıyordu. Normalde bu savaşların çoğunda başarılı olsalar da zaman zaman kaybettikleri de oluyordu. İnanca göre Ay ve Güneş tutulmalarının yaşandığı zamanlar bu şekilde açıklanmaktadır.[117]

Ateş de tabiata olan inancın çok önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Öyle ki ateş, Güneş'in yeryüzündeki temsilcisi olmakla beraber aynı zamanda yeryüzünde ışığın var olmasının en önemli sebeplerinden biri sayılırdı.[118] Ateş,

---

114 Kitabı Mukaddes, 2003:842-843

115 Köprülü

116 Ocak, 2015:136-139

117 Gömeç, 1994:55-61 / Anadolu'da hâlâ yaygın bir gelenek olarak varlığını sürdüren, Güneş ve Ay tutulmalarında gürültü çıkartmak, hatta göğe doğru ateş etmek bu anlayışın bir devamıdır. "Güneş ve Ay tutulması durumunda şaman inancına göre insanlar kaygı ve telaşa kapılır, yüzyıllardan beri gürültü çıkartırlar ve hatta eskiden ok, daha sonra da tüfekleriyle ateş ederlerdi. Bu gelenek ... kadim şaman geleneğidir. Bu hareketlerin altında yatan neden Güneş ve Ay kültlerinin Şamanizm'de çok güçlü olması ve insanların günlük yaşamlarının bu ikiliye büyük ölçüde bağlı olmasıyla ilgilidir." Davletov, 2017:191

118 Güngör, 2006

tıpkı Güneş, su ve demir gibi mukaddestir.[119] Türk-Moğol halkları ateşe büyük saygı duymuş ve onu mukaddes sayarak onda bir ruh bulunduğuna inanmışlardır. Yemek yerken ya da içki içerken ateşin ruhuna da bir pay ayrılmasını da gelenek hâline getirmişlerdir.[120] Ateşten yararlanarak birinin kaderi hakkında yorumlar yapılabilir ve ateş aynı zamanda kehanet verme aracı olarak kullanılabilirdi. Aynı zamanda kötü ruhların da ateşe yaklaşamayacağı böylece ateşin kötü ruhları kovma gibi bir işlevinin de olduğuna inanılırdı. Özellikle Türkler için aile ocağında yanan ateş mukaddes sayılmıştır. Aile ocağında yanan ateş sürekli oldukça ailenin birlik, beraberlik ve bütünlüğü daim kalırdı. Altay ve Yakutlarda ocağın ilk ata tarafından yakıldığına inanıldığından ailenin sembolü kabul edilirdi. Evde ocağın devamlı yanması, o ailenin saadet ve sürekliliğine işarettir. "Ocağın batsın" ya da "Ocağın sönsün" gibi beddualar hep bu eski inancın ifadesidir.[121]

Ateşin böylesine manevi düzeyde görevlerle yetkili olması öncelikle ateşin Türklerin hayatındaki maddi öneme sahip olmasından gelmektedir. Ateşin Türklerin tabiat inançlarına olan bağlılıkta böyle büyük bir yere sahip olması elbette ki öncelikle yaşadıkları doğal hayatın zorlu şartlarının bir sonucudur. Orta Asya iklim olarak sert-karasal hatta bazı kesimlerde çöl ikliminin etkisi altındadır. Böylece sıcaklık farkları çok fazla olmakla beraber kış aylarındaki ısınma ihtiyacı için ateş hayati önem teşkil etmektedir. Bunun haricinde ateş, Türklerin beslenme alışkanlıklarında çok önemli bir yere sahip olan temel besin kaynaklarından etin pişirilmesi açısından da büyük ehemmiyet göstermekteydi. Bu yüzden ateşe yüklenen bu manevi ve ruhsal boyuttaki görevlerin, ateşin Türklerin yaşadıkları hayat tarzında önemli

119 Yörükan, 2014

120 Buluç, 2012:161-162

121 Ocak, 2015:251 / benzer bir görüş için bk. Çoraklı, 2017:9 / Alevi inancında "ocak" pek çok anlamı yanında, "inanç merkezi" anlamında da kullanılmaktadır.

bir yer kaplamasından kaynaklandığı da düşünülebilir. Ateşe duyulan bu güven, sadece Türklerde değil Moğollarda da görülmüştür.[122]

Şamanist inanca göre de ateş her şeyi temizler, kötü ruhları kovar.[123] Bir paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde dolaştırma (alazlama) da bu amaçla yapılır.[124] Şamanistlerin her töreninde ateş mutlaka bulunur.[125] Ateşe kurban sunma ve saçı yapmak yaygın Şamanist pratiklerdendir.

Türk mitolojisinde iki kutsal güç olan ateş ve demire hükmeden kişi kurtarıcılık işlevi yüklenir. Demir dağları eritip Türkleri geniş bozkırlara çıkaran "Börteçine"; ilk demirci, ilk hükümdar, ilk kurtarıcı bozkurttur. Ergenekon'dan çıkmanın şerefine Hakan, her sene belli bir günde ateşte ısıtılmış demir parçasını örs üzerine koyup çekiçle vurur ve demirci taklidi yapar.[126] Demirci ve şaman aynı kökten gelirler ve ikisi de ateşe hükmetmek zorundadırlar. Şaman; ateşi, kötü ruhları korkutmak, demirci de demir veya çeliğe yeni bir şekilde vermek için kullanır.[127] Demirin kötü ruhları korkuttuğuna dair olan inanç, şamanlar ile demircilerin birlikte düşünülmesinden kaynaklanır. Demire şekil veren demirci de tıpkı şaman gibi ateşin efendisi olarak düşünülmüştür.[128]

İlk şamanın kadın olduğunu söyleyen bazı araştırmacılar, ismi "Udgan, İduan, Utagan, Udagan, Emegen vs." olan bu şamanın adının manasının "ateşi, ocağı koruyan ruh" olduğunu söylemişlerdir.[129] Şamanın sihirbazlığının özel bir sihirsel uzmanlık durumu göstermesi için de ateşe egemen olması ya da sihirli uçuş gibi özellikler aranır.[130] Şamanların ateşe hükmedişi, ateşten korkmayan bir ruhun

122 Boyle, 1974:6945
123 İnan, 2012:274 / Güngörmez, 2013
124 İnan, 2012:274
125 İnan, 2012:278
126 Yörükan, 2014
127 Arslan, 2011:77
128 Tuna, 2000:69
129 Bayat, 2015
130 Eliade, 2014:25

Şamanın vücuduna girmesi ile açıklandığı gibi, birtakım sihri tecrübeler sonucu elde edinilmiş bir güç olduğu da söylenmektedir. Bu ateşe egemen olma, ateşe hükmetme meselesi İslam ve Hristiyanlık kültüründe de çok kullanılagelen bir motiftir. Bektaşi menkıbelerinde anlatılan Baba İlyas[131], Can Baba, Hacım Sultan, Abdal Musa gibi evliyaların ateş karşısında verdikleri imtihanlar ve hiçbirine de ateşin herhangi bir zarar veremediğini anlatan menkıbeler çok sayıdadır.[132-133] Yine bunun gibi, Kur'an'da geçen kıssada İbrahim'e ve Hristiyan inanışında Aziz Aya Yorgi'ye ateşin etki etmemesi şamanik bir altyapı barındırıyor gibidir. Günümüzde de Rufâi dervişlerinin ara sıra ateşle yaptıkları gösterinin temelinde de bu kadim gelenek yatmakta olabilir.[134] Zaten Fuad Köprülü'ye göre de, Rıfaiye tarikatı, Türk-Moğol şamanlığının etkisinde kalmış, popüler bir tarikattır.[135] Yine bunun gibi Otman Baba'nın ateş semahı ve bazı zamanlarda bu ateş ayinlerini hastalık tedavisi maksadıyla icra edişi, bize Şaman ayinlerini hatırlatmaktadır.[136-137]

Batı Göktürklerinde ateş kültünün çok önemli olduğu bilinmesine rağmen, Doğu Göktürklerinde, Orhun Kitabelerinde ateş kültünü ima eden en ufak bir iz yoktur. Bu da, Batı Göktürklerinde ateş kültünün İran Zerdüştlüğünün etkisi ile

131 Baba İlyas hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Melikoff, 2004:65 vd./Baba İlyas'ın geleneksel şaman atına binip uçması ile ilgili bk. Melikoff, 2004:82

132 Ocak, 2015:166-167 / Kalafat, 2013:68 / Kalafat-Turan, 2013:68

133 "Tarih kaynaklarının tanıklığına göre Baba İlyas, öbür adı ile Resul-Allah, büyü ile sayrıları iyileştiriyor, muska ile dargın çiftleri birleştiriyor ve olağanüstü güçlere sahip bulunuyordu. Her ne kadar Elvan Çelebi büyük atasını 'yeşil sancaklı ve arşda tahtı, nurdan imameli ve boz atlı' bir seyyid ve bir veli görünümü ile sunmağa çalışsa da bunlar, bir zamanlar, şamancı kam-ozan'ın ayrıcalıkları idiler." Melikoff, 2004:69

134 Ocak, 2015:169-170

135 Köprülü, 2015:147

136 Ocak, 2016:231 / benzer bir görüş için bk. Yörükan, 2014

137 Hacı Bektaş'ın ateş semahı ve ateşin kutsal niteliği hakkında bk. Melikoff, 2004:114 vd.

kendini gösterdiği izlenimi uyandırmaktadır. Bu kültün, İran veya Hindistan etkisiyle Şamanizm'e geçmiş olabileceği de tartışılmaktadır.[138] Günay ve Güngör'e göre ise Türkler her ne kadar ateşin gökten indiğine ve kötülüklerinden şüphe edilenler için bir temizleme aracı olduğuna inansalar da Türklerdeki ateş kültü, Zerdüştlükteki ile ilgisizdir. Çünkü Türklerde her şeyden önce ateşe tapınma yoktur. Ateş, sadece temizlenme vasıtasıdır[139].

Ateş çok önemlidir ancak bir ateşi gereksiz yere genişletmek de yanlıştır. Çünkü ruhlar, insanın sınırı gereğinden fazla aştığını görmekten de hoşlanmazlar.[140] Ateşin, düşünceleri düzenleyen ve insanı rahatlatan bir yanı olduğuna inanılır. Onun kendine ait bir ruhu vardır. Ateşe karşı saygılı olmak, ona dikkatli davranmak ve söyleyeceklerine kulak vermek gerekir. Her ateşin kendine has bir kişiliği vardır. Kimi dedikoducu, kimi çekingen, kimi de öfkelidir. Ateşin içinde gökkuşağının renkleri olduğundan, ateş ve gökyüzü akrabadır.[141]

Defalarca ayinlerine katılma fırsatı bulduğum Kolombiyalı Şaman Kofan Kızılderilileri için de ateş mukaddes bir varlıktır. Kofanlar, düzenledikleri ayin öncesi ateşi yakmak, ayin sırasında onun sönmemesini sağlamak ve ayin bitiminde de söndürmek üzere bir Şaman yardımcısı görevlendirirler ve tören boyunca ateşe o kişiden başka hiç kimse herhangi bir şey atamaz, taşıyamaz.[142]

Ateş, Türk kültüründe nasıl yeryüzünde mevcut tüm kötülüklerin temizleyicisi ise Kızılderililer için de "Ulu Ruh"un yeryüzündeki temsilcisidir ve insan onu gözetmekle

138 Ocak, 2015:244-248 / Kafesoğlu, 2015:291
139 Günay-Güngör, 2015:58
140 Braem, 1999:69
141 Braem, 1999:74 / benzer bir görüş için bk. Davletov, 2017193
142 Alevi-Bektaşi geleneğindeki "ayin-i cem" sırasındaki görevlendirme benzer şekilde değerlendirilebilir. On iki görevli arasında bulunan "çırağcı", "ocakçı" ateşe/mumlara bakmakla vazifelidir.

yükümlüdür.[143]

Türklerin ateşe gösterdikleri saygının önemli bir sebebi de ateşin tanrı tarafından gönderildiğinde inanmalarıdır.[144] Slavların eski dininde de ateş mukaddes sayılır, bazı tanrılar için hiç sönmeden yakılırdı.[145] Ayrıca ocak-ateş, ataların canını temsil ettiğinden de kutlu sayılırlardı.[146]

Altay-Yaratılış efsanesine göre ateş, tanrı Ülgen tarafından insanlara verilmiştir. Ülgen, gökten getirdiği biri ak, diğeri kara iki taşla insanlara ateş yakmayı öğretmiştir[147]. Kızılderili mitolojisinde de kaplumbağa, insanlığa ateşi bahşeden ilahi varlıktır[148].

Bugün hâlâ Kazak-Kırgızların düğün âdetlerinde ateş kültünün önemi belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Gelinin, kayınbabasının ocağına yağ dökmesi ve yağ alevlendiği gibi ateşe karşı yerlere kadar eğilmesi bu kültün bugüne yansıması olarak değerlendirilebilir.[149]

Eski Türklerde kutsal kabul edilen bir diğer unsur da "Su"ydu. Ancak suya verilen değer, diğer kutsal kabul edilen unsurlara verilen değerden biraz daha farklıdır. Su kavramı Eski Türkçede "Sub" idi ve bu kelimenin ilk olarak Göktürk Yazıtlarından elde edildiği bilinmektedir. Su kavramı geniş olarak kullanılmıştır. Böylece bu kavramın içine herhangi bir ırmak, deniz veya göl girmektedir. Suyun Türk mitolojisinde çok önemli ve ayrı bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Öyle ki bu inanışa göre su, daha dünyada hiç kimse yokken de vardı ve bütün kara parçaları büyük okyanusların üzerinde yüzmekteydi. Yani kısacası dünya büyük su kütlelerinin üzerindeydi ve gökyüzü de dünya üzerindeki denizin devamı

143 Arslan, 2011:6-128 / Kızılderililerin Ulu Ruhu'nun, Türklerin Bay Ülgeni olduğu hakkında bk. Arslan, 2011:127
144 Kuzgun, 2015:92
145 Kuzgun, 2015:188
146 Korkmaz, 2016:42-43
147 Tuna, 2000:68
148 Arslan, 2011:118
149 İnan

olarak algılanırdı[150]. Su, topraktan da önce akla gelebilecek

150 Kafesoğlu, 2000:13. / "Zamanın anlamı ve değerinin olmadığı bir dönemde hiçbir şey yoktu. Yer yoktu. Şu masmavi gök yoktu. Yerin üzerindekiler, göktekiler yoktu. Sadece su vardı. Her yan, her şey suydu." Terzioğlu, 2004:22. / "Daha hiçbir şey yokken, Tanrı Kayra Han'la uçsuz bucaksız su vardı. Ay, güneş ve toprak yoktu. Tanrı Kayra Han'ın canı sıkılıyordu. O yalnızlık içinde iken su dalgalandı." (Radloff'un Altay Yaratılış Destanı'ndan). "Dünya deniz idi ne gök vardı ne de yer. Uçsuz bucaksız sonsuz sular her yer. Tanrı Ülgen uçuyor yoktu bir yer konacak. Uçuyor arıyordu katı bir yer bir bucak. Kutsal bir ilham ile nasılsa gönlü doldu. Kayıptan gelen bir ün, ona bir çare oldu." (Verbitskiy'in Altay Yaratılış Destanı'ndan) aktaran Tözün, 2017:50 / krş. Yezîdîlere ve Alevilere göre dünyanın yaratılışı. Melikoff, 2004:241-243 vd. / "... yeryüzü baştanbaşa denizle örtülü iken, Tanrı, bir kuşa dönüşerek üzerine konduğu bir ağaç yarattı. Melik Tâus, kaos üzerinde uçuyordu. Bu ağaca konmak istedi, fakat Tanrı onu aşağı attı. Nihayet ilhamın yol göstermesi ile ağaca yaklaştı ve "Sen Yaradan'sın, ben yaratılanım" dedi. Ve Tanrı onun, ağacın üzerine konmasına izin verdi." (Yezidî yaratılış efsanesi. Melikoff, 2015:115). "... Yaratılıştan önce yeryüzü sularla kaplı iken Tanrı, ilk olarak yol gösterici Cebrail'i yarattı ve onu denize doğru attı. Cebrail kanatlarını açarak kaosun üzerinde uçarken birden bir ses ona: "Sen kimsin?" diye sordu. Cebrail, "sen sensin, ben benim" diyerek yanıt verdi. Ve Gök Taht'ın kapıları kapanıp kaldı. Üçüncü sorudan sonra Cebrail, aldığı vahiyle, "sen Yaradan'sın, ben yaratılanım" deyince önünde Taht'ın kapıları açıldı." (Alevi yaratılış efsanesi. Melikoff, 2015:112) / Azteklerin de dünyanın ezeli sulardan çıkmış olduğuna dair inançları için bk. Topsakal, 2016:36/Hawaililerin yaratılış inançları ve bu inançta su ve kuşun rolü için bk. Kılıç, 2015:76-79 vd./Tevrat'a göre de yaratılışta "su" ön plandadır. Tekvin (Yaratılış Kitabı) Bap 1, 1 ve 2. ayetler, "Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu; ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; ve Allahın ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu" (Kitabı Mukaddes, 2003:1), 6 ve 7. ayetler "Ve Allah dedi: Suların ortasında kubbe olsun, ve suları sulardan ayırsın. Ve Allah kubbeyi yaptı, ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı; ve böyle oldu" ve (Kitabı Mukaddes, 2003:1) ve 9 ile 10. ayetler "Ve Allah dedi: Gök altındaki sular bir yere biriksin, ve kuru toprak görünsün; ve böyle oldu. Ve Allah kuru toprağa Yer, dedi; ve suların birikintisine Denizler, dedi; ve Allah iyi

her varlıktan önce yaratılmıştı. Su; ruh bahşedilen ilk varlıktı, bu yüzden bir nevi yaşamın kaynağı olarak da kabul edilmekteydi. Su saftı, temizdi, şifa vericiydi ancak gerektiği zaman da yok edici, yıkıcı bir işleve de sahip olabilirdi.

Bu inanışa göre suyun ölümsüzlükle de özdeşleştirildiğini görebiliyoruz. "hayat suyu" denilen suyun içene, hatta temas hâline geçen kişiye bile ölümsüzlük bahşettiğine de inanılıyordu. Ancak bu suya ulaşmak için yapılacak yolculuk çok tehlikeli ve gidilecek yer de engin bir dağın başındaydı. Üstelik bu kutsal su, ruh şeklindeki bir bekçi tarafından korunmaktaydı ve ona ulaşmak için gidilecek yol da bir hayli tehlikeliydi.

Sadece suyu koruyan bekçinin değil aynı zamanda suyun da bir ruhu olduğuna inanılırdı. Bu ruh öylesine güçlüydü ki kötülere cezasını verir, düşmanı bozguna uğratır, görevini iyi yapmayan veya isyan edenleri ise içine çeker ve kötülükle dolu planlarını bozardı. İyi insanlara yardım eder, hasatlarının bereketli ve verimli olmalarını sağlardı. Aynı zamanda birçok hastalığa derman olan su; arıtıcı özelliğiyle de saflığın, temizliğin ve duruluğun bir sembolü durumundaydı.[151] Suyun iyesi gündüz dinlenip gece çalıştığından hava kararıktan sonra akan sudan su alınmayacağına, alınırsa su iyesinin rahatsız olacağına inanılırdı.[152]

Her ne kadar eski Türklerin büyük bir çoğunluğu hayatlarında büyük su kütlelerini, yani okyanus, deniz vb. görmemiş olsa da etraflarındaki nehir ve gölleri deniz olarak algılamışlardır. Denizin enginliği ve uçsuz bucaksızlığından yararlanılarak ölüm tasvir edilmiştir.[153]

Tabiat kuvvetlerine inanç kısmında son olarak incelenecek tabiat unsuru topraktır. Toprak, biraz evvel bahsi geçen

---

olduğunu gördü." (Kitabı Mukaddes, 2003:1). Tüm bu ayetlerden, ikinci günden önce yeryüzünün çevresinde su bulunduğunu anlıyoruz (Ayetlerin tefsiri için bk. MacDonald, 2004:32)

151 Ayan, 2002:624

152 Kalafat, 2004

153 Köksal, 1995:157

su kavramıyla birlikte varlığın oluşmasını sağlayan en önemli iki unsurdan biri olmanın yanı sıra yaşamın oluşmasında da en temel kaynaklardan biridir. Öyle ki toprağın adına bugün bile "ana" lakabını ekleyip "toprak ana" demekteyiz. Bu kavram eski Türklerden bize kalan bir gelenektir. Zaman zaman "toprak ana"yı bazı toplumlarda saygı duyulan bir tanrıça olarak kabul etmişler ve ona tazimde bulunmuşlardır. Benzer inanışların sadece eski Türklerde değil başka topluluklarda da görüldüğü biliniyor. Dünyanın birçok farklı yerindeki mitolojik karakterler incelendiğinde o bölgede etkili olan yaşam tarzı da göz önünde tutularak çoğunlukla ya savaş tanrı ve tanrıçalarının ya da bolluk ve bereketi temsil eden tanrı ya da tanrıçaların ön planda tutulduğu fark edilebilir.

Türklerin yine yaşadıkları göçebe hayat tarzını göz önüne almak gerekirse yaşadıkları çevrenin sosyal, fiziki, ekonomik şartları içinde toprak yine çok büyük bir öneme sahiptir. Her ne kadar göçebe hayatın gereği olarak en önemli geçim kaynağı hayvancılık olarak kabul edilse de zaman zaman ufak çapta tarım faaliyetlerinde bulunulduğu da bilinmektedir. Aynı şekilde hayvancılık bakımından konuya bakılırsa özellikle at ve koyun yetiştiriciliğiyle uğraşmışlardır ki bu hayvanların yetiştirilmesi için en önemli unsur olan yem ise toprağın mahsullerinden sağlanmaktaydı.

Türkler, gerek yaşadıkları çevrenin fiziki durumları gerek uğraştıkları sosyo-ekonomik faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda tabiatın zorlu şartlarına fazlasıyla maruz kalmışlardır. Bu yüzden doğa kuvvetlerinin kaderleri üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğuna inanmışlar ve bu tabiat kuvvetlerinin her birine farklı güçler atfetmişler ve hepsinin aynı bir insanın ruhu gibi bir ruha sahip olduğuna inanmışlardır. Ancak insani bir dış görünüme sahip olmamaları sebebiyle onları çoğunlukla putlaştırmamışlardır. Eğer putlaştırılmak istenen bir nesne varsa bunu genellikle o nesneyi bir tanrı ya da tanrıça şeklinde betimledikten sonra

yapmışlardır. Bu kutsal saydıkları nesneleri kızdırmamak onların kötü taraflarıyla karşılaşmamak için uğraşmışlardır. Örneğin ateşe tükürmek büyük bir hakaret sayılırdı. Ya da suya çöp dökmek, tükürmek suretiyle suyu kirletmek de suya karşı yapılan kusurlu hareketlerdendi[154]. Hatta eski bir Türk inanışına göre suya yukarıdan, uzun uzun dik bir şekilde bakmak da suya yapılan bir terbiyesizlik olarak algılanır ve bunun cezalandırılması için "Çay Ninesi" denen mitolojik varlık görevlendirilirdi. Böylece suyu rahatsız eden biri olursa Çay Ninesi rahatsız eden kişinin başının dönmesini, bilincini yitirmesine sebep olarak suya düşmesini sağlardı. Bundan dolayı eski Türklerde suyu rahatsız edecek hiçbir harekete sebebiyet vermemek önemli bir ahlaki davranıştı.

154 Palabıyık, 2014:5

Budizm

"Buddha" kelimesi Sanskritçe kökenli bir kelimedir ve "farkına varmış/uyanmış/eren/ermiş" anlamlarına gelmektedir. Buda'nın MÖ 563 yılında doğduğu ve yine MÖ 483 yılında öldüğü bilinmektedir. Budizm'in kurucusu olan Buda'nın gerçek adı Siddharta, soyadı Guatama/Gautoma, unvanı ise Sakyamuni'dir[155]. "Guatama"; "aydınlanmış, gerçek bilgiye ve hedeflediği gayesine ulaşmış, kutlu" anlamına gelmektedir. Kuzey Hindistan'da Nepal sınırında, Sakya isminde küçük bir krallıkta prens olarak dünyaya gelmiştir. Ancak o, hayattaki acıların tamamen dinmesi ve ızdırapların son bulması için krallığını terk etmiş ve manevi amaçlarla dolu olan bir yolculuğa çıkmıştır. Otuz altı yaşında tüm hayatı kapsayan acı ve ızdırabın kaynağını keşfeder, "erer" ve bundan sonra "Buda" olarak anılır. Yaklaşık seksen yıllık ömrünün geri kalanını edindiği tecrübeleri insanlara anlatarak geçirir[156]. Şunu belirtmek gerekir ki Buda yaşadığı müddetçe hiçbir peygamberlik iddiasında bulunmamış, Budizmi de bir din olarak ilan etmemiştir. Onun ölümünden sonra insanlar onun öğretilerini benimsemiş ve yaşatmıştır.

İsa peygamber, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli gibi benzerlerinde olduğu üzere, tarihsel ve mitolojik olarak iki farklı Buda vardır. Yukarıda anlatılan, tarihsel Buda'dır. Mitolojik Buda'ya gelince, tarihte Siddharta Gautama Sakyamuni olarak bedenleşen ve sonradan Buda diye anılan kimse, aslında tanrısal cevherin dünyadaki avatarlarından sadece biridir. Yani, insan sıfatında görünse bile, gerçekte tanrısal bir varlıktır[157].

Budizm bugün yaklaşık beş yüz milyon insanın inandığı felsefi temelli bir dindir. İlk başta Hindistan'da ortaya çık-

155 Kolektif, 2010:308
156 Kolektif, 2010:308
157 Kolektif, 2010:309

makla beraber zamanla civar kentlere yayılmıştır. Budizm, o dönemdeki Brahmanizm'in sert kurallarına ve Kast sisteminin toplumda yarattığı büyük sınıf farklılıklarına karşı çıktığı ve bu durumun da aslında temelde Aryan topluluklarının Hindistan'ı işgal etmesiyle ortaya çıktığı söylenebilir.

Buda'nın öğretisine göre iki aşırı kutup arasında oluşan ızdırabı yenmek için orta yolu bulmaya çalışmak, bunu hedeflemek ve başarmak asıl olandır. Bunu başarabilen insanlar hiç şüphe yok ki "nirvana"ya (mutlak huzur hâline) ulaşabilirler. Nirvana, bu din için ulaşılabilecek en üst nokta, en arı varlık olma durumudur. Nirvana'nın bir önemli özelliği ise bu kavramın hiçbir şekilde eğitim yoluyla öğretilip anlatılamamasıdır. Kişi ancak kendini çözdüğünde bu kavramın bilincine varabilir ve onu anlayabilir. Buda bunun yanında dört soylu gerçeği ortaya koymaktadır. Buna göre yaşamak acı çekmektir, acıyı istemek ve ona özlem duymaktır. Fakat kişi kendini bağlayan bütün iplerden kurtulabilir ve bu şekilde acıdan kurtulursa işte o zaman hayatın anlamını yakalayabilmiş sayılacaktır.[158]

Buda'nın mutluluğa ve gönül ferahlığına ulaşmamızı sağlayacak yolculuk için önümüze serilen asıl harita "Sekiz Katlı Yol" diye adlandırılmaktadır. Varılması gereken bu noktaya aslında ne kadar yakınsan o kadar uzaksın demektir[159]. Bu yolda herhangi bir basamak atlama imkânı yoktur. Bütün basamakları sırasıyla ve gerçekten hazmetmiş olarak tamamlayarak diğer aşamaya geçilebilir. Ancak yukarıda bahsedilen dört asil gerçeği benimseyen ve Nirvana'ya ulaşmak isteyen kişi, hayatta tadılabilecek bütün zevk ve sefadan vazgeçmeyi göze almalıdır. Aynı şekilde kişi acıdan ve çileden de uzaklaşmayı bilmelidir. Kişi hayatın bütün aşırılıklarından kaçarak belli bir orta noktada hayatını idame ettirmelidir. Bu amaç insanın hayatında çok daha disiplinli olmasını sağlamaktadır.

Hindistan'da ortaya çıkan bu din, Yüeçiler tarafından

158 Ruben, 1943:120 / krş. Kolektif, 2010:321

159 Ruben, 1943:126

büyük bir alana yayılmıştır. Ancak Batı Türkistan'da, orada yaşayan Sasanilerin benimsediği Zerdüştlük ve Mani dini karşısında pek de kabul görmemiştir. Yine de Doğu Türkistan'a göre Batı Türkistan'da daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. Budizm'in etkili olduğu Türklerin yaşadığı bölgelerde birçok Budist terimin Türkçeye girdiği veya terimlerin Türkçeleştirildiği de görülmektedir. Türkler "Vihara" olarak adlandırılan Budist manastırlarında, "Toyin" diye adlandırılan Budist rahipler aracılığıyla bu dini yaymaya yönelik faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. "Buhara" şehrinin de ismini bu manastırlardan aldığı bilinmektedir[160]. Türkler, Buda heykelciklerini "Burkan" ve onların tapınaklarını da "Burkan evi" olarak adlandırmışlardır[161].

To-ba Han'ın (572-581), bir Çinli Budistin teşvikiyle Buda dinini kabul etmesiyle Budizm, Göktürkler arasına girmiştir. To-ba'nın ölümünden sonra da Göktürkler felakete sürüklendi. Türk boyları Çinlileşerek soysuzlaştı.[162]

Türklerin Budizm diniyle karşılaşmaları Budizm'in Batı Türkistan'da yeterince etki gösterememesi üzerinde ilk defa Maveraünnehir ve Doğu Türkistan'da olmuştur. Her ne kadar o gün o coğrafyada etki gösteren birçok farklı din olsa da bölge halkı en çok Budizm'i benimsemiştir. Budizm daha sonraları Türklerin İslamiyet'i benimsemeleri takiben de mimari ve tasavvufi açıdan etkili olmuştur. Örneğin medreseler inşa edilirken mimaride Budist tapınaklarından esinlenilmiştir.

İlk kez Doğu Hunları arasında 9. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan Budizm, Göktürklerde halka yayılamamış ancak Uygurlar ile altın çağını yaşamıştır.[163] Göktürk hakanı Bilge Kağan'ın Budizm ve Taoizm'e ilgi duyduğu ancak veziri Tonyukuk'un, Türklere ve o dönemin politikasına uygun ol-

160 Güngörmez, 2013
161 Güngör, 2002:265-70
162 İnan, 2012:192
163 Kuzgun, 2015:81 / Ocak, 2015:74-82

madığı gerekçesi ile buna karşı çıktığı bilinmektedir.[164]

Budizm daha sonraları birçok farklı kola da ayrılmıştır. Ancak iki temel mezhep, Hinayana ve Mahayana'dır.[165] Türkler arasında daha çok, Kuzey Budizm'i olarak da bilinen Mahayana kolu ve onun bünyesindeki Lamaizm yayılmıştır.[166]

Mahayana mezhebi Türklerin dinî inanışlarına ve anlayışlarına daha yakın olduğu için Türkler tarafından rağbet görmüştür. Ancak aradan geçen yıllar sonrasında yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlamış, Lamaizm ise sadece bazı Türk boyları üstünde etkili olmuş ancak faaliyet gösterdiği alan bakımından çok büyük çapta etkili olamamıştır. 15. yüzyılın sonuna kadar Şamanist olan Moğollar da 16. yüzyılın başında Budizm'in Lamaizm mezhebine girmişlerdir.[167] Yörükan'a göre Moğol Budizm'i olarak adlandırabileceğimiz Lamaizm, zaten Şamanlık'tır.[168]

Tek tanrı temelli olan ve semai bir din olan Gök Tanrı dininden Budizm'e geçen Türk toplulukların bir kısmı, Budizm'i dini inanç ve düşüncelerine yakın olarak gördüğü için kabul etse de büyük bir kısmı zorunluluktan, politik ve siyasi amaçları gerçekleştirmek istemelerinden dolayı seçmişlerdir. Öyle ki Hunlar, Çin'in kalabalık nüfusu karşısında benliklerini kaybetmemek ve kültürlerini korumak amacıyla akın akın Budizm'i benimseyip bu dinin diğer Türkler tarafından kabul edilmesini sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunuyorlardı. Önceleri Hunların Gök Tanrı inancına sıkı sıkıya bağlı olduklarını tarihî kaynaklardan da anlamak mümkün. Mete Han'ın putperestlere karşı büyük savaşlar verdiğini ve bu dinin özünün korunması amacıyla önemli derecede faaliyetler gösterdiği bilinen bir gerçektir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere Hunlarda görülen bu büyük değişiminin sebebi daha çok siyasi temellidir.

---

164 Ocak, 2015:83 / krş. Çamuroğlu, 2016:90 dipnot iii
165 Kolektif, 2010:337
166 Güngörmez, 2013:36 / Kolektif, 2010:337
167 İnan, 2012:245 / krş. Kolektif, 2010:355
168 Yörükan, 2014

Türkler için aslında hiç de uygun olmayan ve Gök Türk inancıyla büyük ölçülerde çatışan bu dinin kabul edilişiyle Türkler oldukça büyük zararlar görmüştür. Zaten Budizm, sadece Türklerin önceden benimsediği dine değil ayrıca yaşanılan coğrafi koşullara ve Türklerin yaşam biçimleriyle de oldukça çelişen bir dindir. Öyle ki Türkler için en önemli besin maddelerinden biri olan eti yeme şekillerine dahi sıkı kurallar koymakla beraber herhangi bir savaşta kılıç sallamalarını, savaşmalarını katı kurallarla yasaklamaktaydı. Budizm'i bütün esaslarıyla benimseyen Türk toplulukları asimile olup bir süre sonra yıkılmışlardır.

Bu dini benimseyen Tabgaç Türkleri he ne kadar farklı toplumların kültürlerinden korunmak, asimile olmamak için bu dine girmiş olsalar da Budizm'in etkisiyle Çin'in köklü kültürünün etkisi altında kalmışlar ve yavaş yavaş bu kültürün cazibesi tarafından asimile edilmişlerdir. Millî benliklerinden uzaklaşan Tabgaçlar'a, Çin halkı çeşit çeşit oyunlar oynayarak onların ekonomik ve siyasi güçlerini kaybetmelerine sebep olmuşlardır. Bu durum, nihayetinde, Tabgaçlar'ın yıkılmasına ve tarih sahnesinden silinmesine yol açmıştır.[169]

Bazı Türk toplulukları ise bu dinin bütün öğretilerini benimsememiş, bazı istisnalar getirerek sadece hayat tarzlarına uygun olan kısımlarına tabi olmuşlardır. Bunlar, her ne kadar Budizm'i kabul etmiş olsalar da kendi örf ve âdetlerini de bu dinin içine aktarmayı bilmişlerdir. Örneğin Budizm'de her bir canlının, ne kadar küçük olursa olsun, önemli olduğu anlayışı varken ve bu yüzden hiçbir şekilde kan dökülmesine izin verilmezken yine de ava çıkmışlar ve önemli günlerde kurban kesmişlerdir. Et yemeyi bırakmayan bu Türklere "Yaylacı Budistler" adı verilmiştir.[170] Türklerin savaşçı özellikleri de çok ön planda olduğundan bunu da korumak isteyen bazı Türk boyları, Buda'nın savaşmamakla ilgili olan düşüncelerini yaşam tarzlarına aykırı olması gerekçesiyle reddetmiş, hayatlarında uygulamamışlardır.

169 Eberhard, 1996:34
170 Kuzgun, 2015:81

Köprülü, Anadolu'ya gelip yerleşen Yeseviler vasıtası ile tıpkı Şamanizm'den olduğu gibi Budizm'den de kalıntıların Anadolu topraklarına nakledildiğini ortaya koyar.[171] Budist menkıbeler ile Yesevî menkıbeler arasındaki benzerlik bunun en büyük kanıtıdır.[172] Köprülü, Türk-Moğol Şamanizmi'nin tasavvufi İslam tarikatları üzerindeki etkilerini incelediği makalesinde, Türk Şamanizmi'nde Budizm izlerinin varlığının yadsınamayacağını ve direkt olmasa da Şamanizm vasıtası ile Hindu dininden gelen tesirlerin Yeseviyye tarikatında görülmüş olabileceğini anlatır.[173]

Özellikle, Budizm doktrininin temeli olan "tenasüh" inancı, devirlerin nihayetsiz olarak devamı ve tekrarlanmasıdır. Buna göre, sevap ve ceza başka bir dünyada değil, yaşadığımız dünyadadır. Bizim içinde bulunduğumuz durum ve ameller, geçmiş devrelerde bizden sadır olan amellerimizin karşılığıdır. Yani, önce ne oldu ise sonra da o olur çünkü hikmet sahibi yaratıcının bunu bütünüyle inkıtaa uğratması tasavvur olunamaz.[174] İşte bu tenasüh inancının, menakıpnamelerde çok önemli bir yer tuttuğu, tartışılmaz bir gerçektir. Mesela Dede Garkın, Baba İlyas, Muhlis Paşa, Âşık Paşa gibi isimlerin hep aynı ruhun mazharları olduğuna inanılır. Yine bunun gibi Hacı Bektaş'ın Hz. Ali'nin[175], Abdal Musa'nın da Hacı Bektaş'ın[176] sırrı olduğu inancı vardır.

---

171 Ocak, 2015:82-83

172 Ocak, 2015:82

173 krş. Çamuroğlu, 2016:93 vd. dipnot viii

174 Şehristani, 2014:280

175 Melikoff, 2004:109 / Konuyla ilgili olarak, sırasıyla, Kalender ve Kul Musa'dan iki nefes örneği vermek gerekirse: "Dün gece seyranda bâtın yüzünde / Hünkar Hacı Bektaş Veli'yi gördüm / Elfî tâc başında nikab (örtü) yüzünde / Aslı imam nesli Ali'yi gördüm." "Arslan olub yol üstünde oturan / Selman idi ona nergis getiren / Kendi cenazesin kendin götüren / Hünkar Hacı Bektaş Ali kendidir." Melikoff, 2004:186 / Melikoff, 2015:44

176 "... yeniden dünyaya geleceğim. Adıma Abdal Musa diyeceğim. Beni arayanlar onda bulurlar. Hacı Bektaş vefat edince Abdal Musa ortaya çıktı." Melikoff, 2004:145

Otman Baba'nın silsilesi Âdem, Musa, İsa, Muhammed çizgisiyle kendisine kadar getirilir. Yine Otman Baba'nın Ali ve Sarı Saltuk'un devamı olduğuna da inanılır.[177] Zaten tenasüh (reenkarnasyon) inancı, klasik Bektaşiliğin temel karakteristiklerinden biridir.[178] "Donuna girmek", "don-be-don dolaşmak", "(Ali'nin) sırrındaki sır" gibi ifadeler de ruhun beden değiştirmesi ile ilgilidir.[179] Anadolu'da "öldü" kelimesinin yerine "göçtü", "uçmağa vardı"[180], "dünya değiştirdi", "Hakk'a yürüdü" gibi anlatımlar kullanılması da buradan kaynaklanmaktadır[181]. Hatta yine bugün de Türkler arasında son derece yaygın olarak devam eden, ölen adamın adını yeni doğana vermek âdeti de bu tenasüh fikrinin subliminal olarak günümüze yansımasıdır[182].

Ortodoks İslam'ın kesinlikle yadsıdığı tenasüh düşüncesi sadece Alevi-Bektaşi kültüründe değil mesela Mutezile ekolünün Hadisiyye ve Habitiyye kollarında da mevcuttur. Onlara göre de yaşayanlar, günah ve sevabı bulunduğu süre içinde, daima bir sonraki gelişte bir suretten başka bir surete girerek tekrar dünyaya gelir. Yine bunun gibi Şia'nın Keysaniyye ekolünün Haşimiyye, Rizamiyye ve Beyaniyye gibi bazı kollarında da ruhların tenasüh yolu ile bir şahıstan diğerine intikal ettiğine inanılır. Galiyye (aşırı gidenler) olarak bilinen ekolün de tüm sınıfları tenasühü kabul ederler. Bunların tenasüh inancı dört mertebelidir: Nesh (ölen insanın ruhunun başka bir insana geçmesi), mesh (ölen insanın

177 Ocak, 2015, 184-188

178 Ocak, 2016:268 / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2004:51 / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2015:37

179 Ocak, 2015:191-192

180 Melikoff, "uçmağa varma"nın kullanılmasını, şamanda var olduğu düşünülen büyü ile uçma düşüncesinin, kuş-ruh biçimini alması ve Türk halk imgeleminden silinememesi ile açıklar. "Seyhun-Ceyhun Türklerinde, İslamlıktan sonra da öldü anlamında "sunkar boldı" (kuş oldu) deyimine rastlanmaktadır." Melikoff, 2004:41.

181 Bedir, 2016:32

182 benzer bir görüş için bk. Yörükan, 2014

ruhunun bir hayvana geçmesi), fesh (ruhun bir cansız varlığa geçmesi) ve resh (ruhun bir bitkiye geçmesi). Hattabiye ekolüne göre de kemale eren insana "öldü" denilmez, "melekuta döndü" denir.[183-184] Sabiiler'den bir grup olan Harraniler (el-Hırnaniyye) de tenasüh fikrine inanmışlardır.[185]

Bunun gibi, Yakutlar da ölümü, tenasüh fikrinden olsa gerek, ev değiştirmek, bir yerden başka bir yere göçmek gibi algılarlar.[186] Yani ölüm, Türkler açısından felaket bir hadise değildir.[187] Kanadalı yerli kabileler arasında da yeniden doğma, ruh göçü inancı yaygındı. Onlar, reenkarnasyonun insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da olduğuna inanıyorlardı. Ruhlar, öldükten sonra "Efendi"nin yanına gider, Efendi de onları yeni bir hayata başlasın diye geri gönderirlerdi.[188] Bir yerlinin, "Benim amcam dört ya da beş kez, toplam beş yüz yıl yaşamıştır" demesi bu inancın örneklerinden biridir.[189] Bu anlatım şeklinin, İdris-i Muhtefi olarak da bilinen ünlü Melami Şeyhi Hacı Ali Bey'in "işbu deme erince / üç gez doğdum âneden / nice yavru uçurdum / nice aşiyaneden"[190] dizelerine olan benzerliği dikkatlerden kaçmayacak derecede belirgindir.

Güney Amerika And Şamanlarından Chamalu da ölümün olmadığını, onun yeni bir yaşama doğmak olduğunu söylerken ("Yeniden doğmak için ölmelisin") kadim kültürlerde

183 Şehristani, 2014:68-139 vd. -159 vd.

184 Yezîdîlerde bu durum (reenkarnasyon), Melik Taus (Melek Tavus) ile karşımıza çıkar. Mezkûr inanca göre Melek Tavus, şeytanın yeniden bedenleşmesinden başka bir şey değildir (Melikoff, 2015:114). Şeytanın Yezîdî inancında kötü ruhun timsali olmadığına ve bu konuda Yezîdî / Alevi / Ehl-i Hak anlayışı karşılaştırmasına dair bk. Melikoff, 2015:114-115 / Hinduizm'de "reenkarnasyon" (samsara) ve sonucunda ulaşılması hedeflenen "nirvana" süreci için bk. Topsakal, 2016:53

185 Şehristani, 2014:279 vd.

186 Yörükan, 2014

187 Yörükan, 2014

188 Müller, 2000:32 / benzer bir görüş için bk. Alekseyev, 2013.58

189 Müller, 2000:66

190 aktaran Gölpınarlı, 2013:125

bunun, ölüleri fetüs pozisyonunda, bayramlık elbiseleriyle ve başları batıya dönük olarak gömmekle karşılık bulduğunu ifade eder.[191]

Allah'ın insan bedenine girmesi ve "O şahıs" olması inancı anlamına gelen "Hulul" inancı da, Budizm ve Zerdüştlük ile yakından ilintilidir.[192] Hatta Ocak, Kalenderilerin, 19. yüzyıl sonlarına kadar Orta Asya ve Hindistan'da varlıklarını sürdürebilmesini, oralardaki eski Şamanist ve Budist kültürün çok uzun bir geçmişe dayanan kuvvetli etkisiyle açıklanabileceğini ileri sürmüştür.[193] Kalenderîlerin yarı çıplaklık olarak nitelendirilebilecek olan giyim tarzları da Kalenderîliğin mistik temelini derinden etkileyen Budist ve Şamanist çevrelerle olan ilişkisindendir.[194]

191 Chamalu, 1997:41

192 Şehristani, 2014:280 / Ocak, 2015:197-200

193 Ocak, 2016:110

194 Ocak, 2016:220. / "Gezgin derviş, kalender, abdal, şamanın bütün dış çizgilerini taşır: Muska, çıngırak, kuş teleklerinden başlık, at simgesi değnek vs." Melikoff, 2004:34.

Maniheizm

Bilhassa eski Zerdüştî İran'da Sasani toplumunun sınıflara ayrılmış, eşitlikçi olmayan ve adaletsiz yapısına sosyal bir tepki olarak doğan[195] ve senkretik (melez) bir karakter taşıyan bu din, Türkçe tercümesi "Tanrı" anlamına gelen ve lakabı, Türkçe metinlerde "İki Yıldız" olarak da bilinen Mani b. Fatik tarafından Pers İmparatorluğu sınırları içerisinde 3. yüzyılda kurulmuş, gnostik[196] bir dinî gelenektir. Kutsal kitap olarak da Arzhang adlı bir kitabı benimsemişlerdir.[197] Mani dini en parlak dönemini Uygurların bu dini millî olarak tanımlayıp kullanmasıyla 8. yüzyılda yaşamaya başlanmıştır. Bu din, gelişmiş bir misyonerlik teşkilatına sahip olduğundan[198] Çin'den Akdeniz sahillerindeki birçok insana kadar ulaşmış ve geniş bir çevrede etki göstermiştir. Ancak İslamiyet ve Hristiyanlığın kabul edildiği bölgelerde bu iki din karşısında yeterince başarı sağlayamamıştır.

Dinin kurucusu Mani, MS 216'da Güney İran'da, Sabur b. Erdeşir zamanında doğmuş ve MS 276'da da Kral Behram b. Hürmüz b. Sabur zamanında başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür. Dinsel inanç ve öğretilerini bizzat kendisi kaleme alan ender din kurucularındandır.[199] Mani'nin öğrencileri, onu, Mecusilere "Zerdüşt'ün manevi oğlu", Budistlere "geleceğin Buddha'sı" ve Hristiyanlara da "Paraklit" (ilahi elçi) diye isimlendirerek anlatmış, misyonunu devam ettirmişlerdir.[200]

Bu din Budizm de dâhil olmak üzere birçok farklı dinden etkilenmiş âdeta bir sentez din gibidir. Yörükan'a

195 Bulut, 2014:238
196 Kolektif, 2010:493
197 Ekincikli, 1991:27-28
198 Kolektif, 2010:493
199 Kolektif, 2010:494
200 Kolektif, 2010:494

göre, Şamanlık ve Hristiyanlığın karışımından başka bir şey değilken[201], Şehristani'ye göre "İsa'nın nübüvvetini benimsemekle beraber Musa'nın peygamberliğini kabul etmeyen, Mecusilik ve Hristiyanlık arasında[202] bir din"dir. Bu dine göre tanrısal aydınlık ve kötü karanlığın savaşı söz konusudur.[203] Bu mücadelenin sonunda karanlık ve aydınlığın savaşının sonucu bir nihayete varacak ve sonsuza kadar bu iki zıt kutup birbirinden ayrılacaktır. Öyle ki insanların yaptığı kötü faaliyetler karanlığın, yani tanrısal aydınlığın dünyadaki mahkûmiyet süresini uzatmaktadır.[204]

Işık âlemi, mekân olarak kuzey, doğu ve batıyı kaplar. Karanlık âlemi ise güneyde yer alır. Bu iki âlemin birbirleriyle olan münasebetleri açısından zaman, Mani tarafından üç kategoride ele alınır. Bunlar, ışık ve karanlık arasındaki çekişmede bir bakıma pasif mücadelenin söz konusu olduğu geçmiş ve gelecek zamanlarla, aktif bir mücadelenin yaşandığı şimdiki zamandır[205]. Bu dine göre insanlar üç gruba ayrılmaktaydı. Bunlar: dindarlar, dinleyiciler ve laiklerdi[206]. Seçilmiş kişi olarak adlandırılan grup, dindarlardı. Aydınlıkla karanlığı ayırmada elbette ki seçilmiş kişiler büyük rol oynayacaktı. Seçilmiş kişiler bu yüzden diğer insanların yapmakta serbest oldukları bazı şeylerden uzak kalmak zorundaydılar. Örneğin bu kişiler çalışamazlar, evlenemezler, içki içemezler ve hayvan etine yemek amacıyla ellerini dahi süremezlerdi. Diğer inanç sistemlerinin aksine bu dinin merkezinde insan değil ışık ve aydınlık üzerine öğretiler bulunmaktadır[207].

Göktürkleri yıktıktan sonra Ötüken merkezli bir devlet kuran Uygurlar için, 759 yılında babasının ölümüyle tah-

201 Yörükan, 2014
202 Şehristani, 2014:223
203 "Gnostik düalizm" kavramının açıklaması için bk. Kolektif, 2010:496 / benzer bir görüş için bk. Şehristani, 2014:223
204 Bedirhan, 2004:23
205 Kolektif, 2010:496
206 krş. Kolektif, 2010:504
207 Dikici, 2005:78

ta geçen Bögü Kağan'ın Maniheizm'i kabul etmesiyle çok daha farklı bir dönem başladı. O, sadece bu dini kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda bu dini öğrenmek ve öğretmek amacıyla büyük bir çaba harcamıştır. Daha sonraları ise 763 tarihinde, Bögü Kağan'ın bir genelgesi ile[208] Uygurların resmî dini[209] Maniheizm olarak ilan edilmiştir. Bundan sonra da önemli diğer şehirlerde Maniheizm tapınakları yaptırılmaya başlandı. Gök Tanrı terk edildi yerine "Ezrua" denen Mani tanrısına tapılmaya başlanmış oldu[210]. Bu arada Maniheizm de en parlak dönemini yaşamaktaydı. Ancak Mani dini beklenenin aksine Uygurlar'a zarar verdi ve Uygurlar 840'ta Kırgızlar tarafından yıkıldı.

Türk anlayışlarına göre "Han"lar, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileridir ve devlet adına kabul edilen dinin hiçbir önemi yoktur. Devlet başkanı sadece devleti yönetmekte, onu idareyle sorumlu bulmaktadır, yani sadece siyasi faaliyetleri vardır ve dinî faaliyet göstermezler. Mani dinini kabul eden hükümdarlar kendilerini bu dini yaymakla yükümlü olarak bilmişlerdir. Bu durumun sonucunda devletin siyasi yapılanmasında da din çok önemli bir yere sahip olmuştur ve devlet teokrasiyle yönetilmeye başlanmıştır. Bu da hem ülke içinde kabul edilen hem de farklı ülkelerde kabul edilen diğer dinlere karşı bir tahammülsüzlük ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı da yıkılmalarına sebep olmuştur.

Bu dinin Orta Asya'da diğer dinlere karşı etkili olmalarının tek nedeni de Uygurların bu dini bir süre koruyup yaşatmalarıdır. Maniheizm'i kabul eden diğer Türk topluluklarında da bu dinin halk arasında pek fazla yayıldığı söylenemez; sadece yönetici kısım tarafından kabul edilmiştir. Karabalsagun kitabelerinden çıkan metinler ışığında bunu daha iyi anlamak mümkündür. Çünkü bu inanış da tam anlamıyla Türklerin yüzyıllardır sahip olduğu millî benliklerine, sosyo-ekonomik faaliyetlerine ve hayat tarzlarına uymamaktadır.

208 Kolektif, 2010:493
209 Melikoff, 2004:237-238
210 Harun, 2002:280

Maniheizm birçok hükümdar tarafından sosyal ve felsefi temelleri çok da sağlam olmayan bir din olarak kabul edildi. Temelinde insanın olmayışı, bu sebeplerden en önemlilerinden biriydi. Öylesine vahşi bir doğada bu dinin kurallarının çok yumuşak olduğu ve Türklerin hayat tarzına çok uygun olmadığı düşünüldü. Bu yüzden çok fazla bir etki gösteremedi ve bu din, Türk boyları arasında çok da geniş alanlara yayılamadan etkisini yitirdi.

Maniheizm ve Budizm aynı coğrafyalarda uzun yıllar boyunca beraber var olmuşlardır. Bu dinleri benimseyen ve karşı tarafa benimsetmek isteyenler arasında zaman zaman mücadeleler olmuş ancak Budizm'i benimseyen kitlenin hızla büyümesi sonucu Budizm daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır. Bunun bir örneği de Uygurlardır. Budizmi benimseyen ve Maniheizm'den vazgeçmeyen kağanlar arasında zaman zaman savaşlar olmuştur. Ancak Budizm, her ne kadar Maniheizm'e karşı büyük başarılar elde etmiş olsa da daha sonraları yerini İslamiyet'e devretmek zorunda kalmıştır.[211]

Maniheizm'de ağza, bele ve ele mühür şeklinde ifade edilen üç mühür prensibi, Bektaşilikte elin, dilin ve belin muhafazasına dönüşmüştür.[212] Yine bunun gibi, Kalenderilik'teki seyahat etme, dilenme ve bekâr kalma gibi prensipler de Budist ve Maniheist etkileri gösterir.[213] Düalist bir İran dini olan Maniheizm, Orta Doğu İslam heterodoks yapılanmaları içinde olduğu gibi, 3. yüzyıla kadar Doğu Anadolu Hristiyanlığı içinde de çok etkili oldu. Maniheizm'e dayalı olarak 8. yüzyılda Samosatlı Paul'un kurduğu ve Hristiyanlığın ileri sürdüğü bütün biçimsel ibadet tarzlarını reddeden, kurumlara karşı çıkan, dolayısıyla da sık sık devlete (yani kiliseye) karşı ayaklanan ve bu sebeplerden ötürü de belki Babaîlere benzetilebilecek Paulisyanizm mezhebi, 9. yüzyılda Balkan-

211 Roux, 2015:177 / Bedirhan, 2004:23

212 Ocak, 2015:97 / Melikoff, 2004, 215-237 / Melikoff, 2015:77-123 / Melikoff, 2008:269

213 Ocak, 2016:227-28-29

lara sürgün edildi ve burada Bogomilizm'in doğuşuna öncülük etti.[214]

İslam tarihindeki, Sünnilik haricindeki her türlü şüpheli inancı anlatmakta kullanılan ilk zendeka hareketlerini, İslami görünüm altında olan Maniheist eğilimler gibi eski İran dinî inançlarını muhafaza eden Fars kökenli çevreler simgeler.[215] Bâyezid-i Bistâmi, Cüneyd-i Bağdâdî ve Hallâc-ı Mansûr gibi çoğunlukla Fars kökenli gayri Arap mutasavvıfların oluşturdukları nazariyeler, esas itibarıyla eski mistik kültürlerin, özellikle de Irak mıntıkasında yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip Hint-İran mistik kültürünün ve kısmen de Mısır ve Suriye'deki Helenistik kültürün geniş etkisi altında geliştirilmiştir. Dedesi Zerdüşti olan Bistami'nin "fenafillah" nazariyesi ile Budist mistik nazariyesi "nirvana"nın ya da Sühreverdi'nin "işrak" nazariyesi ile Zerdüştilik ve Maniheizm'deki "ışık" (nur) kavramlarının ilgisi tarih boyunca tartışılagelmiştir.[216]

"Ene'l- Hakk" bağlamında yaklaşacak olursak şamanik bakış açısı da çok benzer bir açıdan konuyu ele almaktadır. Buna göre, şamanik düşüncede de bir tanrıya inanma ve/veya inanmama düşüncesinin kendisi bile, Tanrı'nın insandan ayrı bir varlık olduğu düşüncesine dayanır, Tanrı'nın varoluştan ayrı bir varlık olduğu efsanesini barındırır.[217] Bu yaklaşımın Ene'l-hakk ya da "fenafillah"tan çok da farklı olduğu söylenemez. Şamanlar için insanlar ve tanrı arasında özel bir bağ vardır. Ayin sırasında, bir an kendilerini tanrılarıyla birlikte olmak, ruhsal bir şifanın kaynağı ile özdeşleşmek ya da bir çeşit aşkın gücünün cisimleşmesi sürecinde kaptırdıkları bir gizemci drama içinde bulurlar. Bu yolda Şaman, bilinen dünya gerçeğinden daha geniş ve daha önemli bir boyutla bağlantıya geçtiğine inanır.[218]

214 Ocak, 2015:105 / Çamuroğlu, 2016:62-165 / benzer bir görüş için bk. Şehristani, 2014:203 / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2004:70 / Paulisyen'lerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Melikoff, 2004:216 vd.

215 Ocak, 2014:13-15

216 Ocak, 2014:54

217 Rutherford, 2014:21

218 Turan, 2016:155

Hristiyanlık

Türklerin Hristiyanlıkla ilk olarak ne zaman tanıştıklarını saptamak tam olarak mümkün değildir. Ancak tanışmalarının daha çok Hristiyan kiliseler aracılığıyla olduğunu söylemek mümkündür. Bu kiliseler içinde de daha çok ortodoks olanlar Orta Asya'da ön plana çıkmakla beraber, ayrılmış Doğu Kiliseleri'nden birisi olup MS 431 yılındaki Efes Konsili'nde heretik olarak reddedilen ve o zamanki Konstantinopolis patriği olan Nestoryus'un adına atfedilen[219] Nasturi Kilisesi de etkili olmuştur. Hatta bu din, Türkler tarafından da kucaklanmış, Nasturi kiliselerinde Türkler de zaman zaman patrikliğini yapmış ve bu dinin yayılmasına olanak sağlamışlardır[220].

Hristiyanlık her ne kadar İç ve Orta Asya'da yaşayan Türkler arasında kabul görmüş olsa da aynı zamanda Karadeniz ve Anadolu kısımlarında yaşayan Türkler arasında da yayılmıştır. Tarihte Uzlar, Peçenekler, Bulgarlar, Hunlar ve Kuman- Kıpçakların arasında Hristiyanlığın kabul görüldüğü de bilinmektedir. Bu durumdan en çok da o dönemde Türk devletleri ile arasında mücadele olan Bizans İmparatorluğu yararlanmıştır. Türk topluluklarını birbirine karşı kışkırtmış, onları birbirine düşürmüş ve birçok askeri kendi himayesi altına alarak onları da kendi ordusunda kullanmıştır. Örneğin Türk tarihi açısından büyük öneme sahip Miryakefalon Savaşı'nda Bizans ordusunun askerlerinin binlercesinin Türk oluşu, bu durumun önemli bir kanıtı niteliğindedir.

Nasturulik'in Orta Asya'ya geçişinden elbette ki savaş gibi kültürlerin temasında önemli rol oynayan faaliyetler vardır ki bunların içinden en önemlisi ticarettir. O dönem için en önemli ticaret yollarından biri olan İpek Yolu üzerinde yapılan ticari faaliyetler sayesinde yolun üzerinde yaşa-

219 Kolektif, 2010:135
220 Anzerlioğlu, 2009:173

yan Türkler bu dinle temas etmiş ve kısa zamanda Türkler tarafından benimsenip korunan bir din hâline gelmiştir.

Nasturilik, Orta ve İç Asya'da yayılma konusunda büyük başarılar elde etmiştir. Öyle ki Nesturi Hristiyanlar Türklere ait alfabeleri ve takvimleri kullanmış, Orta Asya'da yaşayan Türklerin yaşam tarzlarına uygun olması için zaman zaman da kiliselerini inşa ederken çadır mimarisine uygun olarak yapmışlardır.[221] Bu dini adapte etmelerindeki başarı Nasturi Hristiyanların dinlerini yaymaları konusundaki hırslarının başarılı olduğunu göstermektedir. Hristiyanlık, Balkanlar'da da uzun dönemde kalıcı etkiler göstermiştir. Bunu Bulgar Türklerinde fark etmek çok daha kolaydır. Çünkü Bulgar Türkleri Hristiyanlığı öylesine benimsemiş ve kabullenmiştir ki kendi millî benliklerini ve kültürlerini terk ederek Slav kültürüne bağlanmış ve Slavlaşmışlardır. Buna benzer olarak Peçenekler, Uzlar ve Kıpçaklar da benzeri bir kaderi yaşadılar. Örneğin Uzlar ve Peçenekler arasında yaşanan mücadele sırasında Bizans İmparatoru Konstantin'in Peçenek Beyi'ni muhafaza altına alması ve onu vaftiz etmesiyle geri kalan Peçenekler de beylerinin yolundan gitmiş ve Hristiyanlığı benimsemişlerdir.

Şamanizm'in Hristiyan inanışına etkisine bir örnek olarak dünyada en bilinen Aziz figürü olan Nikola'yı gösterebiliriz. Aziz Nikola, 4. yüzyılda Türkiye'de yaşamış bir piskopostu ve İtalya gibi yerlere havadan yaptığı sihirli yolculuklarla ünlüydü. Hava yolculukları ve Türkiye'de yaşamış olması onun Şaman olabileceğini düşündürüyor.[222] Ayrıca Şamanlar için son derece önemli bir erk hayvanı olan geyiğin de Aziz Nikola'nın en büyük yardımcısı oluşu, bu savı kuvvetlendiren bir etkendir[223].

221 Güngör, 2002:265
222 Harner, 2014:123
223 Hızır-Noel Baba benzerliği için bk. Melikoff, 2004:326

ESKİ TÜRKLERDE
ŞAMANİZM

Şamanizm Kavramı

Şaman Kelimesinin Menşei

Şaman sözcüğü Türkçe değildir. 18. yüzyılda da uluslararası bir terim hâline gelmesi, 17. yüzyıl sonunda Şaman terimini Tunguzlardan öğrenen Ruslar aracılığı ile olmuştur.[224] Şaman sözcüğü Avrupa'da ilk olarak Rusların Çin'e elçi olarak gönderdikleri Eberhard Isbrand tarafından yazılan ve 1698'de yayımlanan raporda kullanılmıştır.[225]

Arkaik Türkçedeki söz başı "k" harfi Tunguzcada "s/ş" olduğundan Tunguzca'da Şaman, Türk-Moğol dillerinin çoğunda "kam" teriminin ses bilimsel eş değeridir.[226] "Saman" ya da "samana" (ya da "samaan" -ruhlardan esinlenen adam) kökünden türemiştir.[227] Moğol-Tunguz diline ait "çaman"dan (bilen adam) geldiği de iddia edilir.[228] Yaşar Kalafat'a göre "şaman", Ruslar tarafından kamlara verilen bir isim olup Rusçadır.[229] Bazı araştırmacılar da şaman sözcüğünün Tunguzca konuşan ve Sibirya'da yaşayan küçük bir halk olan Evenkler tarafından ortaya atıldığını söylerler.[230] Şaman sözcüğünün Sibirya insanlarından gelen Tunguzca bir kelime olduğunu kabul etmekle beraber, anlamının "karanlıkta (ya da gözleri kapalıyken) gören kişi" ya da "ruhsal şifacı" ya da "vecd hâline gelerek bilen" olduğunu iddia eden araştırmacılar da vardır.[231] Mançucada şaman, "sıçra-

224 Buluç, 2012:110 / Bayat, 2015 / Potapov, 2012:148 / Sandner-Wong, 8 / Harner, 2014:51 / İçel / Arslan, 2011:30 / Kolektif, 2010:536
225 Radloff, 2012:11 / Buluç, 2012:107 / İnan, 2012:283 / Eliade, 2014:24 / Demir-Çomak, 20115:16
226 Eliade, 2014:602
227 Bayat, 2015
228 Perrin, 2015 / Hoppal, 2014:21 / Davletov, 2017:37
229 Kalafat, 2004
230 Demir-Çomak, 2015:15
231 Arslan, 2011:69 / Ingerman, 2012:11 / Yörükan, 2014

yan, oynayan, coşmuş" anlamlarına gelir.[232] Rutherford'a göre Şaman sözcüğü Rusya'nın Baykal Gölü civarındaki Tunguz Ren geyiğinden gelir ve "bilmek" anlamına gelen "sa" fiilinden türetilmiştir.[233] Bedir, şaman sözcüğünün kimi araştırmacılarca Sanskritçe "Sramana"dan (ruhlarla desteklenmiş adam) geldiğini yazar.[234]

Altaylılar, Hakaslar, Tuvalılar, Türkler ve Tatarlar "Kam/Gam"; Buryatlar ve Moğollar "Böge/Böke/Büü"; Yakutlar, Saha-Sireliler "Ojun/Oyun" (kadın Şaman'a da "Odakan"); Kırgızlar, Türkmenler, Afganlar, Özbekler ve Kazaklar "Baksı"; Çuvaşlar "Yum" tabirini kullanır. Türk dünyası dışında ise Eskimolar "Angakok"; Kuzey Amerika Kızılderilileri olan Komançiler "Puhakut"[235], Kolombiyalı Kofan Kızılderilileri ise "Tayta" unvanını kullanmaktadırlar.

Şaman Kavramı

Şamanizm'in ne olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için, önce ortaya şamanın ne ya da kim olduğunun (hatta olmadığının) ortaya konulması gerekmektedir.

Hakas Türk şamanlarından Timur Davletov ile gerçekleştirdiğim özel söyleşide Davletov, şamanı olumsuzundan hareketle ve biraz da uzunca bir şekilde şu şekilde tanımlamıştı: "Kendi dinini başkalarına tebliğ etmeyen, kendi dinini en haklı, en doğru din olarak tanıtmayan, başkaları hangi dine mensup olursa olsun, hatta ateist bile olsa, onlar için "Cehennemde yanacaklar" diye hüküm vermeyen, başkalarını doğru yola çağırmayan, başkalarına umut ve ruhlarının kurtuluşunu vadetmeyen, insanı en üstün yaratık olarak kabul etmeyen, "Tüm doğa insana hizmet etmek

232 Tuna, 2000:13

233 Rutherford, 2014:11

234 Bedir, 2016:7 / Aksi görüş için bk. Davletov, 2017:19. Ayrıca "kam" kelimesinin Divan-ı Lügat'it-Türk ve Kutadgu Bilig'deki yerleri içinde bk. aynı eser s. 39 vd.

235 Radloff, 2012:11 / Buluç, 2012:107 / İnan, 2012:283 / Eliade, 2014:24 / Demir-Çomak, 20115:16 / Arslan, 2011:29 / Tuna, 2000:11 / Gökalp, 2010:35-45 7 Bedir, 2016:38 / Davletov, 2017:61

için yaratılmıştır" diye düşünmeyen, kendi dinini üstün görmeyen, kendi dininin gelişi ile başka dinlerin batıl olduğunu iddia etmeyen, hiçbir inanışı saçma olarak görmeyen, sayıca az olmalarına rağmen misyonerlik faaliyetinde bulunmayan kişidir." [236]

Bu tanımdan hareketle Davletov'un Şamanizm'i bir din, şamanı da bir din adamı olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Belki de kadim tartışma burada düğümleniyor: Şamanizm bir din midir yoksa bir felsefe ya da moda tabirle bir "life style" bir ritüel midir? Ya da büyücülük veya şarlatanlık mıdır? Bu sorunun yanıtını verebilmek, aslında Şamanizm'in tam da göbeğinde bulunan şamanın kim ya da ne olduğunu doğru tanımlayabilmekte yatıyor.

Davletov'un "kim olmadığı" üzerinden anlattığı şamanın, bugüne kadar yüzlerce tarifi yapılmıştır.

Luckert, şamanların, avcı-toplayıcı toplumların entelektüel, seçkin sınıfını oluşturduğunu söyler. Ona göre şamanlar, tanrı veya totemle temas hâlinde olarak hem sağlık sorunlarında hem de avcıların yiyecek arayışlarında tanrılarla aracılık yapmaları için başvurulan kişidir.[237]

236 Davletov, röportajda yaptığı açıklamanın benzerini kitabında da birçok yerde kullanmıştır. bk. Davletov, 2017:24-25-49-50-51-52-74-76 vd. Bu noktada, Davletov'un, "olumsuzu"ndan hareketle "şaman" tarifi yapmasının kendi açısından tutarlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü aksine bir davranış, eleştirdiği ve Şamanizm'de olmadığını iddia ettiği "tebliğci" anlayıştan pek de farklı olmayacaktı. / benzer bir görüş için bk. "...(Şamanizm'de misyonerlik olmamasının nedeni) farklılıkları doğal bulması ve tek doğrunun veya aklın yolunun her durumda mutlaka tek olması gerektiğini kabul etmekten ırak durmasıyla açıklanabilir." Davletov, 2017:25 / Davletov'un Şamanizm'i tarif ederkenki yaklaşımı ile Hallâc'ın, "İlahi Hakikat'ı din ışığı ile arayan kimse, güneşi yıldızların ışığı ile arayan insana benzer" sözü arasında bir paralellik kurulabilir mi diye düşünmeden edemiyor insan.

237 Luckert, 2016:41 / benzer bir görüş için bk. "... (eski Mısır'da) sihir ve ayinler vasıtası ile ilahlara yaklaşmak imkânı düşünüldüğü için, bu işleri bilen ve düzenleyen bir sınıfın varlığı zorunlu idi." (İnan, 1956:230)

Asya tasarımlarında toplum; 1→Yaşayanların, 2→Yaşayanların içinde sırra erenlerin, 3→Ata ruhlarının (yani ölmüş olanların ruhlarının) oluşturduğu topluluk olmak üzere üçe ayrılır. İnsanın amacı da bu üç topluluk arasındaki kesintisiz iletişimi sağlamaktır. Bunda da "sırra ermiş kimse" olarak şaman, büyük sorumluluk taşır. İnsanlarla tanrılar ve ruhlar arasında aracılık eder.[238]

Örgütlü dinler; insanların yaşamlarını, bu yaşamları kontrol etmek isteyen ataerkil kültürün ideolojilerine uygun hâle gelecek şekilde değiştirmeyi amaçlar. Oysa bir şamanın amacı; kendi güçlerini elde etmesini ve toprak ana-gökyüzü babayla bağlantı kurmasını sağlamak için insanlığa hizmet etmek, yardım etmek ve yol göstermektir. İnsanoğlunun ilahi boyutta kendi güzelliğinin farkında olmasını; kendi yolunu, kendi gücünü, kendi varlığını bulmasını sağlamaktır. [239]

Şaman, insanları doğa ile barışık yaşamaya çağıran, canlı ve ruhu olan doğayı tahrip etmeyi önleyen kişidir. Zarar-dideleri iyileştirir (otacı), ruhların ağzı ile konuşur (büyücü) ve ritüelleri yönetir (din görevlisi). Kimseye benzemez, kimse de ona benzemez. Öte âlemle yaşanan dünya arasında aracı olur ve bunları kendine özgü metotla kitleye iletir. Kendine has bir icraatı ve bu icraatı gerçekleştirmek için özel teknikleri olan, belli merasimleri yapan, kötü ruhlar denilen varlıklara hükmedebilen aracıdır. Din adamından farkı, esrime tekniğinden yararlanmasıdır.[240] Şamanın üç alameti vardır: 1) Kendi isteğiyle başka bir şuur durumuna geçebilir, 2) Bu durumdayken başka bir âleme seyahat edebilir, 3) Bu seyahatten aldığı bilgi ve güç ile soydaşlarına yardım eder. Şaman, tüm işlevlerini yardımcı ruh aracılığı ile yerine getirir, ruhların seçtiği ve yeniden oluşturduğu bir kişiliğe sahiptir, yardımcı ruh aracılığı ile evrende seyahat edebilir ve ruhlarla esrime hâlinde iletişim kurabilir ve

238Korkmaz, 2016:42 / Davletov, 2017:44
239Rutherford, 2014:8
240Bayat, 2015 / Eliade, 2014:25 / Tuna, 2000:13

bu iletişim şamanın isteğiyle gerçekleşir.[241] Şaman, ruh ağzı ile konuşan aracıdır ancak kendisine danışılan ruh, mutlaka şamanın samimi dostu ya da yardımcısı değildir.[242] Şaman, aynı anda bir ayağıyla günlük yaşamda, diğer ayağıyla da spiritüel dünyada yürüyen kişidir.[243] Öğrendiği bilgileri uygulayan, toplumun yararına kullanan insandır. Kendi ruhunu başka dünyalara (yukarı ve aşağı âlemlere) götürebildiğine ve öteki dünya ruhlarına hükmedebildiğine inanılandır. Belki de bu yüzden, Carlos Castaneda'nın "mürşid"i Meksikalı Şaman don Juan, "savaşçı" olarak tanımladığı şamanın gerçek sanatının "korku ile merakı dengeleyebilmesinde gizli olduğunu" söyler.[244] Şaman; sanatçıdır, öğretmendir, doktordur, hâkimdir. Bunların hepsinden kendisini ayıran şey, kozmik seyahat yapabilmesidir.[245] Şamanların ortak özellikleri şunlardır: 1) Ezoterik bilgilerin taşıyıcısıdırlar, 2) Psikolojik ve ekolojik dengenin koruyucusudurlar, 3) Görünen ve görünmeyen dünyaların ilişkilendiricisidirler, 4) Ruhların yönlendiricisidirler, 5) Yetenekli tabiptirler, 6) Şairdirler, 7) Müzisyendirler, 8) Falcıdırlar.

Şaman, fiziksel bedenini bu dünyada bırakıp ruhunu metafizik dünyalara göçürebilen kişidir.[246] Şamanın ruhlarından biri gökyüzü veya yeraltına seyahat yaparken diğer ruhu da bedenini korur.[247] Hayvanların ve bitkilerin dilini

241Bayat, 2015 / Perrin, 2015 / Radloff, 2012:34 / Eliade, 2014:26 / Demir-Çomak, 2015:20 / Müller, 2000:22 / Ingerman, 2012:8

242Bayat, 2015 / Perrin, 2015 / Radloff, 2012:34 / Eliade, 2014:26 / Demir-Çomak, 2015:20 / Arslan, 2011:11 / Alekseyev, 2013:98

243Bayat, 2015 / Eliade, 2014:128

244Rutherford, 2014:11

245Castaneda, 2000:99

246Bayat, 2015 / Eliade, 2014:325 / Arslan, 2011:68 / Alekseyev, 2013:35 / Bedir, 2016:8

247 Bayat, 2015 / Eliade, 2014:325 / Arslan, 2011:69 / Kalafat, 2010:217 / İçel / "Kâh çıkarım gökyüzüne, seyrederim âlemi / Kâh inerim yeryüzüne, seyreder âlem beni." Sıklıkla, Alevi-Bektaşi inanışının ulu ozanları arasında sayılan Seyyid Nesimî ile karıştırılan Kul Nesimî'nin herkesçe bilinen mısraları bu doğrultuda yorumlanmaya açıktır.

bildiği gibi, görünmeyen âlemin sakinleri olan ruhların dilini de bilir.[248] İnsanlığın başlangıcında insan, hayvanlarla birlikte yaşıyor ve dillerini anlıyordu.[249] Şamanın seans sırasında hayvana dönüşüp onların dilini anlayabilmesi, çağların başlangıcında yitip gitmiş olan bu cennetlik duruma yeniden kavuştuğunun göstergesidir.[250] Şaman, ruhların dilini topluma çeviren tercümandır. Toplumla gizli dünya arasında bağ kurar.[251] Bir savaşçıdır. Kozmik seyahati bir savaş niteliği taşır. Yeraltı ruhlarıyla, kötü ruhlarla her zaman savaş hâlindedir. Şaman her iki dünyaya aittir. Doğal hâlinde bu dünyada sıradan bir insan, "kam"lık zamanında ise öteki dünyaya ait, kozmik bilgiyle donatılmış kişidir. Şamanın, şaman olmasıyla kazandığı tek statü, toplumdan gördüğü saygıdır.[252]

Dünya çifttir: görünen, bu dünya ve sıradan insanların göremediği öteki dünya. Kutsal olmayan dünya ve tanrıları, aracıları ve her türlü ruhun yaşadığı kutsal dünya. Bu dünyadaki yıkım ve felaketler öteki dünyanın müdahalesinden kaynaklanır. Öteki dünya bu çevrenin efendisidir, onu denetler. Hastalık, ölüm, kıtlık ve kuraklık gibi felaketler, insanoğlunun harap ettiği çevrenin bedeli olarak öteki dünyaya ödediği borçtur. İnsan bu dünyada avcı ama öteki dünyanın varlıkları için avdır. Şaman da işte bu, insanlar ile doğaüstü arasındaki mücadelenin düzenleyicisidir.[253]

---

248 Arslan, 2011:32

249 Bayat, 2015 / Eliade, 2014:137-139

250Eliade, 2014:140-141 / Müller, 2000:30 / eski Mısır dininde de ilk yaratılan insanların "Ra"nın doğrudan doğruya çocukları olduğu ve iyi ve mesut olan bu insanların zamanla fena yollara sapması (İnan, 1956:228) aynı anlayışın bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

251 Eliade, 2014:140-141 / Tuna, 2000:48-228 / Bu "cennetlik durum"un benzer bir şekilde tarifinin Mani inancında da olduğuna dair bk. Kolektif, 2010:497

252 Bayat, 2015 / Kalafat, 2004 / Buluç, 2012:107 / Radloff, 2012:34 / İnan, 2012:284 / Arslan, 2011:71

253 Bayat, 2015 / Perrin, 2015 / İnan, 2012:289 / Arslan, 2011:57 /

Şaman, bu dinle ilgili ayini icra eden, büyücü, sihirbaz, doktor anlamlarında kullanılmaktadır. Şaman, Şamanlık dininin rahibidir. Şaman, kurban sunar, evi ölülerin ruhlarından temizler, rica ve şükran dualarının yapılışını yönetir; doktordur, falcıdır, havayı önceden bildirir.[254]

Kötü ruhlarla münasebet kurma kudreti sadece şamanda olduğu için, o, bu ruhların zararlı faaliyetlerini engellemek amacıyla ayinler düzenler ve onları hoşnut, razı ederek istenilen sonucu almaya çalışır.[255]

Şaman, bir sihirbaz ve otacıdır ama aynı zamanda ruhgüderdir, rahiptir, mistiktir, psikoterapist ve öykü anlatıcısı, ozandır[256], kabilesinin mitlerinin taşıyıcısı ve koruyucusudur[257], yağmurları çağırır ya da durdurur, kayıp şeylerden haber verir.[258] Carlos Castaneda için şaman, sıradan gerçek ile sıra dışı gerçeklik arasındaki insandır.[259] Sıra dışı gerçeklik durumu da koruyucu/yardımcı ruhla/dostla karşılaşma durumudur ve bu durumun öğelerinin üç belirgin özelliği vardır: dengelilik → benzersizlik → üzerinde fikir birliğine varılamama.[260] Bir şaman, insanın yazgısının "öğrenmek" olduğunu bilir. Öğrenmek de akıl almadık yepyeni âlemlere fırlatılmaktır. Bir Şaman, yardımcı/koruyucu ruh/dost üzerinde egemenlik kurabilen ve bu yolla o dostun gücünden kendi çıkarına yararlanabilen kimsedir.[261]

Tuna, 2000:274 / Harner, 2014:56

254Perrin, 2015

255Radloff, 2012:11-34 / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2004:39

256Buluç, 2012:107

257Eliade, 2014:24 / Ingerman, 2012:12 / Korkmaz, 2016:60 / Arıt, 2016:25 / Buffalo-Firedancer, 2007:16 / Melikoff, 2004:40 / Melikoff, 2015:31-100 / "Rum abdalları gelir Ali dost deyu – Hırka giyer aba deyu post deyu – Hastalar gelürler derman isteyu – Sağlar gelür pirim Abdal Musa'ya." Bu dizelerden Kaygusuz Abdal'ın da bir çeşit otacı olduğunu anlamak mümkündür (Kaygusuz Abdal'ın dizelerini Köprülü'den aktaran Melikoff, 2004:344).

258Davletov

259Harner, 2014;79

260Castaneda, 2002:228-229

261 Castaneda, 2010:159-173 / benzer bir görüş için bk. Melikoff,

Şaman; gelecekten haber verir, havayı değiştirir, ürünleri yeşertir, felaketleri önler ve düşman üzerine yollar, evlerinin etrafından ayrılmayan ölülerin ruhlarını uzaklaştırır, kötü ruhları kovar, hastaları iyileştirir, ateşe hükmeder, sihirli uçuş yapar[262], ruhunu bedeninden ayırır, göğe çıkar,

---

2004:40

262 Melikoff buna, "büyü ile uçuş" adını veriyor ve vecd ile cezbin ifadesi olarak görüyor. Şamanlara has bu özelliklerin Ahmet Yesevi gibi evliyalarda da bulunması, Melikoff'u, "İslamlaşmış Şamanlık" kavramına götürdüğünü görürüz (Melikoff, 2004:20-35-38 vd.). Tam yeri olmamakla beraber, genel olarak Alevi-Bektaşi inancının şamanlıkla özdeşleştirilmesi ve bu tür "İslamlaşmış Şamanlık" gibi kavramlarla ifade edilmesine, Davletov'un üzeri örtülü olarak karşı çıktığını belirtmek gerekiyor. Alevi-Bektaşi inancının temelinde "insan" vardır. Allah, insanda tecelli eder. İnsanın Tanrısallaştırılması söz konusudur. Allah'ın, melekleri Adem'e secde etmeye çağırması da, aslında O'nun Adem suretinde görünmesinin dolaylı anlatımından başka bir şey değildir (Bu noktada Hallâc-ı Mansûr'un konuya bambaşka bir açıdan yaklaştığını belirtmek gerekiyor. O'na göre, şeytanın bu tavrı son derece asilane bir tavırdır ve Sevgili'ye itaatinden dolayı, O'nun emriyle de olsa O'ndan başkasına secde etmektense, O'nun lanetini kabul eder. O yüzden Hallâc, "Tevhid'i şeytandan öğrenmeyen şirktedir" der ve şeytanın ikilemini onun ağzından şu şekilde dile getirir: "Elleri bağlı denize attı ve seslendi: "Dikkat et, su ıslatmasın seni!" Tanrısallığın beşeriyete karıştığının Hallâc tarafından reddi hakkında bk. Schimmel, 2011:45). Oysa Davletov, Şamanizm'de antropomorfik anlayışı külliyen reddeder. Doğayı merkeze oturtur ve insan merkezli bir felsefenin Şamanizm ile asla uyuşmayacağını söyler (Davletov, 2017:130 vd. - 147). Melikoff ise Bektaşi senkretizmini çözümlerken bir ayağının mutlaka antropomorfik (insan nitelikli Tanrı temelli) olduğunu yazar (Melikoff, 2015:23). "Bunun içindir ki 'noktatü'l beyan' denen Bektaşi niyazında şöyle söylenmiştir: Adem'den gayri Hak taleb edersen ma'rifetu'llahdan bihabersin." (Melikoff, 2015:39). Gerçi son tahlilde Davletov bile, Kam ayinlerini Alevi ayinlerine benzetmekten geri duramaz (Davletov, 2017:160) / Topsakal ise antropomorfik bakış açısını sadece çok tanrılı dinlere hasreder (Topsakal, 2016:15). Bunun belirli bir örneği olarak "Eski Yunan ve Roma Dini" için bk. Topsakal, 2016:33

yer altına iner. Gerçek şaman, ayin sırasında vecd ve istiğrak hâline girebilen kişidir.[263]

Şamanın yağmur yağdırabildiğine inanılması, Türk Şamanizmi'nin en yaygın geleneklerinden biridir. Yağmur ya da dolu yağdırma, fırtına çıkartma veya tüm bunları durdurma kuvvetine malik bir taşın olduğuna inanılır. Bu taşa "yada", "cada", veya "yat" taşı denir ve Türklerin büyük atalarından miras kaldığı şeklinde bir inanış vardır.[264] Eski Yunan metinlerinde dönemin büyücü/şifacı hekimleri tarif edilirken istedikleri zaman hava durumunu değiştirebilecekleri ne olan inanışlardan bahsedilmesi[265] bunların da dönemin Şamanları olduğunu düşündürüyor. Ancak Davletov'a göre, bu kişilerin mutlaka Şaman olmasına gerek yoktur. "Yatcı" olarak bilinen kişi, tıpkı "alğışçı" gibi mutlaka şaman olmayabilir. Bu kişi şaman olsun ya da olmasın, bu durum söz konusu inanış ve uygulamayı Şamanlık dışına itmez. Türklerin tarihinde "yada taşı" çok kadim bir gelenek olarak varlığını muhafaza eder.[266]

Altaylar, şamanları ikiye ayırırlar: ak şaman, kara şaman. Ak şamanlar, yeryüzü ve gökyüzü âlemine; kara şamanlar ise yer altındaki kötü ruhlara şamanlık ederler. Ak şamanlar iyi ve aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ayin ve törenleri düzenlerken kara şamanlar kötü ve karanlık tanrılarına, cehennem ilahı Erlik'e ayinler düzenler.[267]

Şamanizm Kavramı

Şamanizm, Orta Asya ve İç Asya'da yaşayan topluluklardan olan Türklerin ve onlara komşu toplulukların uyguladıkları inanç sistemidir. Bu inanç sistemi kam veya şaman

263Ocak, 2015:142-146 / Bedir, 2016:9-67 / Müller, 2000:21
264İnan / Güngörmez, 2013 / Melikoff, 2004:39-40.
265Çoraklı, 2017:120
266Davletov, 2017:210-211 / eski Mısır'da yağmurla ilgili benzer bir uygulama için bk. İnan, 1956:232 ve Kelt dininde rahiplerin bu konudaki gücü ile ilgili olarak bk. Topsakal, 2016:35
267Arslan, 2011:69 / Kolektif, 2010:538

olarak adlandırılan ve büyücü olarak da bilinen kişiler tarafından yapılan uygulamaları da barındırmakta olup tarihi binlerce yıl öncesine dayanır[268]. Sözcük anlamlarından biri de sihirbaz olan şamanlar ve Şamanizm inancı, binlerce yüzyıl öncesinin insanlarının akıllarının bir ürünü olarak onların olayları anlama ve kavrama ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmıştır.

Türk halklarından Şamanizm inancına sahip olmuş toplumlardan bazıları Göktürkler ve tam olarak olmasa da Uygurlar sayılabilir. Fakat öncesinde birçok Türk toplumunun bu inanca sahip olduğu bilinmektedir. Fakat günümüzde kimisi Müslüman kimisi Hristiyan kimisi ise Budist olmuştur. Örneğin Doğu Avrupa'da yaşayan Türk halkları Hristiyan olmuş, Tubalar ise Budizm'den etkilenmişlerdir. Günümüzde hâlâ Şamanizm'e inananlar ise çok az sayıda olmakla birlikte Şorlar, Teleütler ve Altay kijilerdir.[269]

Çamuroğlu'nun kandaş toplumlara ait inanç sisteminin hiyerarşik bir hüviyet kazandığının göstergesi olarak kabul ettiği[270] Şamanizm, kesin bir şekilde bir inanç sistemi olarak ifade edilebilse de bir din olup olmadığı konusunda araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları mevcuttur.

Şamanizm'in öne çıkan işlevi şamanlar aracılığıyla ruhlar dünyası ile iletişim kurmasıdır.[271] Öte yandan Şamanizm, Türklerin ruhani dünyasına katkı sunan tek inanç değildir. Türkler Gök Tanrı'ya inanmışlar ve gök tanrı dinini de benimsemişlerdir. Bunun yanı sıra Şamanizm'i bir teknik olarak ifade edenler de vardır.[272] Örneğin Jean Paul Raux da bu görüşü savunmuştur. Leo Rutherford'a göre, nerede yaşarsak yaşayalım, hangi kültürde yetişirsek yetişelim, hepimizin

268 Drury, 1996:25
269 Ersürel, 2009:16
270 Çamuroğlu, 2016:82
271 Melikoff, Şamanlığı, "insanlarla ruhlar arasında aracılar inancına dayalı bir inanış biçimi" olarak tanımlar. Söz konusu aracılar da Türkçede "kam" adı verilen "şaman"lardır. Melikoff, 2004:39
272 Arslan, 2005:80

kadim kökeni Şamanizm'dir, şamanik kültürden geliriz.[273] Şamanizm'in ne olduğu konusunda bir diğer fikir Erman Artun'dan gelmiş ve o, Şamanizm'in bir din olduğunu söylemiştir. Yine onun gibi Yusuf Ziya Yörükan da Şamanizm'i bir din olarak kabul etmiş ve Türklerin ilk dini olduğunu ısrarla vurgulamıştır.[274]

Şamanizm, tek bir anlayış olarak görünmez. Her kabilenin, her topluluğun, her milletin ve hatta her bireyin Şamanizm anlayışı değişik olabilir. Şamanlar da tıpkı bu şekilde, birbirlerini taklit etmezler. Hepsinin ayinleri, bu ayinler sırasında uyguladıkları ritüeller ve hatta inandıkları şeyler dahi farklı olabilir. Şamanlarla, kendi halklarının hizmeti, kendi coğrafyaları, iklimleri ve hayatta kalma çabaları bağlamında tanışmak daha doğru olacaktır.[275]

Şamanizm'in bu şekilde her toplulukça farklı algılanıp değişik ritüellere sahip olmasının sebeplerinden en önemlisi, belki de, Şamanizm'in insanların arasındaki hukuki ve beşerî ilişkilere müdahale etmeme anlayışıdır. Şamanizm'de siyasi emir ve düzene müdahale de yoktur. Sadece dinî akide ve ibadet şekilleri ile sihir merasimlerinden ibarettir. Sami dinler gibi müdahil olmayıp vicdanda yaşadığından uzun ömürlüdür. Türklerin her girdikleri dine Şamanizm'i de beraberlerinde götürmesinin başlıca sebebi de budur.[276]

Şamanizm'i bir din olarak sayan araştırmacılar olduğu gibi, şamanı bir sihirbaz, üfürükçü ve falcı olarak gördükleri için din saymayan araştırmacılar da vardır.[277] Kimileri de orta yol bularak Şamanizm'in bir din sisteminden ziyade, bir dine, bir felsefeye yönelen ruhlara ve ata kültlerine dayandığını ileri[278] sürerler.[279]

---

273 Rutherford. 2014:7
274 Yörükan, 2014
275 Luckert, 2016:48
276Yörükan, 2014
277 Buluç, 2012:139
278 Demir-Çomak, 2015:49
279 "Şamanizm'in bir din olup olmadığı konusunda tartışmalar

Yusuf Ziya Yörükan'a göre, Şamanizm'de bir vecd tekniğinin kullanılıyor olması onu din olmaktan çıkarmaz. Belki "Ecstatic" bir din[280] yapar.[281] Kaldı ki peygamberler yaptığında dinî olan vecd ve vahiy hâlinin, kamlar yapınca neden dinî haysiyetten uzak tutulmak istendiği de Yörükan'ın ortaya attığı sorulardan biridir.[282] Tıpkı, şamanların kâhin olarak sayıldıkları için dinî bir hüviyet taşıyamayacağı teorisine, İncil'de Zekeriya ve İsa'nın (Luka 1. Bap, 5-9 ve İbranilere Mektup) ya da Harun ve Şuayb'ın kâhin sayılmalarının onların dini kimliklerine bir zarar getirmediği gerçeğinde olduğu gibi.[283]

Alekseyev'e göre şaman ve kâhin bir değildir. Aralarındaki fark, kâhinin insanlar arasında dolaşan olağanüstü varlıkları sadece hissederken şamanı, onlarla temas kurabilmesi, konuşabilmesi ve hatta gerekirse kovabilmesinden kaynaklanır.[284] Yine Yörükan, raks ettiği için din adamı sayılamayacağı söylenen Şaman söz konusu olduğunda çıplak olarak raks edip şarkılar söyleyen Davut örneğini (2. Samuel, 6. Bap 5) vermekten de geri durmaz.[285]

Fuzuli Bayat'a göre Şamanizm anladığımız anlamda bir din değildir. Tabiatla cemiyeti birbirinden ayırmayıp bir bütün oluşturması yüzünden bir "doğa dini" olarak adlandırı-

---

Rusya'da da devam etmektedir. Bu konuya dikkat çeken Rus araştırmacı E. V. Nam, Şamanizm'i bir din olarak kabul etmememin özellikle Batı halk bilimi ve din bilimi alanında yaygın olduğunu vurgulamıştır. Anılan bilimciye göre Şamanizm'den kadim de olsa en az diğer inanç sistemleri kadar bir din olarak bahsedilebilir." Davletov, 2017:20

280 Yörükan, 2014

281Benzer bir yaklaşım da Davletov'dan gelmektedir. Ona göre de sırf başka inancın içinde yok olmayıp onunla senkretizm yoluna gidebilme yeteneğinden ötürü Şamanizm'i bir inanç sistemi olarak kabul etmemek abesle iştigalden başka bir şey değildir. Davletov, 2017:22

282 Yörükan, 2014

283 Yörükan, 2014

284 Alekseyev, 2013:270

285 Yörükan, 2014

labilir.[286] Şamanlık bir din değildir ancak dinsel ve toplumsal işlevleri olan, pratik bir inanca dayalı, toplumsal talebe cevap veren ve dini öğretisi olmayan bir esrime sistemidir; doğayı algılayış biçimidir.[287]

A. Von Gennep ve E. Lot Falch'a göre de Şamanizm bir din değildir. Çünkü Şamanist inanç, dinsel ve toplumsal işleve sahip belirli bir tür insanın varlığına işaret eder, bir inanç sistemini belirtmez. Şaman olmak, bazı inançları öğretmek değildir. Sadece, doğaüstü ile belirli bir iletişim tarzına başvurmayı içerir. Oysa din, inancın gerektirdiği eylemlerin ayrılmaz bir parçası olan dünyayı tasarımlama biçimi ise Şamanizm bir dindir. Hristiyanlık için bu tasarım, ifadesini kutsal metinlerde bulur, Şamanizm'de ise tasarımlar, öteki dünyayı ve panteonunu (tanrılarını) gündeme getiren kozmogoni ve mitlerle verilir.[288]

Harun Güngör'e göre Şamanizm, bir dinden çok, karmaşık bir inanç ve uygulamalar dokusu ve bu hâliyle de bir alt kültür olarak varlığını Türkler arasında sürdüren, Türklerin asli dinî formu olmayıp orada sonradan gelişen melez bir dinî-sihri-mistik bir oluşumdur.[289]

Wilhelm Radloff, "şaman"ı tanımlarken "dinle ilgili ayini icra eden, büyücü, sihirbaz, doktor" kelimelerini kullanmış ve bu bağlamda Şamanizm'i de "papazı şaman olan din" olarak tarif etmiştir[290]. Ona göre Şamanizm'i diğer dinlerden ayıran en önemli özellik, şimdi yaşayan insanla onun çoktan ölmüş olan ataları arasında sıkı bir bağlantının var olduğuna inanıştır. Dolayısıyla, ancak ve ancak kendi ataları ile sıkı bir bağlantı kurabilen bir kimse şaman olabilir.[291]

Mircea Eliade için Şamanizm, arkaik bir esrime tekniği-

286 Bayat, 2015 / benzer bir görüş için bk. Korkmaz, 2016:48-60
287 Bayat, 2015
288 Perrin, 2015
289 Kalafat, 2004 / Kolektif, 2010:536
290 Radloff, 2012:11
291 Radloff, 2012:34

dir[292]. Ancak Eliade, Şamanizm'in gizemcilik, büyü ve terimin geniş anlamıyla bir din olduğunu da kabul eder.[293]

Ahmet Yaşar Ocak, Şamanizm'in eskiden bir din zannedildiğini ancak bugün bir büyü sistemi olarak göründüğünü söyler.[294] Ona göre Şamanizm, "Kam"ın etrafında düğümlenen dinî-sihrî bir sistemdir.[295]

Mihaly Hoppal için Şamanizm, temel olarak esrik bir rol üstlenme tekniği vasıtası ile bu dünya ve öte dünya arasındaki etkileşim hâlinin yaratıcısı olan Şaman tarafından kullanılan iletişim yöntemidir.[296]

İbrahim Kafesoğlu, Şamanizm'in bir dinden ziyade, bir sihir karakteri ortaya koyduğunu söyler.[297]

Cüneyt Bedir, Şamanizm'i bir din değil büyü ve dini ilgilendiren yönleri bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve teknik olarak tanımlar.[298]

Michael Harner, Ayşe Nilgün Arıt'ın, "gerçekliğe farklı bir bakış ve hayatı deneyimlemede deneysel tekniklerin kullanılması[299]" şeklinde özetlediği Şamanizm'in insan merkezli yüce dinlerde eksik olan bir şey sunduğunu söyler. O sunduğu şey de, Harner'a göre, yeryüzünde diğer canlılara ve yaşadığımız gezegene saygı duymak ve onlarla iletişime geçmektir. Bu anlamda Harner'in tarif ettiği Şamanizm, ruhani bir çevre bilimidir.[300]

Engin Güngörmez için Şamanizm, bir din olmaktan öte, her dinin içine rahatlıkla adapte olabilen, çeşitli sihrî-mistik unsurları içinde barındıran ve şamanın ayin sırasında söylediklerinden ortaya çıkmış bir vecd hâlidir. Temel prensibi; ruhları, cinleri, perileri emir ve kumanda ederek gele-

292 Eliade, 2014:25
293 Eliade, 2012:17
294 Ocak, 2015:70
295 Ocak, 2015:71
296 Hoppal, 2016:15
297 Kafesoğlu, 2015;289
298 Bedir, 2016:11
299 Arıt, 2016:15
300 Harner, 2014:11

cekten haber vermek düşüncesi olan, Orta ve Kuzey Asya toplulukları ile dünyanın pek çok yerinde cemaati bulunan mistik bir sihirdir.[301]

Ahmet Ali Arslan, Şamanizm'i, "Orta Asya ve Sibirya bölgesini çevreleyen dinlerden etkilenmiş ve zamanla kendi kültür kimliğini oluşturmuş, bağımsız bir kültür ocağı" olarak tarif eder.[302]

Şaban Kuzgun da Şamanizm'i bir din olarak kabul etmez ve hatta Türklerde bu isimle anılan bir dinin tarihin hiçbir döneminde olmadığını iddia eder.[303]

Yaşar Kalafat ve Ahmet Turan'a göre de Şamanlık bir din değil, koruyucu cinciliktir.[304]

Türk Kamı Cenk Sertdemir, yaptığımız özel röportajda Türk kamlığını, tek Yaratanlı ancak çok tanrılı bir din olarak tanımlamıştır[305].

301 Güngörmez, 2013
302Arslan, 2011:30
303 Kuzgun, 2015:36 / benzer bir görüş için bk. Roux, 2015:116-117
304 Kalafat-Turan, 2013:80
305 Bu tanımlama, biraz da olsa, Hinduizm'i çağrıştırmaktadır. Hinduizm, çok tanrılı bir inanç olarak bilinse de, aslında temelinde, aşkın bir Tanrı'ya inanmak ve diğer tanrı ve tanrısal figürlerin bu aşkın Tanrı'nın farklı nitelik ve formlarını yansıttığını düşünmek vardır (Hinduizm ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Topsakal, 2016:50 vd.). Türk Kam'ı Cenk Sertdemir, kendisiyle röportaj yaptığım sırada, yine bir Kam olan Asu Mansur ile birlikte İstanbul'un bir köyünde yaşamaktaydı. Çift, yaşadıkları yerde belirli zamanlarda ayinler düzenlediklerini, bunun için de bazen yurt dışından, özellikle Rusya'dan çeşitli şamanların kendilerini ziyaret ettiklerini söylemişlerdi. Sertdemir, yine röportaj sırasında ruhsal ya da fiziksel tedavi amacıyla kendilerine gelen çok sayıda kişi olduğunu da söylemişti. Bu konuda, Kofan Kızılderililerinde de şahit olduğum üzere şamanların ortak tavrı, "Hasta"nın öncelikle tıbbi yardım alması, belki buna ek olarak ya da tıbbın yardım edemediği durumlarda duruma müdâhil olmaktır. Sertdemir ve Mansur, tanıştığımız sırada İstanbul'dan ayrılmayı düşündüklerini ve nereye yerleşecekleri hususunda kendilerine bir yol gösterileceğine inandıklarını da belirtmişlerdi. Ancak daha sonra görüşme fırsatı bulamadığımız için, bu düşüncelerini hayata geçirip geçirmedik-

Şamanizm'i, doğaya tapma, doğaüstü ruhlara inanma temeline dayalı bir din olarak tanımlayanlar da vardır.[306]

L. P. Potapov, konuya daha değişik bir bakış açısıyla yaklaşır. Ona göre, şayet Şamanizm'i bir din olarak saymazsak Sibirya halklarının Sovyet dönemine kadar dinsiz oldukları sonucuna varmamız kaçınılmazdır. "Oysa bu insanlar," der Potapov, "dinsiz değillerdi. Millî dinleri Şamanizm'di."[307] Gerçi, Potapov da Şamanizm'in kurucuları olan ve öğretileri kutsal kitaplara aktarılan dünya dinlerinden ve birçok millî dinden kesin olarak farklı olduğunu kabul eder. Ancak Altay Şamanizmi'nin doğal yollardan, doğanın ve onun güçlerinin ilahileştirilmesi ile ilkel inançların esasında ortaya çıktığını kabul eder.[308] Yazılı kanunları, teolojik esasları ile ilgili yazılı kaynağı ve tanrılara/ruhlara adanan dua metinleri olmaması, her şeyin sözlü esaslar üzerine kurulu olması ve her şeyin sayıca az olan kutsal araçlarda saklanmasının Şamanizm'in bir din olmadığı düşüncesini oluşturduğunu belirten Potapov, tüm bunların yanında, Şamanizm'in bilinen bin beş yüz yıllık bir tarihî ve oturmuş dogma ve dinî tören biçimleri olduğunu da söyler. Ayrıca, panteonu da hiç değişmemiştir ve ahlaki ve manevi boyutu da mevcuttur.[309]

Ömer Rıza Doğrul'a göre inanç, insanın kalbinde doğan büyük bir duygudur ve bu anlamda Şamanizm de ilkel bir dindir.[310]

Peki, Hallâc-ı Mansûr'un "Bir kökün çeşitli dalları" olarak

leri ile ilgili bir bilgi sahibi değilim. Yanlış bir düşünceye yol açmamak adına, "Göç etme" kararlarında yaşadıkları çevre halkının olumsuz anlamda bir etkisi olmadığını belirtmeliyim. Tam tersi, anlattıklarından, "Ahali"nin, köylerinde yaşayan "şamanlar"a hafif korkuyla karışık büyük bir merak ve ilgi ile yaklaştıkları sonucunu çıkartmıştım. Ancak, ifade etmeye çalıştığım gibi, bu çıkarsama tamamen benim subjektif değerlendirmemin bir sonucudur.

306 Uğurlu, 2015:7
307 Potapov, 2012:37
308 Potapov, 2012:37
309 Potapov, 2012:121
310 Potapov, 2012:124 / benzer bir görüş için bk. Davletov, 2017:30

algıladığı din, aslında nedir? Daha doğrusu, dinin temelinde ne vardır?

Arapça kökenli bir kelime olan ve sınırlı olarak belirli inanç sistemlerini ifade etme doğrultusunda kullanılan[311] dinin temeli, iman ve inanç ile ibadete dayanır. İman ve inanç da bir insanın üstün ve yüce bir güce inanması ve bu güçle kurulan irtibat, tasavvurla hayat bulur. İbadet ise bu irtibat ve tasavvurun pratik hâle[312] sokuluşudur.[313]

Kapsamlı bir din tarifi yapılırken insanla, temsil ettiği gelenek arasındaki üç önemli ilişkiyi ifade edecek yapıda olmalıdır. Bunlar, 1) İnsanın düşünce ve inanca dayalı değerlendirmelerini içeren zihinsel fonksiyonlarını, 2) Her türlü davranışlarını, 3) Diğer insanlarla ilişkilerini ve kurumsal yönünü ifade eden sosyal yapısını belirleyen ve disiplin altına alan bir sistem.[314] Yine dinin en temel özelliği, aşkın bir varlık ya da varlıklara inanma şeklinde tezahür eden üstün güç ya da güçlere yönelik inanışlardır[315].

Aslında dinin tek bir tarifi yapılamayacağı gibi, din deyin-

311 Uğurlu, 2015:41

312 Kolektif, 2010:19

313 Kuzgun, 2015:22-23

314 Afet İnan, burada kaynak olarak gösterilen eserinde, eski çağlarda teşekkül eden dinlerin çoğunda bulunan dört prensipten söz eder. Bunlar, tanrı mefhumu, mitoloji ve efsaneler, dinî akideler ve dinî ayinler (İnan, 1956:216). Bu açıdan baktığımızda Şamanizm'in de bir din olarak kabul edilmemesinin hiçbir açıklaması kalmaz. Kaldı ki, İnan, eski Mısır dininden bahsederken bunun esasını inanışın değil kültürün, hatta sitenin meşru sahibi addedilen mahalli ilahlar için yapılan ayinlerin oluşturduğunu söylüyor (İnan, 1956:218). Salt kültür, ya da ayinin varlığı bile bir anlayışın "din" olarak adlandırılmasında yeterli ise aynı cömertlik Şamanizm için de gösterilebilir. "... İşte bu suretle Mısırlıların din hayatı, birçok dualar, kurban kesmeler, mabuda takdimeler sunmakla icra edilirdi. Fakat asıl iman ve akide tarafını aydınlatacak bir vesika olmadığı gibi, mukaddes bir kitap da mevcut değildi." (İnan, 1956:232)
Kolektif, 2010:21 / Topsakal, 2016:7

315 Topsakal

ce içinde olduğu düşünülen kavramların ya da düşüncelerin/inançların/inanışların neler olduğunun belirleyicisi olabilecek bir otorite de bulunmamaktadır. Yüzlerce din tarifi ve bu yüzlerce din tarifinden bazılarına giren ama bazılarında kendine yer bulamayan yine yüzlerce din mevcuttur. Böylesi bir subjektif konuda kesin bir tarif vererek ahkâm kesmek, mayınlı bir tarlada gezmekten farklı olmaz.

Din tarifi yapılırken kimi bilim adamları tanrı kavramını, kimi ruhsal tecrübeyi, kimi aşkınlıkla ilişkiyi, kimileri de tapınma ve inancı ön plana çıkarmışlardır. Tüm bu tanımlamalar, tarih boyunca tüm insanlığın temsil ettiği dinsel yapıyı kapsayıcı bir yaklaşımdan uzaktır. Her din mensubu, kendi inanç ve değerlerini merkeze koyarak bir din tasnifi yapmaya çalışmış ve bu doğrultuda kendi inancını hak, diğer inanç sistemlerini ise batıl olarak nitelendirmiştir. Belki de bu sebeplerden, dinin dört dörtlük bir tasnifini yapmak mümkün görünmemektedir.[316]

Bu yüzden Şamanizm dâhil tüm inanışların, sistemlerin, ritüellerin, tekniklerin vs. adına her ne derseniz deyin, tüm bu kavramların bir din olup olmadığını belirlemek yetkisi sadece ve sadece bu inanışlara mensup insanların kendilerini nerede hissettikleri ile alakalı bir şeydir. Dinin tanımı ile ilgili tüm girişimler, kutsal olanla olmayanı karşı karşıya koyacağından[317] ve bu da tamamen kişiye özel olarak değişebileceğinden, kusursuz ya da kucaklayıcı bir tanımlama yapmak mümkün olamayacaktır. Birisi için hiçbir anlam ifade etmeyen herhangi bir "şey" (belki bir inek), başka birisi için son derece kutsal bir nesne, hatta belki de tanrı olabilir. O "şey"in, bugüne kadar yapılmış hiçbir din tarifinin içine girebilecek bir kutsallığının olmaması, inananlarının ona atfettikleri değeri ortadan kaldırmayacağı gibi, düşürmez de.[318]

316 Kolektif, 2010:29-30

317 Günay-Güngör, 2015:35

318 Nitekim bu durum, Şamanizm'i bir din olarak kabul etmeyip "Dinler Tarihi" ders kitabına almayan Topsakal tarafından bile şu

Kaynaklar Üzerine

Şamanizm'in kökenleri, kaya resimlerinin verdiği bilgiler çerçevesinde "Geç Dönem Taş Devri"ne kadar gider.[319] Paleolitik Çağ'da avcılar arasında meydana çıktığı düşünülmektedir.[320] Arkeolojik ve karşılaştırmalı etnolojik kanıtlara dayanarak birçok bilim adamı Şamanizm'in en az 20 ya da 30 bin yıllık bir geçmişe dayandığına inanırlar.[321] Türk şamanlığı hakkındaki ilk bilgilere de Göktürk Kağanlığı kayıtlarında rastlanır[322]. Şamanın tartışmasız en erken gömülmesi (ve en önemlisi şaman ve şamanik uygulamaların tartışmasız kanıtları), bugün Çek Cumhuriyeti'nde erken Üst Paleolitik Çağ'a kadar uzanıyor. Dünyanın bilinen en eski şaman tasviri ise Fransa'nın Trois Frere mağarasında bulunmuştur ve MÖ 40-10 bin yıllarına tarihlenir.[323]

Sanskritçe dil bilimcisi ve mukayeseli mitolog Michael Witzel, dünyadaki tüm mitolojilerin ve şamanların kavram ve uygulamalarının, iki tarih öncesi popülasyonun göçüne kadar izlenebileceğini önermektedir: "Gondwana" türü (yaklaşık 65.000 yıl önce) ve "Laurasian" türü (yaklaşık 40.000 yıl önce) görülmüştür. Daha yeni Lauras tipi efsaneler ve Şamanizm biçimleri Avrasya ve Kuzey Amerika'da bulunur ve daha sonra Gondwana'daki efsaneler ve Şamanizm türlerine dayanan kültürel araştırmalardır ve her ikisi de daha önce bir insan kaynağı popülasyonundan türemiştir. Witzel, daha eski Şamanizm'in orijinal biçimlerinin hayatta kalmalarının, Botsvana San Bushmenleri, Burma kıyısındaki Andaman Adaları Andaman Avcıgilleri ve Avustralya

şekilde dile getirilmiştir: "... hangi bakış açısı temel alınırsa alınsın, dinlerin tasnifine yönelik yapılan/yapılacak değerlendirmeler sorunlar taşımaktadır. Bir diğer ifadeyle dört dörtlük bir din tasnifi yapmak mümkün görünmemektedir." (Topsakal, 2016:14)

319 Hoppal, 2014:67

320 krş. Bedir, 2016:11 / benzer bir görüş için bk. Davletov, 2017:32

321 Arslan, 2011:65 / Harner, 2014:51 / krş. Davletov, 2017:35

322 Bayat, 2015

323 Bayat, 2015 / krş. Buffalo-Firedancer, 2007:11-12

Aborijileri gibi insanlar arasındaki güney yarım kürede bulunacağını savunuyor. Sibirya ve Amerika kıtasındaki sözde "klasik" Şamanizm, yerel seviyelerde kültürel bir evrim gelişimini yansıtmaktadır.

Erken antropolojik çalışmalar, Şamanizm'in başarılı bir av veya yiyecek toplamayı garantilemek için sihirli bir uygulama olarak geliştirdiği teorisi üzerine kurulmuştur. Duvarlarda mağaralarda ve çizimlerdeki kanıtlar, Şamanizm'in Paleolitik Çağ'da başladığına dair işaretleri desteklemektedir.[324] Böyle bir resim, bir adamın yüzü ve bacakları, boynuzlar ve bir erkeklik kuyruklu bir yarım hayvanı içeriyordu.

Mezolitik Şamanizm için arkeolojik kanıtlar vardır. Dünyadaki bilinen en eski şaman mezarı Çek Cumhuriyeti'nde Dolni Vestonice'de yer almaktadır. Bu mezar yeri, bir kadın şamanın kanıtıydı.

Kasım 2008'de Kudüs İbrani Üniversitesi'nden araştırmacılar, bilinen en eski şaman mezarlarından birini buldular. Mezeolitik döneme ait olan bu kadın şaman cesedinin bundan 12 bin yıl önce gömüldüğü ortaya çıkmıştır.[325] Yaşlı kadın bacaklarından ayrılmış ve dizleri katlanmış hâlde yan yatırılmıştı. Baş, pelvis ve kollara on tane büyük taş yerleştirilmişti. Olağandışı mezar eşyaları arasında, 50 tamamlanmış kaplumbağa kabuğu, bir insan ayağı ve bir inek kuyruğu ve kartal kanadı gibi bazı hayvan vücudu parçaları vardı. Araştırmacılar, kadın şamanın bu hayvanların ruhları ile yakın bir ilişki içinde olduğuna inanmaktadır. Mezar, bölgede en az 28 mezardan biri olup daha alt Galile'deki bir mağaradır ve Natufian kültüre aittir ancak Epipaleolitik Natufiler arasında veya Paleolitik dönemde diğerlerinden farklı olduğu söylenir. Yine Robert Sapolsky, Şamanizm'in şizotipal bireylerce uygulandığını teoriye dayandırmaktadır.

---

324 benzer bir görüş için bk. Davletov, 2017:54

325 Bayat, 2015

Şaman Seçimi ve Eğitimi

Eski Asya topluluklarında bireylerin şaman olabilmelerinin çeşitli yolları vardır. Bunların başında şamanlığın soy bağı yoluyla geçmesi vardır[326]. İkinci olarak ise bir kişinin toplumun isteğiyle de şaman olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra şaman kendi kendini de seçebilir ve bu yolda eğitim almayı tercih edebilir[327]. Bu tip Şamanların itibarı daha zayıf olur[328]. Soyunda Şaman olmayan biri de ruhlar tarafından bu göreve seçilebilir[329]. Bu seçilme işi bir çağrıyla olur. Çağrı, 3 yaşından 50 yaşına kadar gelebilir. Güçlü Şamanlar, genellikle erken Şaman olanlardır. Çağrıyı gönderen ruhlar ikiye ayrılır: 1) Ya göğün ışıklı ruhları, dağ ruhu veya yeraltının kötü ruhları kendisine hizmet edecek Şaman arayışı ile toplumdan birini seçerler, 2) Ya da ecdat şamanın ruhu kendi soyundan birini Şamanlık görevi için seçer.[330] Ölen şamanın ruhunun aileden bir başkasının ruhuna girmesine Yakutlar

---

326 Bedir, 20116:13 / Harner, 2014:57 / İçel / Yörükan, 2014 / Perrin, 2015 / İnan, 2012:284 / Eliade, 2014:35 / Demir-Çomak, 2015:24 / Arslan, 2011:23-24 / Tuna, 2000:53 / Uğurlu, 2015:14 / Günay-Güngör, 2015:108 / Bedir, 2016:13 / Müller, 2000:22 / Davletov, 2017:261

327 Şaman olabilme yollarındaki bu ayrım, Bektaşi ve Alevi geleneğindeki bel evladı / yol evladı ayrımını çağrıştırmaktadır. Bektaşiler, bel evladı (aynı soydan gelme) olma zorunluluğunu kabul etmez, yol evladı olunmasını yeterli bulurken, Alevi / Kızılbaş gelenekte Dede'lik kalıtımsaldır. Silsile, Ali'ye dayanmak zorundadır. Yani Dede, Seyyid olmalıdır (Melikoff, 2004:209). / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2015:57 / Yine bu konuda Bektaşilerin ikiye ayrılması ile ilgili olarak bk. Melikoff, 2004:256.

328 Chadwick,1996:105 / İçel / Perrin, 2015 / Arslan, 2011:25 / Eliade, 2014:35 / krş. Alekseyev, 2013:59

329 İçel / Perrin, 2015 / Bayat, 2015 / Eliade, 2014:35 / Demir-Çomak, 2015, 24 / Arslan, 2011:24 / Tuna, 2000:53 / Hoppal, 2014:28 / Ingerman, 2012:9 / Bedir, 2016:8 / Arıt, 2016:51 / Alekseyev, 2013:49-119

330 Bayat, 2015 / Arslan, 2011:25 / Potapov, 2012:275 / Bedir, 2016:8

"Emeget" derler.[331] Bu, soyda bir kez bir şaman bulunmuşsa bu geleneğin daima devam edeceği inancına dayanır. Şamanın "Emeget"i, o öldükten sonra bedenine girmek için onun soyundan uygun birini arar.[332]

Şorlar, şaman adayını Ülgen'in kendisinin seçtiğine ve seçilmiş kişinin üzerine de, fazladan kemik gibi, işaretler koyduğuna inanırlar. Şamanın terfisi de ancak Ülgen'in izni ile olur.[333] Esat Korkmaz da herkesin şaman olamayacağını, şaman olacak kişilerdeki farklılığın çoğunlukla doğumla başladığını yazar. Bu özellik, bir tür seçilmişlik/miras yoluyla alınır. Başparmak, insanda ruhun yaşadığı yerdir. Çift olması, ölen şamanın ruhunun miras olarak şaman adayına geçtiğini kanıtlar.[334]

Bunların yanında, Güney Amerika'daki bazı yerlilerde olduğu gibi, bir hastalık veya yıldırım çarpması gibi garip bir deneyimden mucizevi şekilde iyileşerek de Şaman olunabilir. Yine bunun gibi Kaliforniya'daki Pomolor'da olduğu gibi, çocukken ruhlarla doğrudan temas ettiği belli olan kişiler, Doğu Grönland'daki Eskimo şamanları gibi tanınmış bir şamandan eğitim gören ve bunun için para ödeyenler[335], Doğu Ekvator'daki Şuarlar'da olduğu gibi yardımcı ruhlar formundaki gücü bir başka Şaman'dan satın alanlar, Bazı Sibirya kabileleri ve Aborijinler'de olduğu gibi, değişik bilinç hâlindeyken vücudundan ayrıldığını deneyimleyenler de şaman olabilirler.[336]

Önemli olan, bir insanın nasıl şaman olduğu değil, şaman olduktan sonra yaptığı işlerde başarılı olup olamadığıdır.[337]

Şamanlığın görüldüğü toplumlardan biri olan Altaylarda, Şamanlığın tam olarak ne olduğu konusunda belirli bir

331 Arslan, 2011:25
332 Alekseyev, 2013:120
333 Alekseyev, 2013:56-57
334 Korkmaz, 2016:79
335 Benzer bir örnek için bk. Castaneda, 2002:214
336 Harner, 2014:57-58
337 Harner, 2014:58

fikir gelişmiştir. Buna göre, Şamanlık biyolojik bir bozukluktan ibarettir. Bu halkın inanışına göre, küçük yaştaki bir kişi biyolojik bozukluk sonucunda değişik sesler çıkarır, delirmişçesine titreyip kendi kendine yürür ve üstüne çöken hâlsizlikle beraber vücudunun kontrolünü kaybeder.[338] Eliade bu durumu açıklarken şamanın daha yeni yetmeyken kendini bazı özellikleriyle belli ettiğinden bahseder. Bu özellikler sinir, sara nöbetleri, tek başına olmaktan hoşlanmak, görüler görmek gibi şeylerdir.[339] Mesela "sara hastalığı"na böylesi bir anlam atfetmek çok eski tarihlerden beri süregelen bir anlayıştır. Hippokrates (MÖ 460-380), "Külliyat"ında, o dönemde dahi "kutsal hastalık" olarak bilinen ve doğrudan tanrıların müdahalesi sonucu ortaya çıktığı düşünülen[340] sara hastalığı üzerinde durmuş ve mezkûr hastalığa atfedilen bütün kutsal veya tanrısal niteliklerin uydurma olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Böylece, hekimlik kisvesi altında arınma törenleri ya da efsunlara dayalı tedaviler öneren şarlatanların ipliğini pazara çıkarttığını iddia etmiştir.[341] Burada, "şarlatan" olarak bahsedilen büyücü hekimlerin, o dönemin şamanları olduğu açıktır.

Şamanlar, ruhları gördüklerini, onlarla konuştuklarını ve hatta insanlara şifa vermek için ruhları kullandıklarını iddia ettiklerinden, hezeyanlı ve biraz da şizofren olması muhtemel kişi olarak zannedilirler. Oysa bu, Batılı ön yargıların engizisyondan bu yana gelen mirasıdır.[342] Şamanlar, ruhlarla etkileşime geçecekleri zamanı kendileri belirlerler. Tamamen bilinçli olarak[343] ve başkalarına yardım etmek gibi belirli bir amaç doğrultusunda bunu yaparlar (Harner'e göreyse "Şamanlardan farklı olarak deliler, asla ruhlarla olan

338 Anohin,1987:413
339 Eliade, 2014:37-38
340 Çoraklı, 2017:114
341 Çoraklı, 2017:113
342 Harner, 2014:35 / benzer bir görüş için bk. Davletov, 2017:53
343 Arıt, 2016:15 / Harner, 2014:18 / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2004:43

temaslarını kesmez."[344]). Kaldı ki avcı-toplayıcı toplumlarda faaliyet gösteren şamanların ürkütücü bir yanları olmadığı, akılcı insanlar olarak görüldükleri ve bugün bize tuhaflık olarak gelen davranışlarının, genelde o kültüre ait insanların onlardan bekledikleri eksantriklikler olduğu bilinen bir gerçektir.[345] Çin'de Şamanizm'in ontoloji, teoloji, kozmografi, iklim ve coğrafya alanları üzerinde kafa patlatan, mantıklı ve alışılır bir davranış şekli olarak karşımıza çıkması[346] bu fikri destekler.

Şamanların seçilmelerinin yanında, eski şamanlar tarafından gerçekleştirilen eğitimleri de önem arz eder. Bu eğitimin bir kısmı sözlü ve fizikseldir. Öyle ki burada şamanların konuştuğu dil, daha önceki şamanların isimleri, şamanlığın ne işe yaradığı ve tekniği öğrenilir. Eğitimin diğer dalını ise "esrime" denen durum oluşturur. Esrime, şamanların doğaüstü güçlerle iletişime geçmek, ileriki zamanı görmek vb. işleri gerçekleştirmek için uyuşturucu, ilaç ve müzikler aracılığıyla bir süreliğine sahip oldukları ruhsal psikolojiye denir.[347]

Şaman adayının mistik düzeyde bedeninin ruhlarca parçalanıp etinden sıyrıldığı ve kendi iskeletini seyrettiği aşamaları yaşamak üzere transa geçtiği an, Şamanlık yeteneğinin edinilme anıdır.[348] Ölme ve tekrar dirilme deneyimi, Şamanlık yapmak gücünü elde edebilmenin en önemli şartıdır. Bir şaman ancak bu deneyimden sonra yardımcı ruhunun kendisine görünmeyi uygun bulduğu seviyeye ulaşabilir. Şamanın kendi iskeletini seyretmesi, güçlerinin son haddinde toplanmasını gerektirir.[349] Şamanın parçalanması deneyimi, sıra dışı gerçeklikte, üç dünyadan herhangi birinde (alt dünya, orta dünya ve üst

344 Harner, 2014:40
345 Luckert, 2016:45
346 Luckert, 2016:46
347 Anohin, 1987:414
348 Kızılderililerin benzer bir eğitim ritüeli için, bk. Müller, 2000:47-132 vd.
349 Müller, 2000:138 / Hoppal, 2016:23-23

dünya) olabilir.[350] Güngörmez'e göre, şaman adayının öldükten sonra vücudunun parçalara ayrılarak kötü ruhlardan temizlenmesi alt dünyada gerçekleşir.[351] Kötü ruhlardan temizlenen vücut, bir üstat bulur ve onunla göğe yükselip orada kutsiyet kazanır. Her Şaman'a özel bir ruh verilir ve Şaman da gücünü bu ruhtan alır.[352]

Bu ritüel, günümüzün popüler guruları tarafından da farklı söylemlerle ancak aynı anlama gelebilecek şekilde söylenmiştir. Örneğin Osho, bir insanın aydınlanmak istemesi hâlinde, onun psikolojik olarak yeniden doğmak zorunda olduğunu vurgulamış, aydınlanmayı, ölmek ve yeni bir ruhsal varlık olarak yeniden doğmakla özdeşleştirmiştir.[353] Castaneda'nın yol göstericisi olan don Juan ise, bir savaşçı olarak adlandırdığı şamanın sanatlarından birisinin, belli bir amaçla dünyayı çökertmek, sonra da yaşamını sürdürmek amacıyla onu yeniden biçimlendirmek olduğunu söyler.[354] Kaldı ki savaşçı, sırf böyle bir deneyim yaşadığından, yeryüzünde yüz yüze gelemeyeceği hiçbir şey kalmaz artık. Çünkü en kötüsü başına gelmiş ve kendisini zaten ölü kabul ettiği için yitirecek bir şeyi kalmamıştır.[355] Hatta Castaneda, parçalanma deneyimlerini kitaplarında ayrıntılı olarak anlatır: "Bedenim parçalanıverdi! Sanki mekanik bir oyuncaktım da parçalara ayrılmıştım. Ne bedensel bir duyum alıyordum ne de bir korkuya kapılmıştım."[356], "...düşerken, önce giysilerimin parçalandığını, ardından etlerimin döküldüğünü, en sonunda da yalnızca başımın kaldığını hissettim. Bedenimin parçalara ayrılması nedeniyle gereksiz ağırlığımdan kurtulduğumu açık ve seçik biçimde anladım... Ardından başım da ağırlığını yitirmeye başladı da sonunda benden bir san-

350 Harner, 2014:214
351 Güngörmez, 2013
352 Güngörmez, 2013
353 Osho, 2011:309
354 Castaneda, 2000:169
355 Castaneda, 2000:38
356 bk. Castaneda, 2000:78 vd.

timetrekarelik küçük bir çakıl taşı büyüklüğünde bir posa kaldı. Tüm duygum burada yoğunlaşmıştı, sonra bu da patlayınca kendimi bin parçaya ayrılmış hissettim. Bin parçanın da aynı anda farkında olduğumu biliyordum ya da benim dışımda bir yerde bir şey bunu fark ediyordu. Farkındalığın ta kendisi olmuştum ben."[357]

Bunlara benzer bir yaklaşım, ortodoks olmayan İslami anlayışta da vardır. Örneğin İsmâilî düşünürlerden es-Sicistânâ'nin de ruhun temizlenmesinde bedenin rolünü açıklarken yaptığı, "aydınlık âlemine ulaşmanın biricik yolu, bedeni yok ederek ruhu temizleyip kurtarmaktır"[358] yorumu ya da Hacı Bayram-ı Veli'nin "bilmek istersen seni / geç canından bul anı" veya "Bayram özünü bildi / bileni anda buldu / bulan ol kendi oldu / sen seni bil sen seni"[359] dizeleri bu anlayış içinde yorumlanabilir.

Şaman adayının, kendisine yapılan bu çağrıyı reddetmesi hâlinde, delireceğine, hatta öleceğine inanılır.[360] Yani çağrı, kabullenilmek zorundadır.[361] Şaman hastalığından da kurtulmanın tek yolu, çağrıyı kabul etmektir.[362] Çağrılacak adayın vücudunda belirgin bir fark, onu diğerlerinden ayıran bir özellik olduğuna inanılır. Şamanlığa çağrılma aslında kişi için bir mükâfat değil, ağır bir yüktür. Toplumun gözünde o, zorunlu hizmete çağrılan bir kişi gibidir. Kimse çocuğunun Şaman olmasını istemez çünkü bu, aile için bir işçi kaybetmek demektir.[363]

Çağrı ve çağrı sürecinde yaşanan bazı durumlar vardır ki bunlar, toplumda "Şaman hastalığı"[364] olarak adlandırıl-

357 Castaneda, 2000:273
358 Bulut, 2014:187
359 Aktaran Gölpınarlı, 2013:36-37
360 Bedir, 2016:64 / Radloff, 2012:36
361 Bayat, 2015
362 Alekseyev, 2013:121
363 Bayat, 2015 / İnan, 2012:284
364 "Büyük kam olması beklenen kişi beş veya altı gün boyunca hiç konuşmadan yatar. Bu esnada vücudu morluklarla kaplanır. Böyle birisi için parçalanarak yatıyor denir. Bu nedenle kam kişi,

maktadır. Şaman hastalığı, sonu "Şaman olma" ile sonuçlanan hastalıktır. Şamanın kendi dünyasını bulmak için mistik açıdan hastalanmasıdır. Bayılır, kendinden geçer, ağzından köpükler çıkar, çığlıklar atar, alakasız şeyler mırıldanır, vs.

Hastalığın tespit edilmesi için yaşlı şamanın çağrılması da ayrı bir ritüeldir. Yaşlı Şaman, adayı gelecek göreve hazırlar. Şaman hastalığına yakalanan aday dalgınlaşır, düş kurucu olur, yalnızlıktan hoşlanmaya başlar, gaipten haber alır, görüler görür.[365]

Bu süreç;

ataları olan kamların ruhlarına yönelik dualarında şunu dile getirir: Mutsuzluğa mahkûm edildim (sayenizde), yazgım bozgunculuğa uğratıldı. Büyük şaman hâline gelen birisinin en yakın akrabaları ölür. Denir ki, şamanda birkaç kemik eksiktir. İşte her bir eksik kemik için bir akraba vefat eder. Dokuz önemli kemik yüzünden dokuz kişi bu dünyaya gözlerini yumabilir." Ksenofontov'dan aktaran Davletov, 2017:262 / "... (İbnü'l-Arabî) ağır hasta düştü; ateşi derin bir uyuşukluk hâline sebep oldu. Etrafındakiler onu öldü sanırken, o iç dünyasında tehlikeli, şeytani görünümlü şahısların kuşatması altındaydı. Fakat sonra sonsuz güzellikte bir varlık belirdi ve tatlı bir koku yayarak, yenilmez bir kuvvetle şeytani varlıkları kovdu. İbnü'l-Arabî ona, 'Sen kimsin?' diye sordu. 'Ben Yasin suresiyim.'" (Corbin, 2015:47-48). Cevaplarını, teorik düşünce ile değil ilahi ilham ve aydınlanmayla (halvete girip çıkarak) bulduğunu (ve aynı zamanda bulamadığını) söyleyen Şey'ül Ekber İbnü'l-Arabî'nin deneyimi, bu hastalığın "İslami versiyon" örneklerinden sadece biridir. / Benzer bir örnek de Batı dünyasından verilebilir mi, diye düşünüldüğünde insanın aklına ünlü İtalyan filozof Giordono Bruno geliyor. Hiçbir kayıtta böylesi bir hastalığa tutulduğu belirtilmemiş olsa da Bruno'nun, bir gece gördüğü rüyanın etkisi ile tüm düşüncelerinin değiştiği bilinir. Onun, elinde hiçbir bilimsel veri ya da kanıt olmadan Dünya'nın yeryüzündeki tek gezegen olmadığını, evrende Dünya'dan başka pek çok gezegen daha olduğunu ileri sürerek kiliseye açtığı savaş, belki de bu türden bir aydınlanmanın sonucu olabilir. Kilise'nin tanrısının çok küçük olduğu, oysa gerçekte Tanrı'nın sonsuz olduğunu sürekli vurgulaması, onun da kendi devrinin şamanlarından biri olabileceğini düşündürtür.

365 Bayat, 2015 / Eliade, 2014:38-42 / benzer bir görüş için bk. Demir-Çomak, 2015:24-25 / Tuna, 2000:113 / Arslan, 2011:24-25

Uzaklaşma → keçici ölüm → transformasyon sırasıyla ilerler.

Bu durum;

Aday → bedenin parçalanması → zihinsel açılma → şaman olarak geri dönme, olarak da sıralanabilir.

Daha ayrıntılı olarak yazmak gerekirse;

Soy → eğitim → ecdat Şamanların ya da yeraltı ruhlarının aday seçmesi (Şaman hastalığı) → yasaklar devri (günahları önlemek için) → adayın ölüp dirilmesi → bedenin parçalanması → tüm iç organların yenilenmesi → göğe çıkış → ruhlar veya tanrılarla konuşma → yeraltına iniş → ölmüş Şamanların ruhlarıyla konuşma → vahye muhatap olma ve Şaman sanatının öğretilmesi[366].

Şamanın Şamanlığını kesinleşip resmileştiren, sadece bu sırra erdirici ölüp dirilme hadisesidir.[367] Sufilerin "ölmeden evvel ölmek" ve Alevi-Bektaşilerin, "İki kez doğmayan, Hakk'ın sırrına eremez" düşünceleri, şamanın bu ritüel ölümüdür. İnsanların yaşadığı maddi mekândan öteki âleme geçer. Bu, reenkarnasyon değildir. Şaman, ikinci kez de yine kendi vücudunda doğar.[368] Benzer bir deneyimi Hasan Sabbah, kendi ağzından şu şekilde anlatmıştır: "... kararsızlık ortamında şiddetli bir hastalığa yakalandım. Meğer Allah, etimi ve tenimi değiştirmeyi istiyormuş. 'Allah onun etini ve kanını daha iyisiyle değiştirdi' sözü üzerimde tatbik ediliyor-

366 bayat, 2015 / benzer bir görüş için bk. İnan, 2012:285 / Demir-Çomak, 2015:25 / Eliade, 2014:35 / "Bedenin Parçalanması" ve peşinden gelen "Zihinsel Açılma" insanın aklına Hz. Muhammed'in henüz küçük bir çocukken "beyazlar giymiş iki melek" (bazı kaynaklarda Cebrail) tarafından göğsünün yarılarak temizlenmesi olayı geliyor. Bazı müfessirlerin râvîsinden dolayı pek de itibar etmediği bir hadise dayanarak rivayet edilen bu hadise, maddi olarak değil de manevi boyutta yani sembolik bir anlatım şekli olarak düşünüldüğünde yukarıda anlatılanlara benzer bir ritüelin bir parçasıymış gibi duruyor.

367 Eliade, 2014:114

368 Bayat, 2015

muş gibi geldi bana."[369]

Aday, yalnızlık sürecinde kendini keşfeder.[370] Şaman adayı bir gece boyunca trans hâlinde bir deneyim yaşar ve geçmişiyle yüzleşir. Böylece geçmişten taşıdığı olumsuz birikimlerden kurtulması amaçlanır. Buna "inisiyatik ölüm" adı verilir.[371]

Benzer bir durum olarak sufi dervişlerin toplumdan uzaklaşarak kendilerini çilehaneye kapatmaları sürecini gösterebiliriz. Zaten gelenekte "süluk" olarak adlandırdığımız şey, inisiyasyonun ta kendisidir.[372] Şamanın toplumdan uzaklaşıp yalnızlaşmasının ruhlarla baş başa kalması sonucunu doğurması[373] ve adayın parçalanıp ve kazanda pişirilerek[374] etlerinin yenmesi, şamanın, etini yiyen ruhlarla akraba olması hâllerinde çiğlik profanlığı (ladinî hâl, tabiat üstünün bilinememesi hâli), pişmişlik ise kozmik bilgiye ermeyi kodlaştırır[375] Yunus Emre'nin, Taptuk'un kapısında geçirdiği günleri daha sonra "Çiğ idik piştik elhamdulillah" şeklinde dizelere dökmesi ile bu şamanik ritüelin benzerliği dikkatlerden kaçmayacak kadar belirgindir. Ayrıca, adayın etlerin pişirilerek yenilmesi ve daha sonra kemiklerinden yeniden yaratılma-

369 aktaran Bulut, 2014:152 / Benzer bir örnek olarak Melikoff, Hacı Bektaş'ın "Vilayetname"sinde anlatılan bir öyküyü göstermektedir. Buna göre Molla Said, Hacı Bektaş'ın buyruğu üzerine ateşe konmuş bir kazana girerek kırk günde eriyecek ve başka kırk günlerden sonra küçük çocuk hâline dönecek, kırk gün sonra da ermiş olarak kazandan çıkacaktır. "Öykü simgesel düzeyde yorumlanmalıdır. Önce, şaman oluşun bir simgesi (olarak) yeniden doğuşun izleyeceği dinsel bir oluşum teması vardır. Şamanın ayrıcalıklarından olan ateşten etkilenmeme teması vardır. Yine şamanın atının ve onun büyü ile uçuşunun simgesi (olan) asa gibi, şaman inanışına bağlı bir dinsel eşya olarak kazan vardır." (Melikoff, 2004:100-101)

370 Bayat, 2015

371 Arıt, 2016:93

372 Arıt, 2016:92

373 Bayat, 2015

374 Eliade, 2014:114

375 Bayat, 2015

sı hadisesi Hacı Bektaş ve Üzeyir Peygamber örneklerinde karşımıza çıkar. Kemiklerden dirilme inancı tipik bir Orta ve Kuzey Asya inancıdır. Bu coğrafyada kemiklere büyük hürmet gösterilir. Çünkü yeniden dirilişin bu sayede olacağına inanılır. Cengiz Han'ın oğlu Tuluy'un; Sultan Sencer, Harun Reşit ve Gazneli Mahmud'un mezarlarını açtırarak kemiklerini yaktırması yeniden dirilmelerini önlemek amacıyladır. Hatta Şah İsmail'in İmam-ı Azam ve Abdülkâdir Geylâni'nin kemiklerini yaktırması da bu şahsiyetlerin maneviyatından ebediyen bir zarar görmemek inancıdır[376]. Emevi hükümdarı Hişam bin Abdülmelik'in, Zeydiye fırkası önderi İmam Zeyd'in cesedini mezardan çıkartıp kemiklerini yaktırması da bu bağlamda değerlendirilebilir (Bedenin parçalara ayrılıp sonra tekrar birleşerek hayat bulması, Hint fakirlerinde[377] de görülür).[378]

Aday, eğitim safhasında başlıca iki teknik öğrenir:

1) Esrime tekniği ile ilgili pratikler,

2) Ananevi bilgiler[379].

Demek oluyor ki aday, eğitim süresince Şamanlığın sırlarını öğrenir[380]. En son aşamada ruhlardan hayır dualarını alarak, kamlık yapmak, tedavi etmek, fal açmak gibi yetkilerle donanmış olarak döner. Tüm bu mistik ve ananevi eğitimde amaç; şamanlığa ait kozmik bilgilere sahip olmak, kozmik hafızada saklı, geçmişe dayalı birikimden yararlanarak bilinçsizlikten doğan hastalıkları bertaraf etmek ve gelecek için kehanetlerde bulunarak toplumu bilgilendirmektir.

Şaman, başlangıçtaki büyük sıkıntılar ve çektiği yoğun ızdıraplar yoluyla, açıklanabilir olağan gerçeklik dünyasıyla, olağanüstü gerçeklik dünyası arasında geçişler yapan bir

376 Ocak, 2015:171-74

377 Eliade, 2014:522

378 Bulut, 2014:302 / Haccac bin Yusuf'un, Ebu Müslim'in babası Esed'i önce asıp ertesi gün yakması (Melikoff, 2012:102) hadisesi ise daha çok hakaret amaçlı yapılmış olarak gözükmektedir.

379 Bayat, 2015 / Eliade, 2014:35

380 Bayat, 2015 / Perrin, 2015

aracı hâline gelir. Şaman, bu ikinci dünyada genel olarak bilgi sağlayan, özel olaraksa kendisine başvuranlara yardım eden bir kaynağa girebilir duruma erişir[381]. İlk dünyanın gerçekliği sorgusuz sualsiz kabul edilmiştir. İşte şamanın (büyücünün) temel önermesi, yaşıyor olduğumuz gerçekliğin birçok betimlemeden sadece biri olduğudur. O yüzden de bir şamanın (büyücünün) temel görevi, bakmayı değil görmeyi öğretmektir[382]. Çünkü gördüğün zaman, dünya şimdiki gibi olmaz. Oynak, devingen, değişen bir dünyaya dönüşür ve o dünya ne ölülerin ne de başka şeylerin dünyasıdır. Sadece başka bir dünyadır[383].

Şaman, eğitiminin sonunda, bu işi para için değil toplumun sıkıntı ve ihtiyaçlarını gidermek için yapacağına dair bir yemin töreninden geçer[384]. Şamanlık her ne kadar ezoterik bir bilgi de olsa aslında toplum karşısında bir sorumluluk kurumudur. İşte bu sebepten tüm ezoterik örgütlerden ayrılır[385].

Kısaca bu süreç, insanın normal hâlden seçilmiş hâle ve ritüel ölüm (inisinasyon) ile reel âlemden ruhlar dünyasına geçişinin toplamı olarak değerlendirilebilir. İşte bu, kişinin elde ettiği yeni statüdür[386]. Bu süreç boyunca adayın çektiği acı, tüm Şamancı kabul törenlerinin merkezinde yer alır. Bu deneyimden başarıyla çıkanlar, toplulukları tarafından kendilerine tam yetki verilmiş olan Şamanlar olarak şifacılık çalışmalarına başlamak üzere geri [387]dönerler.[388]

381 Sandner-Wong, 24
382 Castaneda, 2000:12
383 Castaneda, 2010:114-117
384 Bayat, 2015 / benzer bir görüş için bk. İnan, 2012:285 / krş. Perrin, 2015
385 Bayat, 2015
386 Bayat, 2015
387 Sandner-Wong, 79-80
388 Castaneda, bu kişilere Meksika'nın bazı bölgelerinde, gizleri devralan, onları taşıyan kişi anlamında "Toltec" dendiğini söylüyor (Castaneda, 1996:197). Toltec'in aynı zamanda Orta ve Güney Meksika'da yaşayan, Nahuatl dilini konuşan ve kıtanın işgal edil-

Şaman olmaya mahkûm olanların çektiği bu acılar, Yakutlara göre ruhlar tarafından çalınan "kut"u yüzünden; Altay, Şor, Hakas ve Tuvalara göre ise ruhun, insanı Şaman olmaya zorlaması nedeniyledir.[389] Castaneda'nın hocası Meksika Yaqui Kızılderilisi don Juan, tüm bu süreçler yaşanmadan hazırlıksız olarak bir insanın bu tip bilgileri edinmesini, bir koruyucu/yardımcı ruh/dostla karşılaşmasını son derece tehlikeli olarak bulur. Ona göre böyle bir durum, "Osurukla bir aslana saldırmaya eş değer"dir.[390] Şamanın temel amacı bir bilgi adamı olmak olduğuna göre, önce öğrenmesi gereken şey, bunun bir lütuf olarak ya da doğaüstü güçlerce ihsan edilerek kimseye sunulmayacağıdır. Bilgi adamı olabilmenin tek yolu, sarsılmaz bir niyetle bu öğrenim sürecinden geçmektir.[391]

İnsanın kendini eğitebilmesi için alt benliğini öldürmesi gerekir. Çünkü o, iştah ve şehvetle doludur. Burada İsa'nın çarmıha gerilmesi de benzer bir anlayışı sembollemektedir. Haç, dört elementi temsil eder: Ateş, hava, su ve toprak. İşte burada alt benlik çarmıha gerilmelidir ki içsel rehber olan üst benlik, onun yerine doğsun.[392]

Şamanlığın yapılabilmesi için en önemli gerekliliklerden biri şamanın ailesinin, atalarının ve boyunun gelenek ve göreneklerine güçlü bir şekilde vakıf olması ve boyunun iletişime geçtiği ruhları bilmesidir. Şaman, soyundan öğrendikleriyle şamanın görevlerinden olan ruhani varlıklarla iletişime geçmeyi, şaman davulunu çalmayı ve bunun sonucunda tam anlamıyla ruhani dünyaya ulaşmayı başarır.[393]

---

mesi sırasında soyları tükenmiş bir kabile anlamına geldiği hakkında bk. Castaneda, 1996:197.

389 Alekseyev, 2013:142

390 Castaneda, 2010:198

391 Castaneda, 2002:208-210-211-214

392 Rutherford, 2014.22

393 İnan, 1972:23

Erkek ve Kadın Şamanlar

Şamanizm üzerine araştırmalar yapmış bazı tarihçilere göre kadın şamanlar, erkek şamanlardan daha güçlüdür.[394] Ancak kadın şamanların yalnızca karanlık dünyanın hâkimi Erlik Han ile temas hâlinde olduğu, sadece ona ayin yapabileceğine ve kadın şamanların Bay Ülgen'e ayin düzenleyemeyeceğine inanılır.[395] Yakutlarda erkeklerin kendilerine ait giysileri olmadığı zaman kadın giysilerini giyerek bu mesleği icra etmeleri Şamanlık mesleğinin kadınlara özel olduğunu gösteren belirtilerden biridir. Bunun yanı sıra erkek şaman cübbelerinin üzerinde kadın memelerini simgeleyen daire şeklinde madenî işaretler görülür.[396] Yörükan, Türklerde "ana" diye çağrılan mabutların daima esirgeyen ve yargılayan, "ata" diye anılan ilahların ise çoğunlukla çarpan ve korkutan tanrılar olduğunu söyleyerek bunu, şamanların hami ruhlarının kadın olmasına yormuştur. Dolayısıyla da ona göre, ayin sırasında kadın elbisesi giyilmesinin sebebi budur.[397]

Burada, bu tip elbise değişikliği yapılarak cinsel kimliği değiştirme meselesine başka açıdan bakan araştırmacılardan da bahsetmek gerekmektedir. Bunlara göre, en derin seviyede şifa bulmak, parçalanmayı ve egonun çözülmesini kabul etmekten geçer. Ego kimliğinin en erken ve en güçlü kısmı ise cinsel kimliktir ve ego duygusunun değişmesi için bunun da değişmesi ve akıcı olması gerekir. Şifanın gerçekleşmesi için bir kurban gerekir. Israrlı ve kabullenilmiş bir cinsel gerçekliğin kurban edilmesi, sunulabilecek en güçlü

394 Castaneda, benzer şekilde, erkeklerin kadınlardan daha erksiz olmasını bir erkeğin "rüya gören bedeninin" daha mülkiyetçi olduğunu belirterek açıklar (Castaneda, 1996:30)
395 Arslan, 2011:8
396 İbrayev, 2001:92
397 Yörükan, 2014 / Bayat, 2015

kurban olabilir.[398] Dolayısıyla şamanik yolculukların cinsiyet değişimi içermesi, şamanın kadın erkek değişken olması, şamanın, tedavi için önce kendi egosunu kırmak ihtiyacından kaynaklı olabileceğini de düşünmek gerekmektedir.

Benzer bir görüş de Erhan Tuna'dan gelmiştir. Tuna da, şamanın kadın ve erkek olma durumunu aştığının bir kanıtı olarak kadınlığa ilişkin imleri üzerinde barındırdığını söyler.[399] Ziya Gökalp, Türk Şamanizmi'nin kadınlardaki kutsal kuvvete dayandığını iddia ederek Türk şamanlarının zikir kuvvetiyle olağanüstü güçler gösterebilmek için kendilerini kadınlara benzetmek zorunda kaldıklarını söyler. Kadın elbiseleri giymeleri, saçlarını uzatmaları, seslerini inceltmeleri, sakal ve bıyıklarını kesmeleri hep bu sebeptendir.[400] Yine Gökalp'e göre, bir erkek şaman, kadın şamana ne kadar çok benzerse manevi kudreti de o kadar çok olur.[401]

Kadın şamanların daha güçlü olduğunu düşünenlere başka bir örnek olarak ulaşmak için belli bir bilgelik seviyesi gerektiren ve kötü ruhlarla iletişimde olan kara-kamların ancak kadınlardan ulaşabileceği bir seviye olduğunu söyleyen Roux da gösterilebilir.[402]

Şamanlık inancına göre de ilk olarak kadın şamanlar vardı. En eski kadın şaman mezarı Kuzey İsrail'de bulunmuştur ve 12 bin yıl öncesine aittir.[403]

Pek çok tarihçi eskiden sadece kadın şamanların olduğunu, erkek şamanların sonradan onların yerini aldığını söyler.[404] Mitolojiye göre de ilk şaman, gökte yaşayan "Kam Emegen" adlı kadın şamandır. Ölümsüzdür ve bütün şamanların ecdadıdır.[405] Günümüzde de (erkek olanlara göre

398 Sandner-Wong, 96-97
399 Tuna, 2000:94-106
400 Gökalp, 2015:124
401 Gökalp, 2010:35
402 Noyan,1971:5885 / benzer bir yaklaşım için Castaneda, 1996:185
403 Bayat, 2015
404 Arslan, 2011:67 / benzer bir görüş için bk. Davletov, 2017:67
405 Bayat, 2015

çok daha az olsalar da) kadınların şamanlık yapması, şamanların uzun saçlara sahip olması, özel şaman kıyafetinin olmadığı durumlarda kadın giysileriyle şamanlığın yapılması ve genel olarak şaman kıyafetlerindeki kadını andıran unsurlar ilk kamların kadın olduklarının göstergelerindendir. Ayrıca Tabgaçlarda kadınların genellikle devletin dinî merasimlerinde etkinlikte bulunmaları ve MS 3. yüzyılda kadın şamanların törenlerde görünmeleri kadın şamanların etkinliklerini gösteren unsurlar arasında[406] sayılabilir.[407]

Önemli şamanlık gücüne sahip kadının ilk çocuğunu doğurduktan sonra şamanlık gücünün büyük bir bölümünü kaybettiğine inanılır.[408] O yüzden kadın şamanlar daha çok gelecek hakkında haber vermek, kayıp eşyaları bulmak ve akıl hastalıklarını tedavi etmekte iyidirler.[409]

Birtakım tarihçiler de ilk şamanları erkek olarak değerlendirirler. Bu görüşe göre kamlık ilk evrelerinde avcılıkla doğrudan ilişkili olduğu ve avcılık karakteristik olarak erkek faaliyeti olduğu için, kamlık mesleği erkek asıllıdır. Bayat'a göre ise kadın şamanlar, yerleşik düzene geçildiğinde konar-göçer düzendeki konumunu koruyamamışlardır. Avcılık

406 Noyan, 1971:5886

407 Burada akla, "Bacıyan-ı Rum" olarak bilinen kadınların güçleri ve yaşadıkları devrin kadın şamanları olup olamayacağı geliyor. Mesela, Hacı Bektaş'ın, Aşıkpaşazade'nin "Hatun Ana" dediği manevi kızının (Melikoff'a göre "manevi eşi" – Melikoff, 2015:22 –), topluluk içerisindeki yeri bu anlamda üzerinde düşünülmeye değerdir. Hacı Bektaş'ın tasavvuf öğretisi ve kerametlerini ona emanet etmesi, herkes tarafından "Ana" olarak çağrılması ve hatta kendi müritlerinin olması (Abdal Musa gibi), onun bir kadın "şaman" olduğunu düşündürtmektedir. Melikoff, haklı olarak "... bu olayın ışığında, Türkmen kadınının bu çağda, tartışmasız bir yeri ve karşı cinsten müritleri olacak kadar başına buyruk bir gücü olduğunu görüyoruz" (Melikoff, 2004:96) der.

408 İlk kadın şamanın başka bir âlemde varlığını sürdüren yardımcı ruhlardan birinden hamile kaldığına inananlar da vardır. Bu durum, Meryem'in Ruh'ül-Kudüs'ten, hatta Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş'ın abdest aldığı sudan hamile kalmasını çağrıştırmaktadır.

409 Bayat, 2015

da geliştiği için kadın, aile ve toplumda birinciliği erkeğe bırakmak zorunda kalmıştır.[410]

410 Bayat, 2015

Şaman Ayinleri

Şaman, sihri merasimi ya iyilik ve ışık tanrısı Ülgen Han'a ya da karanlık ve kötülük tanrısı Erlik Han'a yapar. Bir kişiye, yakınlarına, hayvanına bir kötülük ya da bir hastalık gelirse Erlik Han'dan gelmiştir. Bundan kurtulmak için ona bir kurban sunmak lazımdır. Ancak fena bir tanrı olduğundan Erlik Han'a kurbanı kabul ettirmek zordur. Bunun için kuvvetli bir aracıya, tanrılar ve ruhlar ile ilişkide olan bir vasıtaya ihtiyaç vardır. İşte bu vasıta şamandır.[411] Şaman ya orada yaşayan cinlerinden yardım ister ya da aşağı dünyaya bizzat kendisi gider. Giderse de tanınmamak için o bölgenin en güçlü hayvan anasını temsil eden maskesini[412] takar.[413]

Şaman ayinlerinin işlevlerinden biri toplumdaki hasta bireyleri iyileştirmektir. Şamanizm, insanlık tarafından bilinen en eski ve en yaygın akıl-beden iyileştirme sistemidir.[414] Zaten, hekimlik anlayışını aklileştirme Hippokrates (MÖ 460-380) ile başlar. Ondan önce, gerek Yunan gerek Mısır ve gerekse de Babil kültürlerinde akli temellere dayalı hekimlik anlayışı yoktur.[415] Şaman, sizin iyileşmeniz için bilgi bulup getirir.[416] Tanrı'nın gazabına uğradığına inanan insan, hayatının sonuna kadar meyus kalmamak için, şaman tarafından yapılacak sihri bir ayin ile tanrının gazabından kurtarılacağına inanırdı.[417] Şamanın tedavi yönü, daha çok ruhi hastalıklar ve vücudun genel zayıflığı ile ilgilidir. Diğer

411 Yörükan, 2014

412 Arslan, 2011:12

413 "Hiçbir şaman, üst veya alt dünyaya yönelik olarak fiziki yolculuktan söz etmez... Bu seyahatler ruhsaldır, yani ruh boyutunda cereyan etmektedir." (Davletov, 2017:55). Konu dışı gözükmekle birlikte, yine de bu noktada anmadan geçemeyeceğiz ki, Hz. Muhammed'in "Miraç" hadisesi ile ilgili olarak ruhen mi yoksa bedenen mi yapıldığı hakkında tartışmalar vardır.

414 Harner, 2014:75

415 Çoraklı, 2017:107-108

416 Arslan, 2011:70 / Harner, 2014:53

417 Yörükan, 2014

hastalıklar için otacılar vardır[418]. Modern psikolojide Jung da görünüşteki farklılıklarına rağmen, hem Şamanlığın hem de analitik psikolojinin "psişenin gelişmesi/ bireyselleşmesi" ve şifa bulması üzerine odaklandığını anlamıştır.[419]

Kuzey ve Orta Asya'da şamanların tedavi etmekle görevli olduğu hastalıkların sebeplerinin başında kişinin ruhunun kötü ruhlar tarafından çalınması gelir. Bunun yanı sıra ruh kayıp da olabilir ya da kişi gücünü kaybetmiştir veyahut negatif enerjiler kişinin vücuduna girmiştir.[420] Kamın görevi ruhu bulmak ve hastanın vücuduna geri döndürmektir. Şaman, yardımcı ruhlarının yardımıyla kötü ruhları yakalamaya çalışır, olağanüstü varlıkların yaşadıkları çeşitli dünyalara yolculuklar yapar ve hastanın sağlığını geri alabilmek için bedel öder.[421]

Şamanik iyileştirmenin iki temel yaklaşımı: yararlı güçleri yeniden yerleştirmek ve zararlı olanları da çıkartmaktır.[422]

Hastalığın sebebi bazı topluluklarda ise kişinin ruhunun çalınması değil fakat doğaüstü bir eşyanın kişinin vücuduna girmesidir. Burada da kamın görevi bu eşyayı kişinin bedeninden çıkartmaktır. Bütün bu hastalıkların iyileştirilmesi ise şaman ayinleri vasıtasıyla mümkündür. Eski Yunan kültüründe de aynı şekilde, hastalıkların insanüstü/doğaüstü varlıkların, yani habis ruhların, insan bedenine nüfuz edip yerleşmesi sonucu ortaya çıktığına inanılırdı. Böylece, hekimin asli amacı da tanrısal bir öfke sonucu oluşan bu durumu, mezkûr öfkeyi yatıştırmak, hastalıklı bedende yer eden habis ruhları dua, niyaz, kurban, büyü, efsunlu sözler gibi ritüellerle söküp atmak olurdu.[423] Esrime, (kendini göçürme tekniği, ruhunu başka dünyalara taşımak yeteneği) ile ruhlar mekânına giden şaman, onlardan biri olur, geçici olarak biçimsizleşir. Tedavi etme de zaten ancak bu esrime düzeyine geçtikten sonra meydana gelebilir. Esrime düzeyine geç-

418 Bayat, 2015 / Gökalp, 2015:125
419 Sandner-Wong, 7
420 Görkem, 1992:163 / Ingerman, 2012:13 / Rutherford, 2014:15 / Bedir, 2016:71 / Harner, 2014:91
421 Alekseyev, 2013,:268 / Sandner-Wong, 8
422 Harner, 2014:80
423 Çoraklı, 2017:108

mek, Orta Asya Türk tipi şamanlıkta davulun belli bir ritimle çalınmasıyla olur.[424]

Burada bir parantez açarak Orta Asya Türk tipi şamanlık ile Amerika yerlilerinin şamanik uygulamaları arasındaki farka kısaca değinmek gerekiyor.

Türk şamanlığı pasiftir. Şaman edilgendir çünkü çoğunlukla kendisi bu yolu tercih etmiş değildir. Göreve çağırılmış ve seçilmiştir. Amerika yerlileri ise gönüllü olarak belli aşamalardan geçmek suretiyle şaman olurlar. Bu da aktif Şamanlık'tır.[425] İkisinin arasında esrime tekniği açısından da farklar vardır. Türk tipi Şamanlık'ta esrime, yukarıda açıklandığı gibi, davulun belli bir ritimle çalınması suretiyle olurken Amerika yerlilerinin uyguladığı Şamanlıkta esrime, sanrılandırıcı (halüsinojenik), beyin hücreleri üzerinde özel etkiler yapıcı (psikotropik) ve zihin açıcı (psikodelik) bitkiler vasıtası ile olur. Özellikle "Ayahuasca", "simson otu", "peyote (mescalito)" ve "halüsinojenik mantar" gibi bitkilerin kullanımı ile bu durum doğar.[426] Bunun sonucu ise şudur: Türk tipi şamanlıkta yalnızca seçilmiş, kendisine bu görev tevdi edilmiş insanlar şaman olabilirken Amerikan tipi şamanlıkta dileyen herkes bu bitkileri kullanmak marifetiyle bu deneyimi yaşayabilir (Nitekim, bu satırların yazarı da defalarca bu deneyimi yaşamak şansına erişmiştir). Türk tipi şaman ayinlerinde, tüm rol/yük şamanın üzerindeyken, kozmik seyahati gerçekleştirip soruna çare bulmak zorunda kalan her zaman şamanın kendisi olurken Amerika yerlilerinin ritüellerinde bu rol/yük, bitkiyi deneyimleyen her birey tarafından yüklenilir. Amerikan tipi şaman ayinlerinde kişi, kendi kendini tedavi etmek zorundadır. Orada şaman sadece ayini yöneten, kullanılacak bitkiyi seçen ve ayin sırasında bu bitkinin katılan kişiye ne kadar, nasıl ve ne sıklıkla verileceğini belirleyen kişidir.

Gerçek Sibirya şamanları, normalde bilinç hâllerini değiştirmek için bu tür sanrılandırıcı maddeler yerine sadece davul kullanırlar. Bu bitkiler, çoğunlukla, yalnızca davulla seya-

424 Bayat, 2015
425 Bayat, 2015
426 Castaneda, 2000:10

hat yapamayan kişilerce kullanılır. Bunların ruhu bedeni ele geçirdiğinde şamanik çalışma için çok gerekli olan disiplini sağlamak da güçleşir.[427]

Madde kullanan şaman topluluklarına göre madde, öteki dünyanın kapılarını aralar. Ruhlarla ilişkileri harekete geçirir. Mitsel öğeler kişiye görünmeye başlar. Şaman, bu dünyayı öteki dünyanın gözüyle algılar. Meksika'da, küçük, tüysüz bir kaktüs olan "peyote", Amazon bölgesinde ise asma kabuklarının kaynatılmasıyla elde edilen "ayahuasca" kullanılır. Ayahuasca, bedenin bölünmesine ve şaman adayının öteki dünya tarafından seçimi demek olan temel kopuşa neden olur. Tütün ise görevin habercisidir. Ayahuasca, en hızlı sanrı yapıcıdır.[428] Tütün ise genel olarak ruhların

427 Harner, 2014:34-35

428 Ayahuascanın bu özelliği, içinde yüksek miktarda DMT barındırması ile ilgilidir. Peki, o halde, insan bilinci üzerinde büyük etkileri olduğu bilinen DMT nedir? Bazı bitkilerde yaygın olarak bulunduğu bilinen DMT'nin varlık sebebi aslında bugüne kadar çözülebilmiş değildir. İnsan vücudunda da bulunur, fakat oynadığı rol nedir, tam bilinmez. Modern bilimin ancak son 30-40 yıldır üzerinde kafa yorduğu bu problemin, Güney Amerika yerlilerince binlerce yıldır biliniyor ve belirli bir amaç doğrultusunda kullanılıyor oluşu, DMT ile ilgili sorularımızın şamanlarca çok daha doğru olarak cevaplandırılabileceği sonucunu doğuruyor. DMT, beynin geometrik olarak tam ortasında yer alan ve bir bezelye tanesi büyüklüğündeki "pineal bez"in salgıladığı bir hormondur. Pineal bez bu hormonu, ruhun vücuda giriş ve çıkış anlarında salgılar. Ayahuasca kullanıldığında, insanın bir çeşit ölüm hali yaşamasının sebebi olarak da, vücuda bir anda yüksek miktarda DMT hormonunun girmesinin (bu hormon ölüm anında salgılandığı için), beynin, insana öldüğünü düşündürtmesi şeklinde açıklanıyor (Son yıllarda yapılan araştırmalar, DMT'nin, oruç, meditasyon ve zikir gibi ritüellerle de salgılandığını kanıtlıyor). Aslında bu hormonun, bazıları tarafından, "iç kaynaklı uyuşturucu" olarak tarif edilmesi çok da yanlış değil. Peki, ne yapıyor bu DMT? Yaygın olarak adlandırıldığı şekli ile bir "ruh molekülü"mü, yoksa algılarımızı arttıran bir "gerçeklik molekülü"mü? Bu soruya benim verebileceğim cevap, tuhaf gelebilir ancak, "her ikisi de" olacak. Spiritüel olanla bilimsel olanın bir şekilde mucizevi olarak birleşmesi diyebiliriz buna. Çünkü, ayahuasca içildiğinde deneyimlediğiniz şeylerin,

besini olarak bilinir.[429] "Peyote"nin, bilgelik ve doğru yaşam biçimini öğrenmeyi amaçlayanlarca kullanıldığına ve gizleri herkese özel olarak sunduğuna inanılır. O, hem koruyucu hem de öğretmendir. İnsanın kendisini aşıp öğrenmesini sağlar. O yüzden peyote ile konuşurken doğru soruyu, yüreğinde bulunan gerçek soruyu sormak zorunda olduğuna inanılır.[430]

Castaneda'ya göre madde, yolun derin bir gerçekliğe açılmasını sağlar. Hatta ona göre, inisinasyon sonunda bu gerçekliğe ilaçsız da ulaşılabilir.[431] O, psikotropik (beyin hücreleri üzerinde özel etki yapıcı) bitkilerin yenilmesinin, ortaya olağan dışı gerçeklik durumları çıkardığını söyler. Bu türden bitkilerin, başka yollarla algılayamadığımız kimi betimlemeleri bir araya getirebilmede yardımcı olduğunu iddia eder.[432] Castaneda'nın yol göstericisi olan don Juan, sanrılandırıcı bitkilerin bir insanı, kişinin dışında bulunan kimi etken ya da güçlere götüren araçlar olduğunu, yarattıkları durumların da bir büyücünün bu güçlere egemen olabilmesi için o güçlerle yapmak zorunda olduğu karşılaşmalar olduğunu söyler.[433]

Şamanların kullandığı halüsinojenler, bağımlılık yapmayan türden bitkilerdir. Şamanlar bu bitkileri kutsal kabul ederler ve hayal dünyalarını renklendirmek amacıyla kullanırlar. Ruhlar dünyasıyla aralarındaki engelleri kaldırmakta bu bitkilerden destek aldıklarını söylerler. Bu tip bitkilerin kullanımını takiben renkler canlılaşır, dünya dışı varlıklar

---

halüsinasyon değil de, "sıradan olmayan" bir gerçeklik durumunda bulunmaktan kaynaklı deneyimlediğiniz şeyler olarak kabul edebilirsiniz. Bir çeşit, başka bir gerçekliğe açılan kapı. Bu durumu, kimi araştırmacılar, "daha yüksek bir dünyaya yanaşmak ve oradan bilgi edinmek", kimileri de, "başka bir boyutun kapılarını açmanın en basit yolu" olarak tanımlıyorlar. Bana sorarsanız, sizi eğiten bir "şey". Bir şamanın dediği gibi, "15 dakikada bin yıllık tecrübe edinme lüksü."

429 Perrin, 2015

430 Castaneda, 2010:12-72 / Castaneda, 2002:28-60-61-167

431 Perrin, 2015

432 castaneda, 2000:10-15 / Castaneda, 2002:28

433 Castaneda, 2010:12

daha görünür hâle gelir. Şamanın önünde farklı bir coğrafya açılır. Halüsinojik maddelerle şamanik yolculuk, bunların kullanımında ustalaşana kadar ürkütücü ya da şaşırtıcı olabilir. Ancak bir şaman eşliğinde yapılmalıdır.[434] Katıldığım "ayahuasca ayinleri"nde, korkudan ne yapacağını bilemez hâle gelen pek çok kişiyle karşılaştım. Don Juan bu duruma, "Savaşçının bilinmeyene yaptığı yolculuklar, tıpkı ölmek gibidir"[435]diyor[436]. Ayahuascayı içtiğinde içeni, kendisiyle yüzleştiren[437] ve kendi muhakemesini yapması için yönlendiren ruhlarla[438] karşılaşan bazı insanların, gittikleri diğer âlemden[439] dönemediklerine şahit oldum. Böyle bir durumda şaman devreye giriyor ve kişinin esrik yolculuğuna eşlik ederek, onun yeniden (Castaneda'nın sıradan gerçek-

434 Arıt, 2016:143

435 Castaneda, 2000:277

436 Castaneda, 2000:277

437 Bu noktada Pir Sultan'ın "Uyur idik uyardılar" dizesini benzer şekilde yorumlayabilir miyiz, sorusu, en azından üzerinde düşünmeye değer bir soru olacaktır.

438 Bu durum, yani "ayahuasca" kullanan insanın kendi içine yolculuk etmesi hâli, Çin Budizmi'nin iki mezhebinden biri olan Çan-Tsung (Zen) mezhebinin metodunu çağrıştırmaktadır. Zen metodunda da objenin dışarıdan gözlemlenmesi onun anlaşılmasına yetmeyecektir. Onun içine girmek ve ona içinden bakmaktır önemli olan. Tıpkı Buda'nın çiçeğindeki gibi, çiçeği dışarıdan tanımaya çalışmak yerine onunla hemhâl olunmalıdır. "Ayahuasca" da, kişiye, kendi içinde yolculuk yaptırarak kendisini tam anlamıyla bilme şansı vermektedir aslında.

439 Castanede, benzer bir deneyimi, "rüya görmek" adı altında anlatıyor : "... rüyadaysa yüzünü asla görmediğim biri bana yol gösterdi. Bu, yalnızca bana ne yapmam gerektiğini söyleyen bir sesti." (Castaneda, 1996:158). / Tam bu noktada insanın aklına Corbin ve onun İbn Arabî hakkında yaptığı şu tespit geliyor: "İbnü'l-Arabî, görünmez bir mürşidin müridiydi ve hâlâ da öyledir." (Corbin, 2015:42) / İtiraf etmem gerekir ki, katıldığım ayahuasca ayinlerinin hemen hepsinde, şamanın sunduğu bir kâse ayahuascayı içtikten yaklaşık 20-25 dakika sonra, cismini göremediğim ancak sesiyle bana yol göstermeye çalışan "biri"lerini defalarca deneyimledim.

lik olarak adlandırdığı) dünyamıza dönüşünü sağlıyordu.[440]

Michael Harner, belki de bu sebepten "ayahuasca"ya, "ruh asması, kısa ölüm" demektedir.[441] "Tsetnak" adı verilen ruh yardımcıları günlük hayatta hastalanmaya ve iyileşmeye neden olan temel güçlerdir. Sadece şamanlar onları görebilir. O da ancak farklı bir bilinç boyutunda. Kötü (büyü yapan) şamanlar, bunları kurbanlarının bedenlerine hasta olsun ya da ölsün diye yollarlar. İyi (şifacı) şamanlar, kendi tsetnaklarını hastaların bedenlerinden ruhları emsinler diye kullanırlar. Tsetnaklar, şamanların koruyucu ruh güçlerinin yanında kalkanlar oluşturur ve şaman efendilerini saldırılardan korurlar. İşte, bu tsetnakların gerçek görünüşü, "ayahuasca"yı içince ortaya çıkar.[442]

Peru Yaguaları da tütün suyu ve "ayahuasca"ya pozitif tepki vermenin, yardımcı ruhlara erişmenin ve şamanlık mertebesine ulaşmanın gerekli koşulu olduğuna [443]inanırlar.[444]

440 Corbin, maneviyat ehli için dünyanın nesnel ve gerçek olarak üç boyutlu olduğunu yazar. Akılla kavranan âlem, duyularla algılanan âlem ve bunların arasında bulunan bir "ara" âlem. Bu ara âlemin de, idea-suretin, arketip şahısların, gizli maddelerin, gayrimaddi maddenin âlemi olduğunu ve diğer iki âlem kadar gerçek ve nesnel, kalıcı ve devamlı olduğunu belirtir (Corbin, 2015:20).

441 "...(don Juan, don Genaro ve Eligio'nun) öldüğüne inanmıyorlardı. Onlar yaşadığımız dünyadan farklı ama aynı ölçüde gerçek başka bir dünyaya girmişlerdi." (Castaneda, 1996:10)
Harner, 2014:28

442 Harner, 2014:47-48

443 Perrin, 2015

444 Yunus Emre'nin bir şiirinde, "Haktan gelen şerbeti içtik elhamdülillah" ya da "ben oruç namaz için / süci içdüm esridüm" deyişi veya Kaygusuz Abdal'ın bir nefesinde, "Kaygusuz Abdal Yaradan / Gel içegör şu cur'adan / Kaldır perdeyi aradan / Gezelim bilece Tanrı" dediğinde kastettiği "şey", ya da Fuzuli'nin, Melikoff'un deyimi ile "tasavvufî esrimenin zirvesine çıktığı" beyti ("öyle kendimden geçtim ki, dünya nedir, ben kimim, saki olan kimdir, ortadaki şarap nedir, bilemiyorum") belki de tam anlamıyla böyle bir ritüelin sonunda kaleme alınmıştır. Yine bunun gibi, Cem ayinlerinde anlatılan ve adına "Miraçlama" denilen hikâyede, Kırklar Meclisi'ne varan Muhammed Peygamber'in, Selman-ı Farisi'nin getirdiği bir üzüm tanesini sıkarak, ondan bütün Kırklar'ı esrite-

Hindistan'da kullanılan ve "Soma" olarak bilinen "Sarcostemma Acidum" isimli bitki de kendisinden sarhoş edici bir içki üretilen bir bitkidir. Bu bitkiye tanrıymış gibi ibadet edenler ve içkisinden kullanıldığında "Ene'l-Hakk" sırrına mazhar olunduğuna inananlar vardır.[445]

Neredeyse tüm iptidai inanışlarda var olan bu tip maddelerin kullanımı gerçeği, aslında belki de inanç heyecanını artırmak, inananın motivasyonunu çoğaltmak, onu olaya daha çok katmak ihtiyacı sebebiyle ortaya çıkmıştır.[446]

Aradaki bu farka değindikten sonra parantezi kapayarak devam edelim. Ayin sırasında şamanın tanrılarla olan ilişkisi hep mitsel zamana geri dönüşle olur. Kabileyi tehdit eden hastalık, bela gibi şeyler mitsel zaman içinde ortaya çıkan bir durumun yansımasıdır ve ancak mitsel zamana geri dönerek düzeltilebilir.[447]

Şaman, hekimlik kimliği bir yana, ait olduğu toplumun yaşamını da hareketlendirir.[448] Ölüm ve hastalık gibi toplumu etkileyen birçok olayda ayin düzenleyen şamanın, ayinlerde yaptığı şovlar, insanlara bir araya gelme ve eğlenme vesilesi sağlar.[449] Şaman, ayin sırasında bir anlamda tek kişilik tiyatro oynar[450]. Sahneye koyduğu epik, kutsal bir tiyatrodur aslında. Korkmaz, bunu, Brecht ile özdeşleştirilen epik tiyatronun şamanik ritüellerden esinlenerek geliştirilmiş, Aristoteles'in dramatik tiyatrosuna karşı konumlandırılmış tiyatro olarak adlandırır. Bu tip tiyatroda, izleyici kahramanla özdeşleşmek yerine kahramanın içinde bulunduğu

---

cek olan şerbeti çıkarması, hatta Hallâc-ı Mansûr'un, "işret arkadaşım benim / zulümden aridir daima / cömertçe bade sundu / "gel konuğum ol" dedi bana / ve başlayınca kadeh devrana / o saldı bir celladı meydana / böyle olur işte, ejderhayla / bade içilirse yaz ortasında" dizelerinde belirttiği "bade" de bu şekilde yorumlanabilir.

445 Yörükan, 2014

446 benzer bir görüş için bk. Yörükan, 2014

447 Tuna, 2000:48 / benzer bir görüş için bk. Harner, 2014:99 / Buffalo-Firedancer, 2007:187

448 Arslan,1995:37

449 Tuna, 2000:93

450 Davletov

koşullara şaşırmayı öğrenmeye yöneltilir. Bu nedenle epik tiyatro, tıpkı Şamanizm'de olduğu gibi kendini açığa vurduğu ortamın ta kendisidir.[451]

Şaman tedavi pratiklerinde topluluğun hazır bulunması; psikolojik, sosyal ve fizyolojik düzeylerde iyileştirici etkiler üretir. Toplumsal faaliyetler, psiko-sosyal desteği ve memelilerdeki endojen opiatların salınımını teşvik eden bağlanma sistemini ortaya çıkartır. Bu endojen opiatlar, bağışıklık sisteminin doğrudan uyarılmasını sağlayacak iyilik hissini güçlendirip grup bağlanma tecrübelerini yoğunlaştırır. Şamanlar, fizyolojik ve duygusal tepkiler elde etmek ve tedavi üretmek için ayin faaliyetlerini ve sembollerini kullanırlar.[452]

Şamanın âdeta bir illüzyonist gibi yaptığı el hareketleri, vücutsal yeteneklerini sergilemesi ve ilginç mimiklerle seyircinin dikkatini çekmesi insanların daha da ilgisini çeker ve ayini kıymetli kılar. Şamanın tedavi seansı dualar ve şarkılarla başlar, ruhların ve çeşitli hayvanların seslerini taklidiyle sürer. Şaman hasta ruhun aranması ve tanrılara/ruhlara sorulması için bir ata biner ya da davulunu at gibi kullanır. Davulunu, üzerine bindiği kuş gibi gösterir. Bu yolculukta çeşitli katlarda durur ve ruhlarla konuşur. Zaman zaman ekstaz içinde çılgınca dans eder, dua mırıldanır ve şarkı söyler.[453] Bu şarkı her şaman için özeldir. Koruyucu/yardım-

451 Korkmaz, 2016:41

452 Hoppal, 2016:101

453 Tuna, 2000:93 / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2015:149 / Şamanın ekstaz hâlinde iken mırıldanmaları ve şarkı söylemelerine benzer bir örnek olarak, Hurufîliğin kurucusu sayılan Fazlullah Astarabadî verilebilir mi diye düşünmeden edemiyor insan. Öyle ya, bilinen, Fazlullah'ın, harflerin bâtını anlamlarının ona açıklandığı ve dinî akidelerini ortaya koyduğu Cavidanname eserini, üç gün üç gece süren böyle bir ekstaz hâli sırasında bir mağarada yazdığıdır. / Haydari-Kalenderi şeyhi Barak Baba'nın gerek görüntüsü gerekse de kullandığı haşhaşın etkisiyle kendinden geçerek doğaçlama şiirler okuması, onun, ata Şamancılığına yakın bir inancın temsilcisi olduğunu akla getiriyor / "... cezbe hâlinde sadece Hakikat'i söyleyen aykırı sufilere her zaman bir örnek olan Hallâc..." (Schimmel, 2011:11) Hallâc-ı Mansûr hakkındaki tüm bildiklerimizi de bu bilgiler ışığında yeniden değerlendirebiliriz.

cı ruhlarının onlara öğrettiği ezgilerdir, bu yüzden kimseyle paylaşmazlar. Her şaman kendi şarkısını söyler. Bu ezgiler koruyucuyu çağırmaya yarar, doğaçlamadır.[454]

Kamsal aktiviteler genelde hava karardıktan sonra gerçekleştirilir çünkü öbür dünyadaki ruhani varlıklar, kendilerini geceleri daha rahat belli ederler.[455] İnançlara göre ruhlar ve diğer ruhani-doğaüstü varlıklar, insanlara geceleri zarar verirler. Aynı şekilde ruhani dünya geceleri kendini belli eder ve insanlar bu dünyayı geceleri fark ederler.

Türklerin şaman ayinlerini iki sınıfta sunmak mümkündür. Bunların ilki olağan dışı durumlar için düzenlenen özel ayinler, ikincisi ise olağan yani önceden kararlaştırılmış ayinlerdir. Olağan ayinler kış mevsimi dışında düzenlenen ayinlerdir.[456]

Çin arşivlerinde bulunan bilgilere göre erkek ve kadın Türk şamanlar davul ve bazı diğer aletleri çalıp ilahiler seslendirip önemli görülen noktanın çevresinde dönerek kâhinlik yaparlardı. Birtakım kaya motiflerinde tıpkı bu olay gibi olayların varlığına rastlanmaktadır.[457]

Türklerin düzenledikleri ayinlerde kurban ananesi mevcuttur. Dinsel yaşamın en önemli, en temel faaliyeti kurban adamaktır. Kurban ilgisiz bir yerde yapılmaz. Kutsal sayılan bir yer dışında yapılan öldürme eyleminin cinayetten bir farkı yoktur çünkü. Genellikle bir akarsuyun kaynağı, kimi zaman da bir dağ, kurban yeri olarak seçilir.[458] Bu ananenin iki şekilde sınıflandırıldığı bilinmektedir: kanlı ya da kansız. Kansız kurbanın, "saçı" diye adlandırıldığı da tarihî kaynaklara yansımıştır. Kurbanla saçının içeriği aynıdır. Su saçmak, ateşe yağ parçası atıp koku çıkartmak, tabiata yiyecek bırakmak, belirli yerlere taş atmak veya bez bağlamak gibi[459]. Özellikle Şamanizm'de kurban ananesi önemli bir yer tutmuş ve ayinlerin önemli bir kısmını oluşturmuştur.

454 Castaneda, 2002:114-165 / Arslan, 2011:185 / Yine bunun gibi her bir şamanın dansı da kendine özgüdür. Davletov, 2017:240
455 Arslan, 1995:39
456 Bayat, 2006:17
457 Bayat, 2006:18
458 Roux, 2005:197
459 Kalafat, 2010:392

Ayrıca Şamanizm'de atlar da bu anane açısından mühim yer tutmuştur.[460]

Türklerde dinî ayinlerin belli bir zamanı yoktur. İhtiyaç duyulduğunda yapılırdı. Bir tek, tanrı kurbanı her sene 1-20 Haziran arasında yapılırdı.[461] Çünkü yer kadar, kurbanın adanacağı an, gün de önemlidir.[462] Senenin belli zamanlarında birtakım ayinlerin yapılması, totemizmden kalan bir gelenek olabilir. Bu inanışta, totemle olan rabıtayı yenilemek ve takviye etmek amacıyla ayin için belli zamanlar seçilirdi.[463] Her aile birer kuzu alır, kurban dağına çıkar. Giderken mezarlığa uğrar, kabirler üzerine rakı dökerler. Kurban dağına dişi hayvan çıkamaz. Kurban kesilip, uluğ oda (büyük ateşe) secde edilmekle ayin biter, herkes rakısını, kımızını içer. Kurban Ülgen Han adına kesiliyorsa şaman göğe, Erlik Han adına kesiliyorsa yer altına seyahat eder.[464] Şamanlar tarafından kapkara renklerle tanımlanan[465] Erlik Han'ın makamının yerin yedi kat altında olduğuna inanılır.[466] Gökyüzünün ödül tanrılarına açık renk, cezalandırma tanrılarına ise koyu renk hayvanlar kurban edilirdi.[467] Erlik'e kurban adanmasının sebebi, Şorların inancına göre şu şekildedir: Erlik, alt dünyadan yardımcılarını yeryüzüne gönderir. Bunlar insanların yanında yaşarlar ve insanlar onları kızdırırsa hastalık gönderirler. O zaman şaman, Erlik'e ayin düzenler. Bu ayinde yardımcılarını Erlik'e şikâyet eder ve kurbanlar adar. Erlik kurbandan memnun kalırsa yardımcılarını geri çağırır ve insan da hastalıktan kurtulur.[468]

Şamanizm açısından gelenek hâline gelmiş kurban etme olayı, Türklere de yansımış, bunun sonucu olarak da ayinlerde dans ve at kullanımıyla sıkça karşılaşılmıştır. Spesifik şekilde, bahsedilen dans açıklanacak olunursa "Özellikle

460 Eröz, 1980:213 / İnan, 2012:341
461 Yörükan, 2014
462 Roux, 2005:198
463 Yörükan, 2014
464 Yörükan, 2014
465 Çamuroğlu, 2016:84
466 İçel
467 Gökalp, 2010:77
468 Alekseyev, 2013:76

Türklerde tek ayak üzerinde etrafında dönüş şeklinde gerçekleşirdi" denilebilir. Türk ayinlerinde kurban edilen hayvanın kemiği ateşe verilmek suretiyle ışıltı meydana getirildiği bilinmektedir. Ayrıca, Çin metinlerindeki bilgilere göre bazı Türklerin ayin öncesi, ayin için geyik ve at avladıkları bilinen bir gerçektir.[469]

Şaman, özgün bir din adamı olmadığından kurban adama şamanın görevleri arasında değildir.[470]

Kimi Türk soylarında kurban edilen hayvanın kanının akmasından kaçınıldığı farkında olunan bir bilgidir. Bunu gerçekleştirmek içinse hayvanın burnu ve ağzı kapanır bu şekilde kanın akmasının önüne geçilirdi. Ayrıca kan dökülmesini engellemek için hayvanın kesilerek değil boğularak canının alındığı da görülmüştür. Bu âdete özellikle Altaylıların da içinde olduğu bazı Türk boylarında rastlanırdı.[471]

Kurbanın kanı akmayacak şekilde kesilmesi yalnızca Türk boylarında değil diğer halklarda da görülürdü. Hayvanın canının bu şekilde alınması, kanın dökülmesinin çok kötü olaylara yol açacağı düşüncesine dayanmasıdır. Bu düşüncenin sebebi de halkların ruh veya canın doğrudan doğruya kanda olduğuna inanmalarından ileri gelirdi. Bu inanca farklı bölgelerdeki birçok boyda rastlanmıştır.[472]

Türk soylarında ve sonrasında Osmanlı devletinde de öldürülen aile fertlerinin kanlarının akması engellenir ve infaz boğulma suretiyle gerçekleştirilirdi. Zira kanın akmasını büyük bir uğursuzluk olarak görülürdü. Ek olarak kanın akmamasının sağlanması için kurban olarak seçilen hayvanlar kemikleri kırılmadan öldürülür ve kemikler diğer hayvanlar için saklanmaz ya gömülür ya da ateşe verilmek yoluyla yok edilmeleri sağlanırdı.[473]

---

469 Eröz,1980:214

470 Roux, 2005:210 / "Şamanizm'de, şamanların katılmadığı ayinlerde bu süreci yöneten kişiye "algışçı" veya "alğışçıl" denmektedir." Davletov, 2017:160

471 Sarı, 1972:6381

472 Sarı, 1972:6382

473 Hassan, 2000:39

Şaman Giysisi ve Davulu

Şaman ayinlerinin gerçekleştirilmesi isin mühim olan iki nesne mevcuttur. Bunlardan biri şaman giysisi (manyak) diğeri ise şaman davuludur. Her ikisi de şamanın değil ruhların isteğiyle yapılırlar. Hatta davullarının üzerindeki resimler de bu hami ruhların isteğiyle yapılır[474]. Her boyun şaman kıyafeti ve davulu kendine özgü yerel özellikler taşır. Şamanların kıyafetleri kendi aralarında da seviyelerine bağlı olarak bireysel özellikler taşırlar.[475]

Manyak; son derece ağırdır, görkemlidir. Önemli merasim ve çözümü zor vakalarda şamanlar bunu giyerler. Zengin şamanların giysisi üç ayda, fakirlerinki ise üç yılda hazırlanır. Kirli olmayan ve dikiş bilen maharetli kızlar tarafından dikilirler.[476] Altay, Tuva ve Hakas şamanlarına göre, ruhlar âlemine yaptıkları yolculuklarda kendilerine yardım eden yardımcı ruhlar, şamanın giysisinde yaşarlar. O yüzden şaman, manyakı olmadan kötü ruhlarla vereceği bir savaşa girmez. Şaman ölünceye kadar da onu terk etmezler.[477]

Bir Buryat şamanı, iyi huylu ruhlardan yardım alıyorsa beyaz, kötü huylu ruhlarda yardım alıyorsa siyah kürkten yapılmış manyak giyer. Saha-Sire şamanlarının manyakında, sırtın tam orta yerinde delikli bir demir disk yer alır. şamanın, seyahatine buradan başladığına inanılır.[478]

Şamanın manyakının hazırlanması, şamanlığa geçiş töreninin önemli ritüellerinden biridir.[479] Şaman giysisi, görün-

474 Bayat, 2015 / Buluç, 2012:127 / İnan, 2012:304 / Eliade, 2014:223 / Demir-Çomak, 2015:31 / Korkmaz, 2016:166-184 / Bedir, 2016:18 / Müller, 2000:23 / Yörükan, 2014 / Kolektif, 2010:538

475 Alekseyev, 2013:171

476 Arslan, 2011:7

477 Arslan, 2011:8-57

478 Arslan, 2011:61-62

479 Alekseyev, 2013:142

meyen kutsal özün görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanır. O, kutsal dünyanın, yani tanrılar ve ruhlar dünyasının görünüşteki kanıtıdır. Şaman ancak bu giysiyi giymekle kutsal âleme yolculuk yapabilir. Yani, şaman giysiyi değil giysi şamanı yaratır. Şamanın elbisesinin hayvan biçimli olması, şamanın hem kendi atasının hem de o hayvanın şekline girebileceği demektir. Buna, "metamorfoz" denir. Türk-İslam kültüründe bu, "donuna girmek" deyimi ile karşılanır.[480] Bu gelenek, dervişin bir hayvan (genellikle kuş) biçimine bürünerek şekil değiştirmesidir.[481] Geyik, kuş ya da başka bir hayvanın donuna (şekline) girmeye dair olan bu inançlar, Şamanizm'le intikal etmiştir ancak Şamanizm'e de Budizm'den geçtiğine dair iddialar da vardır.[482] Bu anlamda göçmen kuş, göçebeliğin canlı örneği olan[483] ve bu yönüyle de "yeniden bedenleşme"nin simgesi[484] "turna" kuşu şekline girmek, tıpkı şamanik ayinlerde olduğu gibi Alevi-Bektaşi inancında da bu kuşun Ali ile özdeşleştirilmesi dolayısıyla, çok önemli bir yere [485]sahiptir.[486] Yeri gelmişken, "turna"nın

480 Korkmaz, 2016:166-167

481 Güngörmez, 2013 / "Kuşa dönüşmek derviş tarikatları geleneğinde sık rastladığımız bir olgudur. Ahmed Yesevi'nin emriyle Anadolu'ya doğru yola çıkmazdan önce Hacı Bektaş, Rum ülkesindeki dervişlere haber vermek için göğe doğru yanan bir dut ağacı dalı fırlatır. Bu dal, Kırşehir'deki Ahmed Fakih'in (kimi kaynaklarda Bâyezid-i Bestâmi'nin) eline gelir ve bir doğana dönüşür. Sonra, güvercine doğru dönüşmüş olarak Rum ülkesine doğru gelen Hacı Bektaş'ı karşılamak üzere göklere doğru havalanır." (Melikoff, 2012:130, dipnot 1). Yine benzer şekilde, Ebu Müslim'in menkıbevi hayatında bir "doğan"a dönüşmesi ile ilgili bk. Melikoff, 2012:130.

482 Ocak, 2015:226

483 Melikoff, 2015:48

484 Melikoff, 2008:148

485 Turan, 2016:158 / benzer bir görüş için bk. Bektaşi semahlarında turnanın uçuşunun yansılanması ve bu kuşun Türk halk gelenekleri içindeki yeri için bk. Melikoff, 2004:42. / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2015:24.

486 "Hazret-i Şah'ın avazı / Turna derler bir kuştadır." Pir Sultan

Başkırt Türkleri için çok eskilerdeki önemini de belirtmek gerekir. Başkırtların bir kısmı, düşmana karşı kendilerine yardım ettiklerine inandıkları bu kuşa ibadet ederlermiş.[487] Yaklaşık 12 bin yıllık mazisi ile şimdilik bilinen en eski ibadet yeri olan Göbekli Tepe'de bulunan totemler arasında sayısız turna figürünün çıkması[488] bu kuşa atfedilen kutsallığın tarihinin çok daha eskilere dayandığının bir kanıtı olsa gerektir.

Davul da Şamanizm'de önemli bir işleve sahiptir. Ayinlerde değişik bir ruh hâline sahip olan şamanın öteki dünyayla iletişimini sağlayan vasıta, şaman davuludur.[489] Sibirya gibi kimi yerlerde şaman davulu hâlâ vardır ve günümüze kadar ulaşmıştır. Şaman, çoğunlukla şaman davuluyla hayvanlar arasında, onlarla aynıymışçasına düşüncelere sahip olmuştur ve Tuva Türkleriyle benzerlik gösteren Soyotlar, davullarını "şaman atı" olarak isimlendirmişler. Ayrıca Altay toplumu kamları da davullarında at sembollerine yer vermişlerdir.[490]

Türk Şamanların törenlerinde davul, birinci plandadır. Davul, şamanı dünyanın merkezine taşır, havada uçmasını sağlar, ruhları çağırır ve hapseder, içinde dolaşmaya hazırlandığı manevi alemle temasa geçmesini sağlar.[491] Tedavi ayininin ilk adımı, şamanın yardımcı ruhlarını çağırmasıdır. Bu da çoğunlukla şarkı vasıtası ile gerçekleşir ve işte bu şarkıya da şaman kimliğinin esas tanımlayıcısı davul eşlik eder. Her şaman melodisi, hayvansı bir biçime sahip bir yardımcı ruhun ezgisidir. İyileştirici güç, şarkıyı okuyan ses ve davuldan yayılır.[492] Şaman davulu, şamanın kendisini sıra dışı âlem

Abdal. Aktaran Melikoff, 2004:190. Ayrıca, "Turna sembolizmi" ile ilgili olarak Türk ve Çin kültürlerinin karşılaştırılması için bk. Melikoff, 2015:120 vd.-142

487 Turan, 2016:158

488 Luckert, 2016:125

489 Müller, 2000:21

490 Başbuğ, 1986:24 / Harner, 2014:37 / Alekseyev, 2013:169

491 Eliade, 2014:223 / Müller, 2000.23

492 Hoppal, 2016:89-90

yolculuklarına çıkartan bir araç gibidir. Çaldığı davulun sesi, odaklanıp dikkatini iç dünyasına doğru derinleştirmesine yardımcı olur. Transa hazırlanır ve davulunu çalarken aslında yardımcı ruhlarını çağırmaktadır.[493] Kanadalı bir şaman, davulla göğe çıkanlar hakkında, "Tanrı'yı görmezler ama Tanrı için çalışanları görürler" demiştir.[494]

Şamanların, şamanlık görevlerini almalarının yollarından biri olan babadan oğula geçme yolu sebebiyle babalarının varisleridirler. Dolayısıyla davula sahip olmaları da bundan kaynaklanır ve bu kişinin telkiniyle davulu alırlar. Şamanlar sırf kendi istekleriyle davul sahibi olamayacakları gibi davul da yaptırmaları mümkün değildir. Şaman davulu yapabilmek için mistik bir varlığın yönlendirmesinden yola çıkılması gerekir[495]. Şaman ölürse giysisi torununa miras kalır ama davulu parçalanıp başındaki ağaca asılır. Çünkü davul, şamanın kendisini temsil eder[496].

Şaman, davul yapımında ruhunun yol göstermesine muhtaç olduğu için ancak onun tasarladığı gibi bir davul yapabilir. Şamanın ancak ruhunun istediği şekilde davul yapabildiğinin bir örneği Yakutlarda görülmüştür. Daha bilgili bir Şaman tarafından dağa götürülen genç şaman, yaşlı şamandan şaman giysisini ve davulunu teslim alır fakat bu davul genç şamanın akrabalarının ruhlarının ve kendi ruhunun istekleri doğrultusunda yapılmıştır.[497]

Şaman davulu çeşitli ayinlerde kullanılmıştır. Ruhlara gönderilen kurban için yapılan ayinlerde, kötü ruhun musallat olduğu yerden uzaklaştırılması için yapılan ayinlerde, ölü bir insanın ruhunun ölmüş insanlar dünyasına gönderilmesinde ve kötü ruhların ele geçirilmesi veya onların uzaklaştırılması için davulun kullanıldığı bilinmektedir.

Davulun yapımında kullanılan malzemelerin de önemi

493 Arıt, 2016:139
494 Harner, 2014:250
495 Öztelli, 1976:246
496 Korkmaz, 2016:190
497 Öztelli, 1976:247

vardır. Örneğin davulun yapımında kullanılan ağaç, ruhani öneme sahip olmalıdır ki bu, çoğunlukla sedir veya kayın ağacı olur. Davulun yapımında tercih edilen ağacın özellikle temiz bir ağaç olmasına özen gösterilir, zira bu ağaç kutsal ağacı sembolize eder[498]. Kanadalı yerliler için geyik derisinden yapılmış davullar çok önemlidir[499].

Türklerin ve özellikle İç-Orta Asya Türklerinin davullarının yapımında deri, ağaç ve madeni parçalar tercih edilir. Davulun bir tarafını kaplayan derinin üzerinde çoğu zaman sembolik anlamı bulunan resimler mevcuttur ve davulun şekli genellikle yuvarlak veya ona yakın bir formata sahiptir. Davulun arka tarafında ise şaman tarafından tutulabilmesi için bir tutacak olur. Bu tutacak kimi zaman insan suretinde olur.

Yakutların ayinlerde kullandıkları en mühim eşya, şaman davuludur. Yakutlarda şamanlar öteki dünyaya gitmeleri hâlinde orada yollarını davul yardımıyla bulurlar.[500] Çalınan davulun sesi sayesinde öteki dünyadaki şaman, yaşadığı dünyaya geri gelir. Eğer bu ses olmazsa şamanın yolunu bulması zorlaşır ve şaman orada kalabilir.

Davulun ritmik sesi ruhları davulun içine çağırır ve girmeye mecbur eder. Yardımcı, ruhları davula toplar ama kötü ruhları da korkutur. Tedavi zamanı da bu ritim, iyileştirmede önemli bir yer işgal eder.[501]

Yakutlarda davul ayrıca atın da simgeleyicisidir.[502] Öyle ki şaman, yolculuğunda davulunu at olarak görmektedir[503]. Ona binerek seyahatlerini gerçekleştirir. O yüzden tokmak, kamçı; davul da binek hayvanıdır; yine bunun gibi şaman davulu olan "tüür", dünyayı temsil ediyorsa elindeki "orba",

498 Uraz, 1992:44
499 Müller, 2000:41
500 Güngörmez, 2013
501 Bayat, 2015
502 Köksal, 1984:41
503 Buluç, 2012:131 / Harner, 2014,88

yani tokmak da Ay'ı temsil etmektedir.[504] Türk şamanının başlıca esrime tekniği davuldur; davul, onu diğer din adamlarından ayırır. Şamanın manevi eşidir. Kadın ve çocuklar, şamanın davuluna dokunamazlar.[505]

Semahlarda görülen, dans içindeki vecd hâli ve davulun kullanımı, bunların şaman uygulamaları ile benzerliklerini ortaya koyması açısından ilginçtir[506]. Semahın felsefesi ile şamanın raksının felsefesi aynı noktada buluşur: Tanrı'ya ulaşmak. Nitekim törenden sonra cem erenleri birbirlerine, "miracın kutlu olsun" derler[507]. Kalenderi ayinindeki raks ve semah da vecd hâline girebilmek için bir metottur. Onlar ayrıca bir de araç olarak esrar kullanırlardı. Bu rakslar Orta Asya Türk-Moğol şamanlarının raksına çok benzerdi. Kalenderilerin törenleri de şamanların davul ile geldikleri vecd hâlinin aynısıdır (Bu vecd hâline gelebilmek için davul değil de esrarın bir araç kullanılmasına ise ilk defa İran'da [508]rastlanır[509]).

Davulsuz kamlık, yukarıda anlattığımız Amerika yerlilerine has bir şeydir. Davulun sağladığı bu halüsinojik durumu hızlandırmak için başvurdukları yardımcı yollara (özellikle sanrılandırıcı bitkilere) ilgili bölümlerde değinmiştik.

---

504 Bayat, 2015 / Korkmaz, 2016:194 / Davletov, 2017:191

505 Bayat, 2015

506 Tuna, 2000:184 / Turan, 2016:154 / Güngörmez, 2013

507 Turan, 2016:158

508 Ocak, 2016:233-234

509 "Türk halk edebiyatında dervişlerin haşhaş kullanışına ilk kez (Gazneli Mahmud'un çevresinden bir hikâyeci-yazara, Ebu Tahir Tusi'ye mal edilen) "Ebu Müslim Öyküsü"nde rastlanır. Orada, keçe külahı ve asasıyla haşhaş kullanan ve esrar çeken bir derviş görürüz. Ahmed-i Zemci adlı bu derviş, tüfekçi loncası piri olarak meslek loncaları edebiyatında mühim bir rol oynayacaktır." (Melikoff, 2004:43-44). Ebu Müslim'in menkıbevi hayatını anlatan bu öyküde birdenbire ortaya çıkan bu gizemli derviş, kıyafeti, hareketleri ve esritici madde kullanımı ile tipik bir şamanı andırmaktadır (Melikoff, 2012:138 vd.) / Yine Ebu Müslim ile ilgili başvurulacak bir kaynak olarak Hacı Şadi'nin "Dastan-ı Maktel-i Hüseyn" için bk. Melikoff:2004:79

ŞAMAN KOZMOLOJİSİ

Türklerde en eski, bilinen kozmoloji oluşumu gök ve yer ayrılığı temeline dayanmaktadır. Türk evren tasarımında yer ve gök, zıt unsurlar olarak bulunmakta ve bu durumu eski bir Türkçe metin şu şekilde dile getirmektedir:

"Bu kainatta, üstteki gök parlaktır, altta yağız yer karanlıktır. Güneş Tanrısı parlaktır, ay tanrısı karanlıktır. Bu yerli-göklü, dişili erkekli ilkeler kavuşursa, bütün canlı ve cansız iki türlü varlık doğar, belirir. Güneş ve ay *kavuşarak olur. Dört mevsim içinde (her mevsim) yine ikişer zamana ayrılıp sekiz gün doğar.*[510]*"*

Esasında "deist" bir anlayışla şekillenmiş olan Orhun Kitabeleri'nde "kök Tengri asra yagız yir kılındıkda ekin ara kişi oglı kılındığından"[511] söz edilmekte, bu da ilk kozmogonik esasları göstermektedir[512].

Eski Türkler'de evren, üç alemi içine alır: orta dünya (yer, sular) → yukarı dünya (tanrılar) → alt dünya (cehennem ve karanlık ilahlar).[513] Üçü de tanrı tarafından yaratılmıştır ve bu yüzden üçü de kutsanır.[514] Bu üç ortamı birbirine bağlayan ekseni de "yaşam ağacı" temsil eder (Yaşam ağacı,şamanların yüksek âlemlere yolculuk yapmasını da

---

510 W. Bang,- A.Von Gabain, Turkische Turfan Texte, VI. Satır 318, SBAW 1934'den aktaran Türkmen, 2011:11-14

511 Kül Tigin Yazıtı Doğu Yüzü 1

512 Kolektif, 2010:535

513 Gökalp, 2010:120 / Gökalp, 2015:89 / Bedir, 2016:21 / Harner, 2014:78 / Güngörmez, 2013 / Yörükan, 2014 / Bayat, 2015 / Kalafat, 2004 / Radloff, 2012:17 vd. / Buluç, 2012:149 / Ingerman, 2012:17 / Rutherford, 2014:13 / İçel / Arıt, 2016:95 / Arslan, 2011:69-134 / Kolektif, 2010:534 / benzer bir görüş için bk. Alekseyev, 2013:35 / heretik Keyyaliye ekolü imamı İbn Keyyal'in görüşleri ile krş. için bk. Şehristani, 2014:165 / benzer bir görüş için bk. Davletov, 2017:17-88

514 Alekseyev, 2013:56 / Kalafat, 2004

sağlayan bir aracıdır[515]). Yukarıda sayılan üç âlem arasında bir denge olduğuna inanılır. Şayet bu denge, felaketler ya da ruhsal müdahaleler ile bozulursa şaman, bu dengeyi yeniden tesis etmekte önemli rol oynar.[516]

Yukarı dünya; evrensel bilgilere sahip ve bizlere insan formunda görünen felsefi ve ruhani rehberlerin, kozmik varlıkların, ulu ve bilge büyüklerin evidir. Bunların yardım ve rehberliği daha geneldir. Günlük problemlerin çözümü yerine büyük resmi görmek, içinde bulunduğumuz enkarnasyonda alınması gereken dersleri algılayabilmek gibi durumlara teşvik ederler. Alt dünya, içgüdüsel bilgeliğin dünyasıdır. Burada dünyevi konularla ilgili günlük yaşamımıza dair rehberlik ve yardım alabiliriz (Yakutlar ise alt dünyayı, "cehennem", hatta "cehennemin dibi" olarak tanımlamışlardır. Oranın, yeryüzüne benzeyen ancak daha kötü şartları olan karanlık bir ülke olduğuna inanırlar. Alt dünyada mitolojik varlıklar olan "Abaası"lar yaşardır. Ancak şamanların görebildiği bu mitolojik varlıklar, oradan yeryüzüne çıkıp hastalık ve felaket getirirlerdi[517]). Orta dünya ise hem fiziki dünya, sıradan gerçeklik hem de aynı paralelde sıradan olmayan gerçekliktir. Hastalıkların, maddesel bedende varlığını göstermeden önce oluştukları dünyadır. Şifacıların çalıştıkları negatif psişik okların fırlatıldığı dünyadır[518]. Harner'a göre, bütün acı ve ızdıraplarıyla cehenneme en yakın yer, bizim kendi orta dünyamızdır. Yukarı ve aşağı dünyalara yolculuk edenler, oralarda acı olduğuna dair herhangi bir bildirimde bulunmamışlardır.[519]

Altay Türkleri, semada 17 tabakanın cenneti, aşağıdaki 7 (ya da 9) tabakanın da cehennemi oluşturduğuna inanırlardı. Her ikisinin arasında da insanların ikametgâhı olan yeryüzü bulunurdu.[520] Kızılderililerde ise cehennem ve şeytan gibi kavramları yoktur. Çünkü onlara göre, kötünün bir krallığı ya da gücü olmaz. Ölen kişi kötüyse cennete gidemez, ruhu

515 Arslan, 2011:73

516 Bedir, 2016:21-102 / Arıt, 2016:95

517 Alekseyev, 2013:63-67

518 Rutherford, 2014:13-14 / Arıt, 2016:176

519 Harner, 2014:267

520 Gökalp, 2015:78

boş boş dolaşır. Kızılderililer, kötüyü ve şeytanı, Hristiyan Avrupalıların gelişi ile tanımışlardır.[521]

Bu, evrenin yukarı, orta ve alt olmak üzere üç katmandan oluşması fikrinin günümüzde pek çok romana, sinema filmine ve diziye konu edildiğini söylemek çok yanlış olmaz. "Alice Harikalar Diyarında" küçük bir kız çocuğunun alt dünyaya; "Oz Büyücüsü" ve "Jack ile Fasulye Sırığı" da masaldaki kahramanların üst dünyaya yolculuklarını anlatır[522]. Yine bunun gibi "Avatar" filmi ve "Fringe" dizisi de fiziksel dünyamızın ruhsal boyutu olan[523] orta dünyadaki bir başka boyutun, paralel evrenin yansımalarını ekrana taşır. Özellikle Fringe'te kullanılan "iki dünya arasındaki kapı/geçiş yeri" görevini üstlenen "yarık" imgelemine Castaneda'da sıkça rastlamak mümkündür. Yazar, mürşidi don Juan ve büyücü arkadaşı don Genaro'nun iki dünya arasındaki yarıktan geçerek yaptıkları seyahati, bir başka büyücü olan dona Soledad'ın ağzından şu şekilde anlatır: "... (iki dünya arasındaki yarığa) zamanları dolduğunda öylece adım atıverdiler. Oradaki karanlığın içine girdiler ve geri gelmek istemediklerine göre gecenin karanlığı onları [524]yutuverdi.."[525]- Stephen King'in "Kara Kule" serisi son silahşor Roland Deschain'in

521 Müller, 2000:48 vd.

522 Ingerman, 2012:19 / Arıt, 2016:172

523 Ingerman, 2012:20

524 Castaneda, 1996:54-55 / benzer bir görüş için bk. Castaneda, 1996:175 vd. / Yine benzer bir örnek olarak, bir başka büyücü la Gorda anlatıyor : "... Civardaki dağların birinde, kapıya benzer bir yer (bir erk noktası) var. Nagual, o noktada doğal bir çatlağın olduğunu söylemişti. Dünya üzerinde bir takım erk noktalarının bulunduğunu söylerdi. Eğer biçimsizsen, deliklerin içinden geçerek, bilinmeyene, başka bir dünyaya geçebilirmişsin." (Castaneda, 1996:97) / Castaneda, bir başka anlatısında, bu yarığın, yine büyücü olarak andığı don Genaro tarafından "kozmik vajina"ya benzetildiğini de yazar. (Castaneda, 1996:340)

525 Burada kullanılan yarığın (ya da erk noktasının) mecaz olarak değil, daha çok, dikkat düzeyini değiştirebilme yetisi olarak kullanılmasıyla ilgili olarak, bk. Castaneda, 1996:292 vd.

alt dünya seyahatini semboller[526]. Aynı şekilde J. R. R. Tolkien'in "Yüzüklerin Efendisi" serisinde hikâye edilen de dünyalar arasındaki kozmik seyahatin ve burada karşılaşılan iyi ve kötü ruhların sembollerle anlatımı olarak düşünülebilir.[527] ABD yapımı "Stranger Things" ve "Sense8" isimli dizilerde de "alt dünya seyahati" ve "yüzleşme" sembolü ile DMT'nin insan zihnine etkisi son derece açık bir şekilde verilir (Tüm bunlara ek olarak popüler kültürden, evrenin üç katmanına değil ama şamanik düşünceye atıf olarak J. C. Grange'ın "Taş Meclisi" isimli romanında, kahramanın kartal, ayı ve kurta dönüşümünü[528], Külkedisi'nde zavallı küçük kıza yardım eden unsurların kuşlar ve ağaçlar olmasını[529], çocuklar için hazırlandığı söylenen Kung Fu Panda, Ninja Kaplumbağa ve Rick & Morty serilerinde verilen subliminal mesajları[530], aynı isimli kitaptan uyarlanan "Amerikan Tanrıları" isimli[531] dizinin jeneriğinde gösterilen ve Norveç mitolojisine atıf olduğu söylenen "hayat ağacı" sembolünü ve BBC yapımı "Taboo" isimli dizide başkahraman James Delaney'in yanlarında kaldığı yerli Notka kabilesinin ritüellerini örnek gösterebiliriz).

Genişletici bir yorumla: Mutezile'nin önde gelen düşünürlerinden ve Cahiziyye ekolünün kurucusu olan tabiatçı filozof Cahız, "Kur'an'ın bir bedeni bulunduğunu, bazen bir erkek, bazen de bir hayvan şekline girmesinin mümkün

526 King, 1999

527 Tolkien, 2001

528 Grange, 2003:400 vd. / benzer bir görüş için bk. "... sen bir kaplandın ve yine bir kaplana dönüşeceksin. Nagual'a da böyle oldu. O bir kargaydı ve yine bir kargaya dönüştü." (Castaneda, 1996:65)

529 Grimm, 2011:25-34

530 Özellikle Rick & Morty'de, tıpkı Castaneda'nın anlattığı şekilde boyutlar arası yarık imgelemine sıkça yer verilmesi ve büyükbaba ile torununun, oluşturdukları bu yarıklar aracılığı ile sürekli seyahat etmeleri, mesajları subliminal olmaktan çıkarmış görünmektedir.

531 Gaiman, 2017

olduğunu"[532] söylerken ve aynı şekilde Hasan Sabbah, gizemli otları deneyimlediğindeki ruh hâlini, "kendini bir kuş, bir yılan, bir ağaç ya da bir at gibi hisset(mek)" şeklinde betimlerken[533] "Bu kadim düşünceye bir gönderme yapıyorlardı" demek de mümkündür.

Dünyanın yaratılışına ait efsanelerde, en başlangıçta, kısa bir süre insanlarla hayvanların aynı dili paylaştığı (hatta tüm doğayla konuşabilen yüce şahısların olduğu) anlatılır. Sonra insan bir zaafı sebebiyle düşer ve böylece insanlar ve hayvanlar kendi yollarına ayrılırlar. Artık sadece ruhsal aydınlanmadan geçmiş, özel kişiler bu iletişime devam edebileceklerdir.[534] İşte bunlar da şamanlardır.

Yukarıda Arıt'tan alıntıladığımıza benzer şekilde bir inanış da Kanada Kızılderilileri arasında yaygındır. Onlara göre bir dünya yaratılışı yoktur. Tanrılar sadece insanın yaratılışı ile ilgilidirler. Dünya hep vardı. Evet, değişiklikler geçirmiştir ama yaratılmamıştır. Kanada Kızılderilileri, dünyayı üç döneme ayırarak değerlendirmişlerdir:

1) Hayvanların hükmedip insanların yarı uyur şekilde dolaştıkları ilk dönem,

2) İlk dönemdeki canavarları yenip, insan kültürünü yaratan kahramanın dönemi,

3) İkinci dönemdeki "Uygarlık kahramanı"nın kaybolmasından sonra başlayan ve günümüzde de devam eden dönem. Bu dönemde artık insanlar ve hayvanlar birbirlerini anlayamazlar. Sadece şamanlar, insanlık ve insanlık dışı dünya arasında iletişim kurabilirler. Kahraman da bir gün geri dönecek ve dünya yeniden aydınlanacaktır[535]. Kanada Kızılderililerin bu inancı, günümüzdeki Mesih/mehdi inancı ek-

532 Şehristani, 2014:77

533 Feridun Sahebjam'dan aktaran, Bulut, 2014:163 / aksi görüş olarak Hasan Sabbah ve adamlarının asla esritici madde kullanmadıkları, durumun onların ilaç olarak haşhaş yetiştirmelerinin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığına dair bk. Amir, 2014:15

534 Arıt, 2016:103-104

535 Müller, 2000:30

senli din anlayışları ile son derece benzerlik taşımaktadır[536].

Altay Türkleri arasında anlatılan destana göre de tanrı Ülgen insanı yaratırken, çamuru "et", taşı da "kemik" olarak kullanmıştır. Önce erkeği, sonra da onun kaburgasından kadını yaratmıştır[537]. Aynı inanış, Tevrat'ta da yer alır. Yaratılış, 21'de, Tanrı'nın Adem uyurken onun kaburga kemiklerinden birini alıp etle kapladığı ve bu şekilde Havva'yı yarattığı hikâye edilir[538]. Bu noktada hangi kültürün diğerini etkilediği sorusunun cevabı tartışmaya açık olacaktır. Kaldı ki Eski Ahit ile Şamanizm anlayışının bire bir örtüştüğü başka örnekler de mevcuttur. Mesela şaman olma ritüellerinde sıkça rastlanan, bir "dost" (siz buna "yardımcı ruh" da diyebilirsiniz, "rehber öğretmen" de) ile karşılaşma anında, kimi zaman onunla mücadele etmek durumunda kaldığınız olur. Castaneda'nın ustası don Juan de Matus, bu durumu, "er ya da geç onunla buluşup güreşilmesi gerektiği" şeklinde açıklar[539]. Bire bir bir yaklaşıma Eski Ahit'in Tekvin kısmında da rastlıyoruz. Büyük ağabeyi Esav'ın "ilk oğulluk" hakkını hile ile elinden aldığı için "Yakup" (İbranice, "başkasının ayağını çelen, yerini alan") adıyla anılan kişinin öyküsünün anlatıldığı 32. bapta, Yakup'un yalnız başına kaldığı bir anda bir "Adam"la karşılaştığı ve seher sökünceye kadar onunla güreş tuttuğu hikâye edilir. Birbirleriyle yenişemeyen bu iki "Adam"ın güreşinden sonra, Yakup'a bizzat güreştiği "kişi" tarafından "İsrail" (İbranice, "Allah ile uğraşan" ya da "Allah uğraşır") adı verilir. Daha sonra Yakup, güreştiği varlığın

536 Karşılaştırma yapmak açısından Hurûfliğin kurucusu Fazlullan Astarabadî'ye göre kâinata hükmeden üç dönemi belirtmekte fayda var. Bunlar: 1) Adem'le başlayıp Muhammed ile son bulan Nübüvvet dönemi, 2) Ali ile başlayan ve on birinci imam Hasan el-Askerî ile sona eren İmamet dönemi ve 3) Gönderilenlerin en mükemmeli ve sonuncusu Mehdi (ki, Fazlullah'ın kendisinden başkası değildir) ile başlamış bulunan Uluhiyet dönemi (Melikoff, 2015:173-174).

537 Arslan, 2011:80

538 Kitabı Mukaddes, 2003

539 Castaneda, 2000:93

Allah olduğunu anlar[540].

Altaylar, Erlik ve Ülgen'in insanı birlikte yarattığına ve Ülgen vücudu yaratırken Erlik'in de ona ruh verdiğine inanırlardı.[541]

Dünyanın yaratılışında kaplumbağanın rolü, Kuzey Amerika Maidu yerlileri ile Orta Asya Türk boylarının bazı destanları arasında ortak bir nokta olarak ortaya çıkar. Türk boyları, kaplumbağanın dünyanın yaratılmasında zemin olarak kullanıldığına, Maidular da dünyanın yaratıldıktan sonra kaplumbağanın sırtına yerleştirildiğine inanırlar. Bazı Türk boyları içinse, tıpkı Maidular gibi, Gök Tanrı tarafından çamurdan yaratılan dünya bir kaplumbağanın sırtına yerleştirilmiştir. Gök Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi Bilge Kağan da Kültigin Anıtı'nı kaplumbağa şeklindeki bir taş kaide üzerine yerleştirmiştir.[542]

---

540 Kitabı Mukaddes, 2003:34

541 Alekseyev, 2013:67

542 Arslan, 2011:86-121

ŞAMANİZM'DE TANRILAR VE GÖREVLERİ

Şamanist Türklerin panteonu, tanrılar ve ruhların geçit yaptığı büyük bir evrendir[543].

Işık ve iyilik tanrıları gökte dururlar. Başlarında bulunan tanrı da "Ülgen Ata/Ülgen Han/Bay Ülgen"dir. Karanlık ve fenalık tanrıları da yerin altındadırlar. Başları "Erlik Han/ Erlik Ata"dır. Ülgen ve Erlik'in 9 (veya 7) oğlu, 9 kızı vardır.[544] Bunların oğulları arasında daima bir çekişme mevcuttur.[545] İkisinin üzerinde de Tanrı Kara Han vardır. Hiçbir işe karışmaz. İyilik işlerini Bay Ülgen'e, kötülük işlerini de Erlik Han'a bırakmıştır. Yalnızca kendi şerefine kımız içilmesini, eğlenilmesini ve raks edilmesini ister.[546] Ülgen'in kızlarına "Ak Kızlar" denir. Erlik'in kızları da şaman, Ülgen'e kurban kesmek için yukarıya çıktığında onu yolundan şaşırtmaya çalışırlar.[547] Türklerde "melek" ya da "resul" gibi kavramlar olmadığı için, "Ak Kızlar" tanrı kızları, "Sarı Kızlar" da tanrı mahiyetinde telakki edilirlerdi.[548]

Bütün kötülükler Erlik'ten geldiği için insan her zaman Erlik'i sayar ve ona bol kurban sunarak kazanmaya çalışır. Bay Ülgen, kendisini izlemesi için de insana iki yoldaş verir. Sağ omuzunda iyiliklerini yazsın diye Yayuçi, sol omuzunda da kötülüklerini yazsın diye Körmös.[549] Gökalp, eski Türklerin tepelerinde bir tutam saç bırakmasını, sevapları yazan melek olan bu Yayuçi'nin onları cehennemdeki katran kazanından bu saçtan tutarak çıkartacaklarına inandıkları için bıraktıklarını yazmıştır.[550]

543 Uğurlu, 2015:75
544 Yörükan, 2014 / İnan, 2012:228 vd. / Gökalp, 2010:57 / Güngörmez, 2013 / Arslan, 2011:74-75 / Alekseyev, 2013:42
545 Yörükan, 2014
546 Yörükan, 2014
547 İnan, 2012:228 vd.
548 Yörükan, 2014
549 Radloff, 2012:28 vd.
550 Gökalp, 2010:82

Yaygın olarak anılan ve günümüze kadar da farklı adlar ve mertebelerle ulaşan tanrılardan biri de çocukları koruduğuna inanılan tanrı olan "Umay"dır.[551] Umay, tıpkı Gün Ata, Ay Ata, Od Ata ya da Sarı Kızlar gibi tali tanrılardandır.[552] "Göktürk Yazıtları"nda da Umay, karşımıza insanlara kut veren, iyilik yapan, yardımcı bir ruh olarak görülür: "Tengri Umay ıdık yirsub basa birti erinç."[553] "Umay teg ögüm katun kutınga inim kül tigin er at buldı."[554] cümlelerin çevirisi Ergin'e göre şu şekildedir: 1) Tanrı Umay ilahe, mukaddes yer, su üzerine çöküverdi herhâlde. 2) Umay gibi annem hatunun devletinin küçük kardeşim er adını aldı.[555]

Yukarıdaki tanrılar ve ruhlar iyilikseverdirler fakat tembel ve eylemsizdirler. İnsanların işlerine pek karışmazlar. Aşağıdaki tanrılar ve ruhlar ise çok yakın oldukları yeryüzünde olup bitenlere büyük bir ilgi duyarlar.[556]

Şamanlar, manevi dünyaya veya boyuta girerek bilgi ve güç edinme/iyileştirme talebinde bulunur. Çoğu şamanın bazı mesajları taşıyan hayalleri veya vizyonları vardır. Şaman, hitap ettiği insanların ruh dünyasına yolculuklarında çoğunlukla rehberlik ettiği ve yönlendirdiği birçok ruh kılavuzu içerebilir veya edinebilir. Bu ruh rehberleri her zaman şamanın içinde bulunurlar. Ruhsal rehber, şamanın enerjisini güçlendirir ve ruhsal boyuta girmesini sağlar. Şaman, insan ruhunun "kaybolan" ve sorunlu bölgelerini ruhsal boyut ve maneviyat içinde iyileştirir. Şaman ayrıca, ruhu karıştıran veya kirleten aşırı negatif enerjileri temizler.

Şamanlar kendi kültürlerinde aracı konumundadırlar. Şaman, merhumun ruhları da dâhil olmak üzere topluluk adına ruhlarla iletişim kurar. Bir topluluktaki huzursuzluğu giderir ve ruhlara hediye sunmak için canlı ve ölülerle ileti-

551 Yörükan, 2014

552 Yörükan, 2014/aksi görüş için bk. Davletov, 2017:105

553 Tonyukuk Yazıtı 2. Taş Batı Yüzü 3

554 Kül Tigin Yazıtı Doğu Yüzü 31

555 Ergin, 2001:77-21

556 Eliade, 2014:243

şim kurar.

Şaman kültüründe birçok hayvan ruhsal dünyalara hitap ettiği için kutsanmıştır. Şamanlar herkesin bir erk hayvanına sahip olduğuna ve bu hayvanın gücünü ve bilgeliğini o kişiye aktararak onu hastalık ve kötülüklerden koruduğuna inanırlar. Herkesin bir erk hayvanı olmasaydı, bunlar yardımsever ve koruyucu ruhlar olarak ortaya çıkmasalardı, çocukluk döneminde pek çoğumuzun hayattan ayrılacağımız fikrindedirler.[557] Ayrıca, belirli bir hayvanın ruhunun, dostluk kurabileceği belirli bir insanı aradığını düşünürler.[558] Erk hayvanı, şamanın alter egosudur. Ayin sırasında onu taklit eder, onunla bir olur. Bilinmeyen dünyalara gittiğinde de yol arkadaşı odur. Ondan güç alır, şifa ve bilgi ister[559].

Selkuplar arasında, deniz ördekleri ruhlu bir hayvandır. Ördekler havaya uçarlar ve suda dalış yaparlar. Böylece ördekler hem alt dünyaya hem de dünyanın altına aittir. Diğer Sibirya halkları arasında bu özellikler genel olarak su kuşlarına atfedilir. Üst dünya, ölen insanlarla buluşulan yerdir ve ruhun gökyüzündeki bir portal aracılığıyla yolculuk ederek ulaşıldığına inanılmaktadır. Alt dünya ya da "dünya altındaki", öncelikle hayvanlarla ilişkili olan öbür dünyadır ve yeryüzündeki bir portal aracılığıyla yolculuk ederek ruhun eriştiği düşünülmektedir. Mesela gelincik, şamanlar tarafından yeraltı dünyasını keşfetmekte kılavuz olarak kullanılmış hayvanlardan biridir. Enerji ve cesaretleri ile iyi bir müttefik olarak görülürler.[560]

557 Buffalo-Firedancer, 2007:13-198

558 Buffalo-Firedancer, 2007:191

559 Buffalo-Firedancer, 2007:204

560 Buffalo-Firedancer, 2007:169

MÜSLÜMAN TÜRKLERDE ŞAMANİZM'İN İZLERİ

Türklerin, Buda-Mani ve Hristiyanlık dinlerine de girdiklerine yukarıda ilgili bölümlerde yer verilmişti. Bugün Türk kültüründe bu dinlerden hiçbir iz kalmamasına rağmen, şamanlık akide ve ananeleri hiçbir zaman tam olarak terk edilmemiştir.[561] Yukarıda yeri geldikçe bu konuya değinilip örnekler verilmişti fakat konunun önemi bakımından burada ayrı bir başlık daha açmayı uygun görüyoruz.

561 Yörükan, 2014 / benzer bir görüş için bk. Melikoff, 2015:141

Sünni-Gayri Sünni Kavramlar Açısından Türklerin İslami Bakış Açıları

Orta Asya'da yaşayan Türk toplulukları İslamiyet'le, 7. yüzyıl ve takip eden dönemde Arap kolonilerinin işgalleri ve bölgede yaşamaya başlamaları ile birlikte Emevi ve Abbasi tüccarlarının bölgeyi bir pazar olarak değerlendirmesi sonucu tanışmışlardır. Bu bağlamda Orta Asya'nın kapısı olarak Harezm, Horasan, Maveraünnehir özellikle tüccarlar tarafından kullanılmıştır.[562] Buna ek olarak Karahanlılar ve Altınordu arasında da İslamiyet'in yayılışı bu şekilde gerçekleşmiştir.[563] Bu noktada İslamiyet'in Türkler tarafından benimsemesinde, farklı bir kültürü temsil eden Arapların dışından ortak coğrafyayı paylaştığımız İran etkisi gözlemlenmiştir[564].

Türkler, İslamiyet'i aynen benimseme yerine kendi inançlarıyla harmanlayıp adına "Türk-İslam Kültürü" denen yeni bir sentez yaratmışlardır[565].

Sünni (ortodoks) ve gayri Sünni (heterodoks) kavramlar ile birlikte Türklerin eski inançları arasında yönün nasıl belirdiği tartışmaları farklı yorumları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Ethem Ruhi Fığlalı şu yorumda bulunmuştur: "Heterodoks teriminin sözlük anlamı, 'kabul edilmiş dinî esaslara aykırı olan, genel esaslara muhalif' demektir. Müsteşrikler tarafından ortodoks teriminin karşıtı olarak kullanılan heterodoks kilise tarafından kabul edilmiş ve esasları kesin hükümlerle belirlenmiş resmî Credo'nun, inanç esaslarının dışına çıkan, yani itizal ederek tekfiri hak eden sektelere, fırkalara işaret eder. Özellikle Hristiyanlık için geçerli olan bu terimlerin, olduğu gibi İslam'a aktarılması ve Sün-

562 Ocak, 1991: 84

563 Ocak, 2002: 31

564 Köprülü, 2003:51

565 Güngörmez, 2013

nilik için ortodoks, Sünnilik dışındaki fırkalar için heteroks terimlerinin kullanılması, insanı fevkalade ciddi yanlışlıklara sevk edebilecek bir kavram kargaşası doğurmaktadır. Bir kere İslam'da resmî inanç esaslarını, yani Credo'yu belirlemek için baştan beri, Hristiyanlıktakine benzer resmî bir din teşkilatı mevcut olmamış; bu iş doğrudan Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti tarafından belirlenmiştir. İslam fakih ve kelamcılarının ittifakına göre de Tevhid-Nübüvvet-Meâd (Allaha, peygambere ve ahirete iman) esaslarına inanan herkes İslam dairesi içindedir. Bu esasların dışındaki hususlar ile bunların anlaşılma ve anlatılma şekilleri üzerindeki ihtilaflar, dinin özüne ve aslına dâhil değildir. Dolayısıyla bu hususlarda farklı görüşleri savunanlara ve bu görüşlerini tevhidi zedelemeyecek, lekelemeyecek biçimde kendi kültürlerinden gelen unsurlarla benzeyenlere 'Kesinlikle heterodoks vardır' demek gibi gayri ilmî ve gerçek dışı bir durumda kalırız. Çünkü din, tarih boyunca ona inananların millî ve mahallî kültürleriyle yaşamış ve zenginleşmiştir. Bu bakımdan Türkmenlerde ve şeyhlerinde, İslam öncesi Türk din ve kültürlerinden birtakım izlerin varlığına takılarak onlara heterodoks demek, pek haklı bir davranış olmasa gerektir."[566]

Bu bağlamda yerleşik bir hayatı benimseyen Türkler arasında ortodoks İslam bilinci yayılmakta iken, eski göçebe hayat alışkanlıklarını devam ettiren Türkler arasında ortodoks İslam anlayışının aksine, heterodoks (kabul edilmiş anlayışın dışındaki görüşler) İslam hâkimdir. Göçebe Türkler, kendilerini İslam'a inandıran ve kendi soylarından gelen sufileri, şamanlar gibi düşünüyorlardı[567]. Çamuroğlu'na göre, heterodoks dervişlerin ataları, 11. yüzyılda Bâtını inançlı dervişleri kovalayan İran Selçuklularından kaçarak Anadolu'ya gelmişlerdir.[568]

Ahmet Yaşar Ocak'a göre heterodoks İslam'da önemli

566 Fığlalı, 1994:16

567 Köprülü

568 Çamuroğlu, 2016:143

noktalar şu şekilde belirtilmektedir: "Varsayılan bu yorum, yani heterodoks İslam, göçebe Türkler arasına dışarıdan getirilmedi veya o zamanki İslam dünyasında mevcut birtakım heterodoks mezhepler gibi, yıllar yılı süren teolojik tartışmaların sonunda oluşmadı. Bu yorumsal süreç, zaten önceki dinleri vasıtasıyla alışmış bulundukları mistik kültür üzerine yine mistik bir nitelikle gelen İslam'ın geniş çapta, eski dinlerin kalıntılarıyla bunları mitolojik şifahi gelenekler hâlinde saklayan sosyo-kültürel bir zeminde birleşerek değişime uğramasıyla zaman içinde meydana geldi. Bu heterodoks İslam yorumunun en dikkat çekici yanı, Türkler arasında İslam'dan önce mevcut olmuş bulunan bazı dinlerin kalıntılarını İslami kavramların içinde birleştiren ve yoğuran bir senkretizm (bağdaştırmacılık) olmasıydı. Bunun çok tabii bir sonucu olarak da bu İslam yorumunun Sünni İslam gibi ince ince işlenmiş ve gelişmiş, sistematik yazılı bir teolojisi yoktu ve hiçbir zamanda olmayacaktı. Kabile geleneklerinin şifahi kültür kalıpları içinde yoğrulan şifahi bir teolojisi vardı ve bu teoloji tabii olarak daha çok mitolojik bir karakter arz ediyordu. Bu İslam yorumunda, ağır tabiat şartları altında sürdürülmekte olan konar-göçer hayatla uyuşamayan şeri emir ve yasaklar pek yer bulamıyor, onların yerine eski ritüeller görünürde bir İslam cilası altında geniş ölçüde varlığını devam ediyordu."[569]

Heterodoks anlayışın bir ürünü sayılabilecek olan tasavvuf da, yine Ocak'a göre, oryantalist bakış açışı tarafından İslam kültürünün bir ürünü olarak görülmez. Tasavvuf, İslam'ın yayılması sırasında fethedilen ülkelerdeki eski mistik kültürlerin etkisi ile oluşan, Sünni İslam'a tepki mahiyetinde paralel bir İslam yorumu olarak değerlendirilir.[570]

Devletle olan ilişkilerin nasıl olması gerektiğinden, Kur'an'ın bâtını (içrek) ve zahirî (görünen) anlamlarına verilen değere ve Allah sevgisi ile Allah korkusu kavramlarına

569 Ocak , 202:43

570 Ocak, 2014:52

bakışlarından, insan dışı doğayı algılayışlarına kadar aralarında belirgin farkları olan tasavvuf ve resmî İslam arasındaki belki de en temel ayrım, "Vahdet-i Mevcut" (varlığın birliği) anlayışında ortaya çıkar. Buna göre Allah; varlıkların, doğanın, evrenin birliğidir, bütün var olanların birliğidir ve bu varoluşun başı ve sonu yoktur. Yaratmak ve yaratılmanın bir inanç içinde yok olduğu bu anlayış, İslam'ın en temel inançlarından olan "Yaratılış"a vurulmuş bir darbedir.[571]

"Baba" lakaplı Türkmen şeyhleri, ortodoks mutasavvıfların şiddetli tenkitlerine uğrayan, garip kıyafetleri, şeriata aykırı hareketleri ve coşkun yaşayışlarıyla eski Türk şamanlarını hatırlatırlar. Bu Türkmen şeyhlerinin menşeini Yeseviyye ve kısmen de Kalenderiye tarikatlarında aramak lazımdır.[572] Zaten İslamiyet de Türkler arasına önemli ölçüde, Gölpınarlı'nın, "tasavvuf ve tarikatlara karşı bir aksülamel (reaksiyon)" olarak tarif ettiği[573] Melamet cereyanı ile girmeye başlamıştır. Baba ya da Ata unvanlı şeyhler, tıpkı eski şamanlar gibi manzum ilahiler okuyan veya Budist rahipler gibi menkıbeler anlatan kişilerdi.[574]

Yunus Emre'nin mürşidi olan Tapduk Emre'nin halifesi olduğu ünlü Haydari Şeyhi Barak Baba'nın (ö. 1307/08) kaynaklarda tarif edilen görüntüsü, Moğol-Buryat şamanlarına çok benzemektedir.[575] Zaten bu ünlü Şeyh ve müritleri Mı-

571 Çamuroğlu, 2016:119 vd.

572 Köprülü, 2015:149-150 / Turan, 2016:161 / krş. Çamuroğlu, 2016:93 dipnot viii

573 Gölpınarlı, 2013:V

574 Ocak, 2016:76

575 Ocak, 2016:120-220 / Turan, 2016:161 / "Barak Baba, Babaî ayaklanmasında, başkaldırma alanı içinde bulunan, Tokat yöresinden bir dervişti. İslam'ı yayma amaçlı bir seferde 1307/08 yıllarında, Gîlan'da öldürüldü. O sırada 40 yaşında idi. Barak Baba, kendisiyle aynı tarzda giyinmiş 100 kadar dervişiyle birlikte Şam'a geldiğinde başında öküz boynuzu biçiminde, çift boynuzlu bir keçe külah vardı. Boynunda, göğsünde küçük çanlar ve kına rengine boyanmış yuvarlağımsı kemikler, aşık kemikleri dizili idi. Uzun bir asası ve ağaçtan yapılmış bir kılıcı vardı. Davul ça-

sır ve Şam'da büyük bir tepki ile karşılanmalarına rağmen, kendilerine çok benzemeleri sebebiyle Moğollar nezdinde oldukça makbul [576]tutulmuşlardır.[577] Şaman ritüellerindeki tema ve motifler, tasavvuf, tarikatlar ve özellikle de bu gibi heterodoks gruplar aracılığı ile Müslüman-Türk dindarlığına ve Anadolu'daki Müslüman-Türk dinî yaşayışına çeşitli şekillerde transfer edilmiştir.[578]

Heterodoks İslam ve ortodoks İslam arasındaki dikkat

lıp oynamaya başladığında, bu çıngıraklar ve kemikler, korkunç bir gürültü çıkarıyorlardı. Cezbe hâlinde de sara benzeri isterik görünümlerle kendinden geçen dervişlerin yaptıkları gibi anlaşılmaz şeyler söylüyordu." (Melikoff, 2004:43) / Yine bunun gibi, Alevi-Bektaşi inancının ulu ozanları arasında sayılan Viranî'nin görünüşü de Moğol-Buryat şamanlarını andırmaktadır. / "... (Hallâc'ın) mutaassıp Müslümanları şaşırtan sözleri, haykırışları, yüksek sesle ağlamaları ve uluorta gülmeleriyle halkı dehşete düşürmesi.." "... ibadet esnasında halkın alışık olmadığı davranışlarda bulunması, örneğin amuda kalkarak ibadet etmesi..." "... sonra ağladı, pazar halkı da ağlamaya başladı. Onlar ağlarken Hallâc gülmeye başladı. Ardından yürekleri parçalayan feryatlar etti ve birkaç beyit söyledi." "Hallâc'ı elleri ve ayakları zincire vurulmuş bir hâlde şehrin meydanına getirdiler. Bu hâliyle semah eder gibi dönmeye başladı. Hem gülüyor hem de şiir okuyordu." (Schimmel, 2011:20-28-85-93) Çizilen bu Hallâc portresinin, belki görüntü olarak değil ama davranış biçimi olarak şamanları çağrıştırdığı söylenebilir / İbn Battuta'nın aktardığı şekliyle, cezbeli ve coşkulu fakat şeriatın uygun görmediği davranışlara da sahip bir mutasavvıf (Melikoff, 2008:81) olan Sarı Saltuk için de benzer bir yorum yapılabilir. Kaldı ki Sarı Saltuk'un şamancı bir biçimde bir göçmen kuş olan "yaban kazı"na dönüşebilmesi (Melikoff, 2008:79) bu savı güçlendiriyor. / Malikoff, Yunus Emre'nin mürşidi olan Tapduk Emre'nin de, sakal ve bıyıkları kazınmış, yalınayak gezen, rakslar ederek kendinden geçen, sayrıları iyileştiren ve kerametler gösteren bir Derviş (Baba) olarak tasvir edildiğini yazar (Melikoff, 2008:134)

576 Ocak, 2016:122

577 Hacı Bektaş-ı Veli ile Barak Baba'nın dış görünüşlerinin benzerliği ile ilgili olarak bk. Melikoff, 2004:125-126 / Melikoff, 2015:186

578 Turan, 2016:161

çeken bir yorum, Fuzuli Bayat tarafından şu şekilde belirtilmiştir: "Göçebelikten doğan hayat şartlarının devam ettiği Türk muhitinde medreseden gelen ve fıkha dayalı ortodoks İslam'ı kabul etmek mümkün değildi. İslam'ın, eski inançlarına sadık kalan Türklerin arasında yayılması, sade, anlaşılır bir dille ve gönül sevgisine bağlı bir usulle gerçekleştirilebilirdi. Etnik medeni sistemde yerleşmeye çalışan herhangi bir din gibi İslam da genelde şaman inançları dediğimiz, eski Türk itikatlarını şu veya bu şekilde kabul etmeye, onlara İslami don giydirmeğe mecburdu. Medreseden gelen ortodoks İslam, Türklerin içinde, Osmanlı devletinin yerleşik hayata geçmesiyle, kısmen de olsa yayıldı. Ancak Anadolu'da nüfusun çoğunluğunu oluşturan göçebe Türkmenler, heterodoks inançlara dayalı millî Müslümanlığı şekillendirdiler. İşte Türk Müslümanlığının manevi ve felsefi ontolojisini oluşturan halk sufizmi, Türk Şaman ve İslam kültürünün sentezi gibi tarih sahnesine çıktı. Genelde birçok yönleriyle mistik niteliğe sahip şamanlık, "halk sufizmi" adı altında kendisini muhafaza etmiş; heterodoks İslami akımların ve inanışların oluşmasında önemli rol oynamıştır. Şaman unsurlarının halk sufizminde dominant mevki kazanması Türk düşüncesini, yaşam tarzını ve hayata bakış özelliğini içeren canlı ve dinamik olan eski inanç sistemi ile kuru, sakin İslam dinini birleştirmekle gerçekleşti. Bu ise göçebe Oğuzların dini çarpıtması, dinden sapmaları gibi anlaşılmamalıdır. Aksine bu sentez, sufizmi kendilerine özgür bir şekilde "kurmak" gibi bir anlam ifade etmektedir. Bu şekilde hem Türklük hem de Müslümanlık bir arada var olmakla yeni bir kültür oluşturmuştur. İşte buna "halk sufizmi" denilmektedir. Orta Asya, Azerbaycan, Anadolu ve Balkan Türkleri İslam'ı kendi içlerinden çıkan ve hâlen de eski inançlarına bağlı şeyhlerinin aracılığıyla halk sufizmi şeklinde kabul etmişlerdi. Halk sufileri, eski şamanist itikatları ve dinî inançları Vahdet-i Vücud'a dayalı tasavvufla birleştirerek İslam tarihinde yeni bir kültür sentezi oluşturdular ve böylece yeni bir sayfa açmış oldular.

Bu nedenle halk sufizminin okuma-yazma bilmeyen, eski inançlarına bağlı göçebeler arasında geniş bir şekilde yayılması tabii sayılmalıdır."[579]

Yörükan'a göre, Alevilerin Müslümanlık adı altında yaşadıkları şey aslında Şamanlığın ta kendisi olsa da kadim Şamanlığın izlerinin sadece, ya da çoğunlukla, Alevilerde devam edegeldiği anlayışı yanlış bir anlayıştır. Bu izler, Anadolu insanının genelinde görülür. Yağmur duası, tespih çekmek, kurşun dökmek, ölümden sonra lokma pişirmek, lohusalık, çocuk bakım usulleri gibi âdetler, tüm Anadolu'da yaygın olarak devam ettirilen âdetlerdir.[580] Tıpkı şamanların yaptıkları gibi Alevilerin de tüm ayinlerini Türkçe yapmaları, Aleviliğin Şamanlığın bir devamı olarak algılanmasında önemli bir rol aldığı söylenebilir.[581]

579 Ocak, 1991: 92

580 Yörükan, 2014

581 Yörükan, 2014

Evliya Menakıpnamelerinde Şamanizm ile İlgili Motifler

Müslümanlığı kabul eden Türklerin yaşadığı bölgelerde kullanılan motifler doğrudan İslam inancının ürettiği motiflerden kaynaklanmamaktadır. Bu motifler Türklerin eski inançları olan ve Orta Asya kültüründen getirdiği motifler ile birleşerek ortaya çıkan özgün motiflerdir. Bu bağlamda Şamanizm'den gelen gelecekten haber verme, hava koşullarının değiştirilebilmesi, hasta iyileştirme ve ateşte yanmayan şaman motifleri Bektaşi menkıbelerinde sürekli yer alan ve Şamanizm ifade eden motiflerdir.[582]

Türk boylarından yer alan motifler özellikle Yesevilik inancından söz konusu olmaktadır. İslam dinini benimseyen bir Türk topluluğu olan Yeseviler, büyük oranda Şamanizm motiflerinden faydalanmışlardır. Bu bağlamda örneğin oyunlarda, şaman kültürünün etkisini görmek mümkündür.[583] Bu fikri özellikle Fuad Köprülü şu şekilde belirtmektedir. "Ona göre 'Türkmen babaları' diye adlandırılan, eski bahşı-kam inançlarını sürdüren bu kişiler, şehirde yerleşen Fars kültürüne karşı göçebe Oğuzlar arasında İslamiyet'i eski ananelerine bağlı olarak yaşıyorlardı." İslamiyet'in benimsenmesi tam anlamıyla kültürde farklılaşmaya neden olan bir değişimdir. Buna karşın Türklerin Şamanizm inancı İslam'ı farklı yorumlarda benimsenmesini sağlamış ve bu yorum menkıbelerde motiflere yansımıştır.

Menkıbeler arasında dikkat çeken motifler ise şu şekilde belirtilebilir: sihir ve büyü yapmak, hastaları iyileştirmek, gaipten ve gelecekten haber vermek, ruhun bedeni geçici olarak terk etmesi, göğe yükselip Tanrı ile konuşma,

582 Yuvalı, 1993: 414 / Melikoff, 2004:101

583 Yuvalı, 1993: 415 / krş. Melikoff, 2015:149 vd.

Tanrı'nın insan şeklinde görünmesi, tabiat kuvvetlerine hâkim olmak, ateşe hükmetmek, kemiklerden diriltmek, kadın-erkek müşterek ayinler, tahta kılıçla savaşmak.[584]

Tüm çalışma boyunca yeri geldikçe bu konu ile ilgili örnekler verildiğinden bu bölümde daha fazla detaya girilmeyecektir.

584 Yuvalı, 1993: 416

Dede Korkut'ta Şamanizm ile İlgili Motifler

Dede Korkut'un yaşadığı dönemde Türklerin İslamiyet'i kabul edip etmediği üzerine yapılan tartışmaları sonunda, Dede Korkut'un, Türklerin henüz İslamiyet'i kabul etmediği Oğuz ve Kıpçak boylarının arasında 8. yüzyılda yaşadığı kabul edilmiştir.[585] Dede Korkut, İslamiyet'in Türkler tarafından benimsenmediği bir zamanda yaşamasına karşın, Dede Korkut eseri, Kuzeydoğu Anadolu'da 15. yüzyılda Akkoyunlular döneminde yazıya geçirilmiş olup Orta Asya ve İslam öncesi dönemlere ulaşan, çok eskilere dayalı ögeler içermektedir.[586] Destan, kökenlerini Orta Asya'dan alan bir temele dayanır.[587] Bu bağlamda, Dede Korkut eserinde Dede Korkut'a atfedilen motifler şamana atfedilen motifler ile benzerlik göstermektedir. Bunlar şu şekilde belirtilebilir.

585 "Korkut Ata, bütün Türk anlatılarında mühim bir yer tutar. Onun olduğu varsayılan mezarların birine Derbend'de de rastlanacaktır. Fakat öncelikle Kazaklar arasındadır ki Korkut Ata'ya inanış en iyi ortaya konmuş ve eskiye dayalı biçimler en iyi Kazaklar arasında korunmuştur. Kazaklar onu ilk ozan ve ilk şamanları olarak görürler ve mezarının Aral Gölü'nün kuzey doğusunda Sîr – Derya ırmağı kıyılarında, Kazalinsk kenti yakınında olduğunu söylerler." Melikoff, 2004:41

586 Melikoff, 2004:40-77

587 "Şaman inanışlı Türklerin eski kam-ozan geleneklerinin temsilcisi Dede Korkut'a mal edilen öyküler, destan kurgusunun, adları çerçevesinde oluşmuş bulunduğu Oğuzların Bayındır boyundan Akkoyunlu Uzun Hasan döneminde İslami bir renk almış ve güncelleştirilmiştir." "... Öykülerin adı çevresinde toplandığı kahraman, Dede Korkut; Akkoyunlu beğlerin atası Bayundur Han'dır." (Melikoff, 2004:77 ve Melikoff, 2008:34-35) / Yine Dede Korkut'taki şaman uygarlığının izleri için bk. Davletov, 2017:23 vd. / Dede Korkut'un Türklere İslam'ı öğretmek için Ebu Bekir tarafından görevlendirilmiş eski bir ozan olduğuna dair efsane için bk. Melikoff, 2015:158

- Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi
- Ne derse olurdu
- Gayıptan türlü haber söylerdi
- Hak Telala onun gönlüne ilham ederdi
- Korkut Ata Oğuz kavminin müşkülünü hallerdi
- Her ne iş olsa Korkut Ata'ya danışmayınca işlemezlerdi
- Her ne ki buyursa, kabul ederlerdi, sözü tutup tamam ederlerdi.[588]

Yine bunun gibi Dede Korkut hikâyelerinde Şamanizm kültlerinden dağ, ağaç ve su kültleri açık olarak göze çarpmaktadır. Dede Korkut'ta tasvir edilen matem törenlerinde yüz yırtmak, saç yolup ağlamak, bağıra çağıra ağıt söylemek, beyaz çıkarıp kara giyinmek, ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmek, at kesip aş dağıtmak tamamen Şamanizm'in ölüler kültüne ait ayinlerdeki hususlardır.[589] Ayrıca Dede Korkut'ta sıkça geçen, müzik, raks ve şarkı eşliğindeki geleneksel şölenlerin anlatımı da bu bağlamda değerlendirilebilir.[590]

588 Bayat, 2003:8
589 İnan
590 Melikoff, 2004:82

SONUÇ

Türkler, İslamiyet'le tanışana kadar din konusunda farklı birçok toplumdan etkilenmiştir. Böylece kutsal kabul ettikleri değerler dönem dönem değişmiştir. Ancak inandıkları tanrıların adları ve özellikleri zaman zaman değişse de "tanrı" kavramı belli bir temel üzerine oturtulmuş ve kökten hiçbir değişikliğe uğramamıştır ve Türklerde mutlak yaratıcı çok uzun yıllar boyunca Gök Tanrı olarak kabul edilmiştir.

Şamanizm, Orta Asya'da yaşayan topluluklardan olan Türklerin ve onlara komşu toplulukların uyguladıkları inanç sistemidir. Bu inanç sistemi, "kam" veya "şaman" olarak adlandırılan din adamları tarafından yapılan uygulamaları da barındırmakta olup tarihi binlerce yıl öncesine dayanır. Türklerin arasında bugün hâlâ Şamanizm âdetlerinin canlılığını sürdürüyor olması, daha önceden Müslüman olan Türklere, Şamanist Türklerin doğudan ve kuzeyden gelerek asırlar boyunca karışmalarının katkısı vardır. Yine bunun gibi Anadolu'nun Moğollarca istila edilmesinden sonra, kaybolmakta olan Şamanizm kalıntılarının yeniden canlandığı da bir gerçektir. Bunlar, örf ve âdet şeklinden çıkarak zaten kendileri de (belki) şaman olan şeyhlerin kurdukları tekkelerle dinî bir unsur gibi yerleşmeye başlamıştır. Bu durum, daha önce örnekleri verilen Barak Baba, Sarı Saltuk[591], Geyikli Baba, Bektaş Veli menkıbelerine bakınca daha da net anlaşılmaktadır.[592]

Kitapta bu isimlerle birlikte anılan başka din ulları, büyük mutasavvıflar da vardır. Pek çok bölümde, yeri geldikçe bu "Veliler"in sözleri, hareketleri ya da yazdıklarından "şamanik" belirtiler aranmış ve bulunanlardan bir kısmı örnek olarak verilmiştir. Ancak bu durum, bu insanların mutlak

591 Özellikle Sarı Saltuk'taki şamanik ögeler ile ilgili olarak bk. Melikoff, 2004:78

592 İnan

manada "şaman" oldukları anlamına gelmez ve kitap da böyle bir iddiayı ortaya koyup ispat etmek derdinde değildir. Burada amaçlanan belki şu olabilir: İnsanlığın var oluşundan bu yana, "Hakikat" hiç değişmemiştir ve bu değişmeyen hakikati söyleyen insanlar tarihin her döneminde var olagelmişlerdir. Hepsi de farklı şekillerde ama özünde aynı şeyi söylemişlerdir. Bunların herhangi bir dinin (ya da ladinî bir öğretinin) temsilcisi olmaları, onları sadece o dine (ya da düşünceye) hapsetmek anlamına gelmez, gelmemelidir. Bizlere aktarmaya çalıştıkları düşünceler, hem ekümeniktir hem de çağlarüstüdür. Bunların yanında her türlü sınırlamalardan da münezzehtirler. Ana konularından biri Şamanizm olan bir kitapta bu şekilde "birlikte" sunulmaları, ancak üzerinde yaşadığımız topraklar ve bu topraklara ait kültürün izlerinin peşine düşmemizle alakalı olabilir. Bir başkası aynı çalışmayı, bu kitapta (tamamen bizim eksikliğimizden kaynaklı bir şekilde) hiç yer bulamamış bambaşka öğretiler ya da dinler üzerinden yapabilir.

Peki, Şamanizm gibi artık "arkaik" kaldığı düşünülen bir anlayışın, son zamanlarda bu kadar çok gündeme gelmesinin sebepleri neler olabilir? Belki de "Makineleşme çağının gerçekleri karşısında, ilkel mitolojiler varlıklarını sürdüremezler ve yok olmaya mahkûmdurlar" tezi yanlış çıkmıştır[593]. Ayrıca, Şamanizm, dış gerçekliğin en ince detayına bu denli odaklanmış olan modern zihne bir rahatlama getirmesi yüzünden yeniden ilgi odağı hâline gelmiş olabilir[594]. Kendi yaşamını değiştirme gücüne sahip olduğunu bilen insanların kendi ruhsal rehberliklerine ulaşabilmeyi istemeleri de bir nedendir[595]. Ruhsal kriz yaşayan, kaynağını arayan, ruha dokunma ihtiyacı duyan pek çok insanın öze, ruha dönme gayreti de[596], Şamanizm'in son zamanlarda moda olmasının

593 Müller, 2000: 88

594 Sandner-Wong, 18

595 Ingerman, 2012:15

596 Rutherford, 2014: 25

sebeplerinden biridir. Pek çok kişi kendi özel sorunlarına yanıt aramakta, kendisiyle ilgili daha derin bilgilere ulaşmayı amaçlamakta ve değişik şifa yöntemlerinin peşine düşmektedir. Tüm bunlar, alternatif bilgi ve inançlara olan ilgiyi artırmıştır.[597]

Günümüzde Şamanizm, ister fiziksel olsun ister zihinsel ya da ruhsal, tüm sağlık sorunlarına yeni çözümler arayanların dikkatini çekiyor. Zaman kaybına tahammülü olmayan insanlar için, özellikle sanrılandırıcı bitkilerin kullanımı ile uygulanan klasik şaman metotları, hızla sonuç vermesi açısından hiç şüphesiz cazibe unsurudur. İnsanlar uzun yıllar yoga, meditasyon, dualar veya ilahilerle bir sonuç elde etmeye çalışmaktansa bu tip şaman uygulamalarını birkaç saat deneyerek hızla sonuca ulaşabiliyor. Bu da Şamanizm'in neden yeniden popüler olmaya başladığını açıklayan sebeplerden biridir[598]. İnsanlar, Şamanizm'de, "sıra dışı gerçeklikte" yardım arayabilecek araçlar olduğuna inanıyorlar. Göklerde, bizi iyileştirmeye ve hayatlarımızdaki, dünyamızdaki sorunları çözüp daha iyi bir kadere hazırlayacak, bilgi, bilgelik ve merhameti bizimle paylaşmaya hazır öğretmenlerin, bilge ve şefkatli ruhların beklediğini düşünüyorlar[599]. Sadece bu ümidin var olması bile psikolojik olarak insanlara iyi geliyorsa buna kim karşı çıkabilir?

Şamanizm, kimine göre bir dindir, kimine göre ise üfürükçülükten başka bir şey değildir. Çalışmamız boyunca da anlatmaya çalıştığımız gibi, din her bireyin kendine has özel alanıdır ve adı ne olursa olsun, bir inanışın din olup olmadığını belirlemek yetkisi de sadece o inanışa mensup kişilerin elindedir. Bunun aksini düşünmek kendi inandığımız dinin de başkaları tarafından sorgulanabileceği ve hatta bu sorgulamanın hiç de arzu etmediğimiz bir şekilde sonlanabileceğini baştan kabul etmek demektir. Dinin, tek ve üzerinde anlaşılan bir tarifinin olmaması da bizi bu sonuca

597 Arıt, 2016: 21
598 benzer bir görüş için bk. Harner, 2014: 10-11
599 Harner, 2014: 268

götüren önemli sebeplerden birisidir.

Elinde güç bulunduran çoğunluğun, tarihin her döneminde başkaları adına düşünüp karar vermesi ve neye inanacağımızı, hatta inandığımız şeyin aslında ne olduğunu kendisinin belirlemesi, azınlığı "yormamak"(!) açısından son derece "faydalı" zannedilebilir. Gel gör ki, azınlığın hangi durumda yorulup hangi durumda yorulmayacağını belirlemek de çoğunluğun elinde olduğu zaman (ki, "faşizm"in en basitinden tarifi de bundan başka bir şey değildir aslında) hoşnutsuzluğun da baş göstermesi kaçınılmaz olmaktadır.

Sonuç olarak insanoğlu her neye inanırsa inansın, aslolan kendi inandığımız şeye bir başkasını da inanmak için zorlamamak, başkaları adına karar almamak ve aldığımız kararları elimizdeki güçle dayatmamaktır.

Bu seviyeye erişebilmenin yolu da bu çalışmada anlatılmaya çalışılan kadim Türk geleneklerinde fazlasıyla mevcuttur.

-EK-

Kofan Ayahuasca Seremonilerinin Kısa Bir Öyküsü

"Eşref-i Mahlukat" nedir, bildim.
İsmet Özel

(Birazdan okuyacağınız satırlar, hiçbir bilimsel temele dayanmadığından yüksek lisans tezinde bulunmamaktadır. Bu kısımda, kitabın ilgili yerlerinde son derece kısıtlı olarak değindiğim şekilde, katılma imkânı bulduğum Kolombiyalı Kofan Kızılderili kabilesinin "ayahuasca seremonileri"nin öyküsü yer almaktadır ve tezden tamamen bağımsızdır. Kişiye özgü bir deneyim olup hiçbir biçimde bilgi vermek ve özendirmek amacı gütmez. Burada yazılanlar, yaşanan deneyimin öyküleştirilmesinden başka bir şey değildir ve bu düşünce ile okunmalıdır.)

2013'ün Nisanı'nda İstanbul'dan New York'a gidecek uçağa bindiğimde başıma geleceklerden habersizdim elbette. Bir önceki seyahatimde Bener Bilgin ile tanışmam ve onun daveti ile (iznini almak fırsatı bulamadığım için adını veremeyeceğim) bir dostun ısrarı üzerine çıktığım bu yolculuğun, yaşamımın en sıra dışı yolculuğu olacağını da bilemezdim.

Doğaüstü şeyler her zaman ilgimi çekmekle beraber, bu tip hikâyelere çok fazla inandığım da söylenemezdi. Ancak "Büyüklerimizin" söylediği gibi, "Deneyimlemeden konuşmamak gerekir"miş.

* * *

New York yakınlarındaki Washington isimli küçük bir kasabanın "Cennet Dağı" denilen bölgesine vardığımızda vakit akşama doğruydu. İnanılmaz güzellikteki bir ormanın içinde, büyükçe bir eve yerleştik. Yaklaşık kırk kişilik bir kafileydik. Etrafımdaki herkes daha önce defalarca bu tip seremonilerde bulunmuş, oldukça tecrübeli insanlardı. İlk defa katılacak olan bir tek ben vardım.

O geceyi dinlenerek geçireceğimiz, ertesi gece ise ilk seremoninin yapılacağı söylendi. Benim derdim ise o söz konusu "ertesi gece" neler olacağından başka bir şey değildi. Kimin yanına gidip bu soruyu sorsam tebessümle karşılanıyor ancak hiçbir cevap alamıyordum. Seremoniyi yönetecek söylenen don Alberto ise ortalıkta gözükmüyordu.

Gitmezden önce, "ayahuasca" ile ilgili internetten küçük bir araştırma yapmış ancak hiç de iç açıcı bilgilerle karşılaşmamıştım. Kısaca, bir çeşit "ölüm hâli" olarak tanımlanan "ayahuasca seremonisi" açıkçası merakımı çekmekle birlikte bende korku da yaratmıyor değildi. Bu korkumu destekleyen ve artıran şey ise, bir "helper"dan duyduğum şu cümleler oldu: "Sana ne yaşayacağını söyleyemem. Çünkü burada herkes son derece özel bir deneyim yaşar. Her birimizin gecesi diğerinden farklı geçer. Tek diyebileceğim şey

şu olabilir. Sakın korkma. Bunu söylesem de mutlaka korkacaksın fakat bunun üzerine git, asla bırakma."

Tahmin edersiniz ki bu açıklamanın bana, daha çok korku hissettirmekten başka bir katkısı olmadı.

* * *

Ertesi gece hava kararıp saatler dokuzu gösterdiğinde, kitabımı okuduğum (sanırım bir Murakami romanıydı) rahat koltuğumdan, "Seremoni başlıyor" uyarısı ile kaldırıldım. "Haydi bismillah" diyerek, kadın–erkek karışık hâldeki tüm grupla birlikte evin müştemilatına doğru yollandım.

İçeriye girdiğimde öğretmeninin gözü önünde olmak istemeyen, dersini çalışmamış her öğrenci gibi, seremoniyi yönetecek şamanın oturması için hazırlandığı anlaşılan "Altar"a en uzak mesafede konuşlandım. Yanımda getirdiğim battaniyeyi yere serip oturdum. Heyecanla seremoninin başlamasını bekliyordum.

Birazdan, içeriye, ellerinde taşıdıkları büyükçe bir kazan ile iki helper girdi. Kazanı, tıpkı kutsal bir emanetmiş gibi, büyük bir saygı ile "Altar"ın hemen önünde yerleştirilmiş masanın üzerine koydular. Bundan yaklaşık beş dakika sonra da don Alberto, üzerinde onlarca renk ve çeşitli tüyler barındıran kıyafeti ile geldi ve altardaki yerini aldı. Dokuz yardımcısı da arkasına oturdular.

Biraz sonra bu dokuzlardan biri ayağa kalkarak hazırladığı tütsüyü odada gezdirdi ve hafiften bir dumanın odada yayılmasını sağladı. O görevini bitirdikten hemen sonra başka bir helper, önce don Alberto'ya, sonra diğer helperlara, en sonda da tüm katılımcılara tütün suyu ikram ederek burnumuza çektirdi. Odanın en arkasında bulunduğum için sıra en son bana geldi. Sıvıyı burnuma çekmemle beynimde oluşan yanma hissini tarif etmem mümkün değil. Gecenin en acı verici ânının bu olduğunu zannediyordum ancak yanıldığımı çok kısa bir süre sonra anlayacaktım.

Bu ritüeller bittikten sonra don Alberto ayağa kalkarak

nece olduğunu bilemediğim bir dilde şarkıya benzer bir şeyler mırıldandı. Sonra da, İngilizce olarak birazdan içeceğimiz "ayahuasca"nın Tanrı tarafından insanlığa sunulmuş bir armağan olduğundan bahseden kısa bir konuşma yaptı.

Ben, içeride nasıl olsa kırk kişi bulunduğu için, en arkada olmanın avantajından faydalanarak "ayahuasca"yı en son içeceğimi zannettiğimden, sıra bana gelene kadar insanları gözlemleyip, kötü bir etki falan görürsem kaçmanın planlarını yaparken, hayal meyal don Alberto'nun, "Aramızda bugün ilk defa bu deneyimi yaşayacak bir arkadaşımız var. O yüzden ayahuascayı sunmaya onunla başlayacağım" dediğini duydum. Altara davet edildim ancak hiç üzerime alınmadığımı söylememe gerek yok herhalde!

Don Alberto, bir kez daha, bu defa direkt olarak bana bakıp çağrısını yinelediğinde de yerimden hiç kıpırdamadım. O an aklımdan geçen şey, "İyi de bu böyle olmamalı"ydı.

Kısa bir sessizlik ve bu sessizlikten hemen sonra otuz dokuz çift gözün üzerime çevrilmesi bile beni bulunduğum yerden kaldıramadı. Ta ki sanıyorum artık sabrı tükenen don Alberto eliyle "Gel" işareti yapana kadar, istifimi hiç bozmadım.

Neyse, sonuçta, ayakta ve elinde içinde ayahuasca bulunan küçük tahta bir kapla beni bekleyen şamanın önüne, yaklaşık bin kilogram çeken bacaklarımla yürüdüm. En fazla on saniye sürecek yolu, kaçınılmaz sonu geciktirmek adına yarım dakikadan fazla bir sürede kat ettim diyebilirim.

Korku artık somut bir cisim hâline dönüşmüş, benden ayrı bir beden olarak hemen yanı başımda duruyordu. Don Alberto, gülümsedi, elindeki tasa yine anlamadığım bir dilde bir şeyler okudu, üfledi ve tası bana uzattı. Ben ve tas, bir müddet birbirimize baktık. Bir yanım, "Kaç ve kendini kurtar", bir yanım da, "İç de ne olacaksa olsun" diyordu. Erkekliğimi besleyen ikinci yanımı dinledim ve tastan çok ufak bir yudum alıp tekrar don Alberto'ya uzattım. Tadı, ağır spor yapanlar neden bahsettiğimi hemen anlayacak-

tır, protein tozunu andırıyordu. Tam yerime dönmek üzere arkamı dönmüşken şaman kolumdan tutup hepsini içmem gerektiğini belirten bir hareket imledi. Bildiğim tüm duaları okumaya vaktim olmadığı için kısaca, "Bismillah" diyerek tası kafama dikip büyük bir iş başarmış gibi mesnetsiz bir gururla yerime geçtim.

Benden sonra odadaki herkes, don Alberto ve helperlar da dâhil olmak üzere sıraya girerek aynı ritüeli uyguladılar. Bu işlem, yaklaşık on dakika kadar sürdü.

Herkes içip eski yerini alınca elektriksiz, sadece bir düzine kadar mumla aydınlatılan odada, büyük, derin ve dipsiz bir sessizlik oldu. Katılımcılardan kimi battaniyesinin üzerine yattı, kimi bağdaş kurup oturdu, kimisi de dışarıya çıktı. Sanki bir tek ben ne yapacağını bilemez hâldeydim.

Doğru olan hangisiydi? Yatacak mıydım, oturacak mıydım yoksa dışarıda yakılmış büyük ateşin yanına gidip sigara mı içmeliydim? Kısa bir kararsızlıktan sonra en rahat pozisyonun yatmak olduğuna karar verdim.

Uzanıp başıma gelecekleri beklemeye başladım.

* * *

Ayahuascanın etkisi yaklaşık yirmi dakika sonra kendini göstermeye başladı. Önce gözümün önünde birtakım renkli grafikler belirdi, sonra sanki bir uzay gemisine binmişim ve atmosferi olmayan tarifsiz bir boşluğa yolculuk ediyormuşum gibi bir his oluştu. En sonunda, uyumuşum.

* * *

Ne kadar sürdüğünü kestiremediğim bu uyku hâlinden uyandığımda, neresi olduğumu bilmediğim bir yerdeydim. Tek bildiğim burası demin uyuyakaldığım oda değildi. New York ya da Cennet Dağı da değildi. Hatta burası yaşadığımız dünya bile değildi!

* * *

Geceydi. Ayağımın altındaki toprağı hissedebiliyor, adım

attığımda çıkan hışırtıyı ve toprağın ayağımda yarattığı rahatsız edici hissi çok net hatırlıyorum. İlk düşündüğüm şey, bunun bir rüya olduğuydu elbette. Hiç tanımadığım bomboş bir arazi üzerinde, zifiri karanlıkta kalakalmanın birazdan kâbusa dönüşeceğini düşünerek kendi kendime bir çimdik attım. Uyanmak ve iyi tanımasam bile, insanların bulunduğu, üstelik de buradan daha güvenli olduğuna bahse girebileceğim odaya geri dönmek istedim.

Ancak hiçbir şey olmadı. Çimdiğin yaradığı tek şey, canımı yakmak olmuştu.

Kendi kendime, bunun da rüyanın bir parçası olduğunu telkin ettim. İçtiğim "şey" derin bir uykuya düşmeme sebep olmuştu ve bu yüzden uyanamıyordum. Bu kadar basitti.

Olduğum yerde durmaya karar verdim. Kıpırdamayacaktım. Gayet saçma bir şekilde, şayet yürümezsem başıma da kötü bir şey gelmeyeceği düşüncesine kapıldım. Kararımı da uyguladım.

Öylece beklerken gözüm karanlığa alıştı. Yine hiçbir şey göremiyordum ancak bu defa arazinin, sadece boş değil sanki nükleer bir saldırı sonrası harap olmuş gibi bir hâlde olduğunu fark ettim. Daha iyi görmenin beni rahatlatacağını zannetmişken daha da çok korkuttuğunu anladım. Aslında korkmam için hiçbir sebep yoktu. Öyle ya, etrafımda biri, ya da bir şey yoktu. "Ne olmuş yani?" dedim, kendi kendime. "Bir savaş sonrası yaşamın yok olduğu bir ülkede olduğunun rüyasını görüyorsun." Bu düşüncenin bir faydası olmadı. Nedense havada ve hatta bastığım toprakta beni son derece rahatsız eden bir şey vardı. Adını koyamadığım bir şey.

Hareketsiz kalmak beni üşütmüştü. Titrediğimi duyumsadım. "Biraz yürüyebilirim" aslında diye düşündüm. Bu düşünce bedenimi harekete geçirdi. İleriye (?) doğru birkaç adım attım.

Hemen sonra "O" geldi..

* * *

Gelenin ne ya da kim olduğu hususunda okuyucuyu aydınlatamayacağım için özür dilerim. Çünkü "O", somut bir şey değildi. Beş duyudan sadece birine hitap ediyordu: Duymak.

Evet, gelen sadece bir sesti. Kime ya da neye ait olduğunu bilmediğim bir ses, gayet net bir Türkçeyle, "Hoş geldin" dedi. "Şimdi seninle kısa bir yolculuğa çıkacağız.."

* * *

Bundan sonra, don Alberto tarafından çalınan bir mızıkadan yükselen huzur veren bir melodi ile çağırılıp yeniden odaya dönünceye kadar yaşadığım şeyler, ayahuasca seremonisine katılan insanların yaşadıklarını neden anlatmadığını anlamama yetti.

Tamamen kişiye özel bir astral seyahat olarak hayal edin siz bunu. Yalnızca sizi ilgilendiren.. Şu kadarını söyleyebilirim sadece, bu seyahat insanın kendisiyle yüzleşmesinden başka bir şey değil. Ayahuasca, önce kendinizi tanımanızı sağlıyor. İnsanın aslında korkularından ibaret bir "şey" olduğunu ve bu korkuları ile yüzleşmeyip onları yenemediği takdirde ilerleyebilmesinin mümkün olmadığını oldukça tüyler ürpertici bir metotla yüzünüze çarpıyor. Yine de bu anların, anlatmama izin verilen bazı kısımlarını, "Ayahuasca Sayıklamaları" adı altında yazdım. Umarım bir gün yayımlama fırsatı bulurum.

* * *

Burada, "ayahuasca" hakkında kafa karıştırmaya müsait birkaç noktayı aydınlatmak gerekiyor.

Ayahuasca tamamen doğal bir madde. İçinde yalnızca su ile karıştırılmış bir bitki barındırıyor. Bağımlılık yaratacak bir etkisi yok. Geçirdiğiniz gece, yaşadığınız deneyimle alakalı olarak, ne kadar huzursuz edici ya da korkutucu olursa olsun, sabah büyük bir dinginlik hissi ile uyanıyorsunuz. Sanki görevini yerine getirmiş bir insanın iç huzuru hissi oluyor bünyenizde. Yaşadığınız ve bu yaşadıklarınızdan çıkardığı-

nız derslerle hayata daha farklı bakıyorsunuz. Daha önce size önemli gelen pek çok şey, gözünüzde değerini kaybediyor. Yerlerini başka ve daha önemli olduğunu düşündüğünüz şeyler alıyor.

Kafanızdaki tüm sorular cevaplanıyor mu peki? Bununla ilgili kısa bir öykü anlatayım size.. Zihnini yüzlerce soru meşgul eden gencin hikâyesini.. Bilindik, eski bir hikâyedir. Yine de tekrar etmekte bir mahzur yok. Yüce bir dağda yaşayan "Bilge" bir adam önerilir bu gence. "Git, ona sor" derler. "O, kafandaki tüm sorulara cevap verebilir."

Genç adam, Yaşlı Bilge'yi bulur. Kafasındaki tüm soruları sorar. Köye döndüğünde cevapları bulup bulamadığını merak eden insanlara "Hepsini cevapladı" der, genç adam. "Ancak şimdi kafamda başka yüzlerce soru var."

* * *

İnsanın hikâyesi budur. Soru sormayı, sorgulamayı, kuşku duymayı bıraktığı an tükenmiş demektir. İşte tam da bu yüzden, Tanrı'nın bile mükemmele eremediği düşünülür. Çünkü mükemmele eren şey, ölmeye mahkûmdur. Var olmasının bir sebebi kalmamıştır artık.

Benim hem Cennet Dağı'nda hem de Kolombiya'da bir ormanın içinde yaşadığım geceler, ilk gecenin değişik versiyonları idi aslında. Elbette hepsinde farklı bir deneyim yaşadım. Çok korktum, benden de fazla korkanlar gördüm. Ancak "Doğa"nın bir şekilde, bize yardım etmek için her zaman orada, yanı başımızda olduğunu da öğrendim. Yardım çığlıklarımızı duyduğunu, bize el uzattığını ve bizim çoğunlukla hiç farkında olmadan bu eli reddettiğimizi de anladım.

Çoğu zaman bahsettiğim korku duvarını aşamadım. Yaşadıklarım yüzünden katıla katıla ağladığım zamanlar oldu. Bazen korkularımı aştığım anlar da olmadı değil. Kısa bir anlığına da olsa ağladığımın tam tersine kalbimin mutluluktan yarıldığı zamanlar da yaşadım. Bu durumlarda he-

men yeni bir aşama ile yüzleştim. Her biri, bir öncekinden daha zorluydu. Hep sona gelmek, tüm korkularımı aşmak isteğiyle yanıp tutuşurken nihayet, meselenin tüm bunları aşmak olmadığını öğrendim. Çünkü ne olursa olsun bunu yapamayacaktım.

Mesele çaba göstermekteydi.. Yaşadığın ne olursa olsun sabah "sıradan gerçekliğe" geri döndüğünde hissedilen huzurun sebebi de buydu.

* * *

Ayahuasca ayinleri ve yaşattığı kişisel deneyimler, tek başına bu kitabın konusu değil. Belki başka bir kitapta, katıldığım sekiz seremoninin, özellikle Kolombiya ormanlarının öyküsünü daha ayrıntılı olarak anlatabilirim, bilmiyorum. Şimdilik bu kadarı yeterli gibi geliyor. Öyle olduğunu hissetmeseydim şüphesiz daha fazla yazardım.

Son söz olarak New York'taki ilk gecenin sabahında Tayta don Alberto'nun sorduğu soruya hâlâ cevap aradığımı söyleyebilirim..

"Hangi hapı almayı tercih ettin?" diye sormuştu, Alberto. "Mavi'yi mi, yoksa Kırmızı'yı mı?"

KAYNAKÇA

Alekseyev, N. A., "Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi", (çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya, 2013.

Altıntaş, Ayten, "Eski Türklerde Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu", Türk Dünyası Araştırmaları, S 51, İstanbul, 1987, s. 143-156.

Amir, Pol, "Alamut'un Efendisi Hasan Sabbah", (çev. Fahri Parin), Truva Yayınları, İstanbul, 2014.

Anohin, A. V., "Altay Şamanlığına Ait Maddeler", Makaleler ve İncelemeler, C I, Ankara, 1987, s. 400-453.

Anzerlioğlu, Y., 2009. "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S 51, Ankara, s. 171-188.

Arıt, Ayşe Nilgün, "Şamanın Kozmik Dünyası", Ray Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Arslan, Ahmet Ali, "Kızılderili ve Türk Şamanizmi", Berikan Yayınları, Ankara, 2011.

Arslan, Ahmet Ali, "Türk Şamanizminin Kaynağına Doğru", Türk Dünyası Araştırmaları, S 157, İstanbul, 2005, s. 77-92.

Ayan, E., "Türk Mitolojisinde Su Kültü ve Yada Taşı", Türkler Ansiklopedisi, C III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 622-629.

Aydın, Mehmet, "Şamanizmin Eski Türk Dini Hayatı İle İlişkisi", 11. Türk Tarih Kongresi, C 2, Ankara, 1994, s. 487-499.

Barthold, V. V, "Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimine Dair", (çev. Abdülkadir İnan), Belleten, S 43, Ankara, 1947, s. 515-539.

Bayat, Fuzuli, "Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı", Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.

Bayat, Fuzuli, "Türk Kültüründe Kadın Şaman", Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.

Bedir, Cüneyt, "Şamanizm", Festival Yayınları, İstanbul, 2016.

Beksaç, Engin, "Türk Dünyasında Geyik Sembolizmi", Türk Dünyası Araştırmaları, S 129, İstanbul, 2000, s. 191-207.

Boratav, Pertev Naili, "Türk Mitolojisi", BilgeSu Yayınları, Ankara, 2012.

Boyle, John Andrew, "Ortaçağ'da Türk ve Moğol Şamanizmi",

(çev. Orhan Şaik Gökyay), Türk Folklor, C 15, S 297, İstanbul, 1974, s. 6941-6950.

Braem, Harald, "Ateşin Efendisi Şaman", (çev. Arzu Güloğlu Alarslan), Yurt Kitap Yayın, Ankara, 1999.

Buffalo, Gary – Firedancer, Sherry, "Şamanların Erk Hayvanları", (çev. Bülent Uluçer), Okyanus Yayınları, İstanbul, 2007.

Buharalı, Eşref, "Türklerde Matem Alametleri", Türk Dünyası Araştırmaları, S 65, İstanbul, 1990, s. 149-159.

Bulut, Faik, "Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği", Berfin Yayınları, İstanbul, 2014.

Buluç, Sadettin, "Şamanizm", İslam Ansiklopedisi, C 11, İstanbul, 1971, s. 310-335.

Buluç, Sadettin, "Şamanizm", Örgün Yayınları, İstanbul, 2012.

Caferoğlu, Ahmet, "Türk Onomastiğinde At Kültü", Türkiyat Mecmuası, C 10, İstanbul, 1953, s. 201-211.

Casas, Bartolomeo, "Kızılderililer", SiyahBeyaz Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

Castaneda, Carlos, "Don Juan'ın Öğretileri", (çev. Nevzat Erkmen), Söz Yayınları, İstanbul, 2002.

Castaneda, Carlos, "Bir Başka Gerçeklik", (çev. Nevzat Erkmen), Epsilon Yayınları, İstanbul, 2010.

Castaneda, Carlos, "Ixtlan Yolculuğu" (çev. Nevzat Erkmen), Söz Yayınları, İstanbul, 2000.

Castaneda, Carlos, "Erk Öyküleri" (çev. Nevzat Erkmen), Söz Yayınları, İstanbul, 2000.

Castaneda, Carlos, "İkinci Erk Çemberi" (çev. Nevzat Erkmen), Söz Yayınları, İstanbul, 1996.

Castaneda, Carlos, "Kartal'ın Armağanı" (çev. Nuri Plümer), Söz Yayınları, İstanbul, 1996.

Chadwick, Nora K., "Şaman", (çev. Ali Abbas Çınar-Gamze Yamaç), Bilig, S 32, Ankara, 1996, s. 102-115.

Cilacı, Osman, "Şamanizm'de Evlenme ve Doğum Törenleri", Türk Kültürü, Ankara, 1973, s 177-180.

Corbin, Henry, "Bir'le Bir Olmak", (çev. Zeynep Oktay), Pinhan Yayınları, İstanbul, 2015.

Cremers, Wolfgang, "Anadolu Folklorundaki Şamanizm Kalıntıları", (Çev. Semih Hınçer), Türk Folklor Araştırmaları, C 14, S. 271, İstanbul, 1972, s. 6221-6222.

Cumakunova, Gülzura, "Kırgızların Nevruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri", Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 2000, s. 75-79.

Çamuroğlu, Reha, "Tarih, Heterodoksi ve Babailer", Kapı Yayınları, İstanbul, 2016.

Çetin, İsmet, "Orta Asya Türk Kültüründe Efsun ve Efsun Törenleri 1", Milli Folklor, Ankara, C 2, S 10, 1991, s. 24-28.

Çetin, İsmet, "Orta Asya Türk Kültüründe Efsun ve Efsun Törenleri 2", Milli Folklor, C 2, S 11, Ankara, 1991, s. 27-31.

Çoraklı, Eyüp, "Historia", Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.

Çoruhlu, Yaşar, "Koyun, Koç, Keçi Figürlerinin Sembolizmi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 100, İstanbul, 1995, s. 52-60.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında At Figürlerinin Sembolizmi", Türk Dünyası Araştırmaları, S 98, İstanbul, 1995, s. 171-219.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine "Gök ve Yer" Sembolizmi Açısından Bir Bakış", Uluslararası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, C 1, Ankara, 1999, s. 243259.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında Görülen Horoz ve Tavuk Figürlerinin Sembolizmi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 91, İstanbul, 1994, s. 26-29.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında Görülen Tavşan Figürlerinin Sembolizmi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 92, İstanbul, 1994, s. 26-31.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında Görülen Tilki Figürlerinin Sembolizmi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 95, İstanbul, 1994, s. 53-56.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında Görülen Yılan Tasvirlerinin Sembolizmi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 96, İstanbul, 1995, s. 38-46.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında Yırtıcı Olmayan Kuşların Sembolizmi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 102, İstanbul, 1995, s. 5359.

Davletov, Timur, "Kamlık İnancında Kam ve Kümelenme Geleneği Üzerine".

Davletov, Timur, "Şaman-Doğa'nın Şifası Uyanınca", Asi Kitap, İstanbul, 2017

Demir, Ali Faik – Nebahat Akgün Çomak, "Şaman ve Türk Dünyası", Bağlam Yayınları, İstanbul, 2015.

Eker, Gülin Öğüt, "Karakeçililerde Eski Türk İnançları", Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 1999, s. 107-116.

Ekincikli, Mustafa, "Türk İnanç ve Dini Hayatının Tarihi Seyri", Türk Dünyası Araştırmaları, S 74, İstanbul, 1991, s. 2746.

Elçin, Şükrü, "Göçebe Türk Destanlarında Ölüp-Dirilme Motifi", Türk Folklor Araştırmaları, C 11, S 234, İstanbul, 1969, s. 5177-5181.

Eliade, Mircea, "Şamanizm", (çev. İsmet Birkan), İmge Yayınları, Ankara, 2014.

Ergin, Muharrem, "Orhun Abideleri", Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2001.

Ersürel, Ülkü, "Türk Kültüründe Şamanizm'in İzleri", Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 2009

Espinoza, Luis, Chamalu "Yüreğin Yolu And Şamanlarının Bilge Öğretisi", (çev. Cengiz Büker), Okyanus Yayınları, İstanbul, 1997.

Gaiman, Neil, "Amerikan Tanrıları" (çev. Niran Elçi), İthaki Yayınları, İstanbul, 2017.

Gökalp, Ziya, "Türk Töresi", Toker Yayınları, İstanbul, 2010.

Gökalp, Ziya, "Türk Medeniyeti Tarihi", Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.

Gökalp, Ziya, "Türkçülüğün Esasları", Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, 2015.

Gölpınarlı, Abdülbaki, "Melamilik ve Melamiler", Milenyum Yayınları, İstanbul, 2013.

Gönüllü, Ali Rıza, "Türk Halk İnançlarında Kurt Motifi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 73, İstanbul, s. 52-55.

Görkem, İsmail, "Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar", Türk Dünyası Araştırmaları, S 77, İstanbul, 1992, s. 157-188.

Grange, Jean-Christophe, "Taş Meclisi" (çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Yayınları, İstanbul, 2003.

Grimm, Ludwig – Grimm, Karl, "Grimm Masalları" (çev. Saffet Günersel), Pinhan Yayınları, İstanbul, 2011.

Güngör, Harun, "Türk Dünyasında Din", Tisav, Elazığ, 2006.

Güngör, Harun, "Türklerde Din ve Düşünce", Türkler, C 5, Ankara, 2002, s. 261-281.

Güngör, Harun – Günay, Ünver, "Türklerin Dinî Tarihi", Beri-

kan Yayınları, Kayseri, 2015.

Güngörmez, Engin, "Eski Türk Dini ve Türk İslam Kültürü Üzerindeki İzleri", T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2013.

Gürgen, Hatice, "Türk Kültüründe Kurt", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 138, İstanbul, 1998, s. 25-27.

Harner, Michael, "Şamanın Yolu", (çev. Ebru Kartal), Ray Yayınları, İstanbul, 2016.

Harner, Michael, "Mağara ve Kozmos", (çev. Yasemin Sen), Ray Yayınları, İstanbul, 2014.

Harner, Michael, "Şamanik Şifa", (çev. Yasemin Sen), Ray Yayınları, İstanbul, 2014.

Hoppal, Mihaly, "Avrasya'da Şamanlar", (çev. Bülent Bayram – Çağatay Çapraz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

Hoppal, Mihaly, "Şamanlar ve Semboller", (çev. Fatih Sel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Ingerman, Sandra, "Şamanik Yolculuk", (çev. Simin Çetinkaya), Meta Yayınları, İstanbul, 2012.

İbn Fadlan, "Seyahatname", (çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

İbrayev, Şakir, "Korkut ve Şamanizm", Kazakistan'da Dede Korkut, Ankara, 2000, s. 215-219.

İbrayev, Şakir, "Orta Asya Şamanizminin Özellikleri", Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu, Muğla, 2001, s. 91–93.

İçel, Hatice, "Devlet Ana Romanında Şamanizm İzleri".

İnan, Abdülkadir, "Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar", Türk Kültürü Araştırmaları, C 3, 4, 5, 6, Ankara, 1966-1969, s. 145-157.

İnan, Abdülkadir, "Divan-ı Lûgat-it-Türk'te Şamanizme Ait Kelimeler", Türk Kültürü, S 100, Ankara, 1971, s. 293-297.

İnan, Abdülkadir, "Yakut Şamanizminde İja Kııl", Türkiyat Mecmuası, C 10, İstanbul, 1953, s. 213-216.

İnan, Abdülkadir, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları".

İnan, Abdülkadir, "Tarihte ve Bugün Şamanizm", Örgün Yayınları, İstanbul, 2012.

İnan, Afet, "Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956.

Kafesoğlu, İbrahim, "Eski Türk Dini", Türkler, C 5, Ankara, 2002, s 290-302. Kalafat, Yaşar, "Dağıstan Halk İnançları", Türk Dünyası Araştırmaları, S 129, İstanbul, 2000, s. 1-16.

Kafesoğlu, İbrahim, "Türk Milli Kültürü", Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.

Kalafat, Yaşar, "Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Efsunlama", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S 69, İstanbul, 1992, s. 50-57.

Kalafat, Yaşar, "Karapapak Türklerinde Halk İnançları", Türk Kültürü, S 431, Ankara, 1999, s. 160-164.

Kalafat, Yaşar, "Türk Mitolojisinde Kurt", Berikan Yayınları, Ankara, 2012.

Kalafat, Yaşar, "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri", Berikan Yayınları, Ankara, 2010.

Kalafat, Yaşar, "Altaylardan Anadolu'ya Kamizm, Şamanizm", Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004.

Kalafat, Yaşar - Turan, Ahmet, "Anadolu Kültür Coğrafyasında Manevi Mimarlar ve Halk İnanmaları", Berikan Yayınları, Ankara, 2013.

Karamustafa, Ahmet T., "Tanrı'nın Kuraltanımaz Kulları" (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

Kılıç, Muharrem, "Gizlenen Türk Tarihi ve Hz. Muhammed", İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2015.

King, Stephen, "Kara Kule" (çev. Gönül Suveren – Oya Alpar), Altın kitaplar, İstanbul, 1999.

Kitabı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2003.

Kolektif, "Yaşayan Dinler Tarihi" (ed. Şinasi Gündüz), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2010.

Korkmaz, Esat, "Şamanizm – Esrik Yolculuk", Berfin Yayınları, İstanbul, 2016.

Köksal, Hasan, "Manas ve Diğer Anlatı Türündeki Eserlerde Ölüp-Dirilme Motifi", Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni, Ankara, 1995, s. 145-159.

Köprülü, Fuad, "Türk-Moğol Şamanizminin Tasavvufi Tarikatlar Üzerindeki Tesiri", (çev. Ferhat Demir), Bilig, S 1, Ankara, 1996, s. 1-5.

Köprülü, Fuad, "Türk Tarih-i Dinisi", Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Köprülü, Fuad, "Türk Edebiyatı Tarihi", Alfa Yayınları, İstan-

bul, 2014.

Köprülü, Fuad, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

Köprülü, Fuad, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

Köprülü, Fuad, "Bahşı", Örgün Yayınları, İstanbul, 2012.

Kuzgun, Şaban, "Dinler Tarihi", Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.

Laipanov, Bilal, "Karaçay Türklerinin Börüyle (Kurtla) İlgili Töreleri", Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri, Ankara, 2002.

Luckert, Karl W., "Göbekli Tepe" (çev. Leyla Tonguç Basmacı), Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.

MacDonald, Wiiliam, "Kutsal Kitap Yorumu – Eski Antlaşma Serisi", Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

Mansur, Asu, "Şaman Gözü", Destek Yayınları, İstanbul, 2016.

Melikoff, Irene, "Destandan Masala", (çev. Turan Alptekin), Demos Yayınları, İstanbul, 2008

Melikoff, Irene, "Ebu Müslim", (çev. Armağan Sarı), Elips Kitap, Ankara, 2012.

Melikoff, Irene, "Hacı Bektaş – Efsaneden Gerçeğe", (çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2004.

Melikoff, Irene, "Uyur İdik Uyardılar", (çev. Turan Alptekin), Demos Yayınları, İstanbul, 2015.

Müller, Werner, "Kızılderililerin Dinleri", (çev. Alev Kırım), Okyanus Yayınları, İstanbul, 2000.

Nisanbayev, Abdimalik, "Türk Halklarının Büyük Düşünürü Korkut Ata" Kazakistan'da Dede Korkut, Ankara, 2000, s. 1-13.

Noyan, Bedri, "Bektaşilik ve Şamanizmle İlgili Bazı Konular I", Türk Folklor Araştırmaları, C 13, S 258, İstanbul, 1971, s. 5839-5841.

Noyan, Bedri, "Bektaşilik ve Şamanizmle İlgili Bazı Konular II", Türk Folklor Araştırmaları, C 13, S 259, İstanbul, 1971, s. 5884-5887.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Kalenderiler", Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Önce-

si Temelleri", İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Osho, "Ego", (çev. Sangeet), Ganj Yayınları, İstanbul, 2011.

Öztelli, Cahit, "Eski Türk İnançlarının Bugünkü İzleri", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi, C 4, Ankara, 1976, s. 241-247.

Palabıyık, Hilal, "Türk Mitolojisinde Su ile İlgili İnanışlar ve Su Kültü", Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2014

Perrin, Michel, "Şamanizm", (çev. Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Pirverdioğlu, Ahmet, "Dede Korkut ve Şamanizm", Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, Ankara, 1999, s. 293-297.

Potapov, L. P., "Altay Şamanizmi", (çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya, 2012.

Radloff, Wilhelm, "Türkler", (çev. A. Temir – T. Andaç – N. Uğurlu), Örgün Yayınları, İstanbul, 2008.

Radloff, Wilhelm, "Türklük ve Şamanlık", (çev. A. Temir – T. Andaç – N. Uğurlu), Örgün Yayınları, İstanbul, 2012.

Roux, J. P., "Altay Türklerinde Ölüm", (çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1999.

Roux, J. P., "Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar", (çev. Aykut Kazancıgil – Lale Arslan), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005.

Roux, J. P., "Türklerin Tarihi", (çev. Aykut Kazancıgil – Lale Arslan), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2015.

Roux, J. P., "Eski Türk Mitolojisi", (çev. Musa Yaşar Sağlam), Bilgesu Yayınları, Ankara, 2015.

Ruben, W., "Budizma'nın Menşei ve Özü", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C 1, S 5, Ankara, 1943.

Rutherford, Leo, "Şamanik Yolun Çalışma Kitabı", RM Yayınları, İstanbul, 2014.

Sandner, Donald E. – Wong, Steven H., "Kutsal Miras", (çev. Nur Yener), Okyanus Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

Saray, Mehmet, "Türklerde Dini ve Kültürel Hoşgörü, Atatürk ve Laiklik", Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Sarı, Ergün, "Anadolu Yaşamında Şamanizm Kalıntıları", Türk Folklor Araştırmaları, C 14, S 277, İstanbul, 1972, s. 6380-6383.

Schimmel, Annemarie, "Hallac – Kurtarın Beni Tanrı'dan", (çev. G. Ahmetcan Asena), Pan Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Şehristani, "Milel ve Nihal" (çev. Mustafa Öz), İstanbul, 2014.

Şeşen, Ramazan, "Klasik İslam Kaynaklarına Göre Eski Türk-

lerin Dini ve Şaman Kelimesinin Menşei", İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi, S 10-11, İstanbul, 1981, s. 57-90.

Taşağıl, Ahmet, "Kök Tengri'nin Çocukları", Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.

Terzioğlu, Haldun, "Gök Tanrı'nın Çocukları", Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2004.

Tolkien, J. R. R., "Yüzüklerin Efendisi" (çev. Bülent Somay – Çiğdem Erkal İpek), Metis Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Topsakal, İlyas, "Dinler Tarihi", İstanbul Üniversitesi AUZEF Tarih Lisans Bölümü Ders Notları, İstanbul, 2016.

Tözün, Mustafa, "Yaratılış Konusunda Türk Mitolojisi ile Kur'an-ı Kerim'in Benzeşmeleri", Turan Dergisi, S 31, İstanbul, 2017.

Tuna, Erhan, "Şamanlık ve Oyunculuk", Okyanus Yayınları, İstanbul, 2000.

Turan, Fatma Ahsen, "Şaman Ritüellerinden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2016 / 56.

Türkmen, Fikret, "Oğuzların İdari Yapı ve Boy Teşkilatlarında Dikotomik Özellik", Türk Dünyası incelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XI/1 (Yaz 2011), s. 11-14.

Uğurlu, Nurer, "Günümüz Şaman Türkleri", Örgün Yayınevi, İstanbul, 2015.

Uzuner, Buket, "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları – Su", Everest Yayınları, İstanbul, 2015.

Uzuner, Buket, "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları – Toprak", Everest Yayınları, İstanbul, 2015.

Yoloğlu, Güllü, "Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm", Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 2000, s. 391-399.

Yörükan, Yusuf Ziya, "Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri – Şamanizm", Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

Yuvalı, Abdulkadir, "Türk Kültür Tarihinde Ata ve Babalar", Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu, 26–29 Mayıs 1993, Kayseri, s. 415-419

Röportajlar :

1 – 01.09.2016, Türk şamanı Cenk Sertdemir, İstanbul Zekeriyaköy.

2 – 19.12.2016, Hakas Türk şamanı Timur Davletov, Ankara.

BİR AVCININ ÖYKÜSÜ

400 İLAH ORMANI

DANIEL O. FAGUNWA

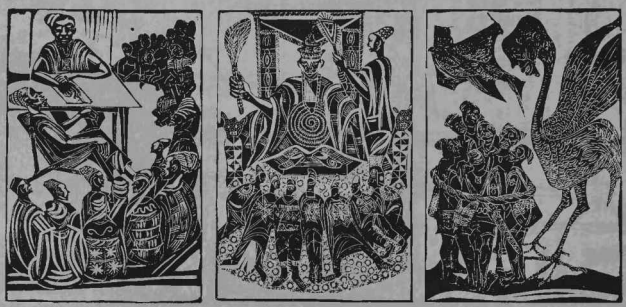

6:45